

SANCTI AMBROSII,

MEDIOLANENSIS EPISCOPI,

DE SPIRITU SANCTO

LIBRI TRES ^a,

AD GRATIANUM AUGUSTUM.

LIBER PRIMUS.

599 PROLOGUS.

In Gedeonis electione Dominicæ incarnationis figuram fuisse: in hædi sacrificio peccatorum per Christi corpus expiendorum: in vituli, profanorum sacrorum abolendorum: in trecentis denique militibus futuræ per crucem redemptionis. Quod plura petierit signa idem Gedeon, mysterii fuisse; per velleris enim siccitatem ac madefactionem, Judæorum infidelitatem, gentiumque vocationem significatas: per rorem autem pelvi exceptum pedum apostolorum ablutio-nem. Hac sibi pedum mundari sordes orat Ambrosius, simulque Christi benignitatem laudat. Quam utile sit hanc imitari! Eandem aquam a Dei Filio missam in orbe mirabiles conversiones operari: sed ab alia mitti non posse, cum sit effusio Spiritus Sancti, qui alienæ potestati non subjicitur.

1. Hierobaal cum sub arbore, ut legimus (*Judic. vi, 11*), quercu, tritici messem virga cæderet, accepit oraculum, ut a potestate alienigenarum in libertatem Dei populum vindicaret. Nec mirum si est electus ad gratiam, cum sub umbra jam tum sacræ crucis et venerabilis sapientiæ prædestinato incarnationis futuræ mysterio constitutus, feracis segetis sensibilia de latibus frumenta produceret, electionemque sanctorum a purgamentis inanis palcæ sequeretur: ^b qui tamquam virga veritatis exerciti, superflua veteris hominis cum ejus actibus deponentes, quasi in torculari, ita in Ecclesia congregantur; Ecclesia enim torcular est fontis æterni, in qua cælestis vitis fructus exundat.

2. ^c Quo motus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in uno viro Dominus plebem suam ab hostibus **600** libe-

^a Scripti anno 381.

^b Sic omnes edit. ac mss. nisi quod in paucis pro *qui tamquam*, legitur, *Et tamquam*; et in Rom. edit. pro *virga veritatis*, repositum est, *virga virtutis*.

^c Rom. edit., *Commotus oraculo*; vel. et mss. longe plurimi, *Quo motus oraculo*; quidam alii, *Quo*

A raret (*Ibid.*, 14); obtulit hædum caprarum, cujus carnem, secundum præceptum angeli, et azyma supra petram posuit ^d et ea jure perfudit: quæ simul ut virgæ cacumine, quam gerebat angelus, Dei contigit, de petra ignis erupit; atque ita sacrificium quod offerebatur, absumptum est (*Ibid.*, 19 et seq.). Quo indicio declaratum videtur quod petra illa typani habuerit corporis Christi; quia scriptum est: *Bibebant de consequenti eos petra, petra autem erat Christus* (1 Cor. x, 4). Quod utique non ad divinitatem ejus, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni rivo sui sanguinis inundavit.

3. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Jesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret: nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim hædi ad culpam facti refertur; jus ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: *Quia concupivit populus cupiditatem pessimam, et dixerunt: Quis nos cibabit carne* (*Num. xi, 4*)? Quod igitur extendit angelus virgam, et tetigit petram, de qua ignis exivit (*Judic. vi, 21*); ostendit quod caro Domini Spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Unde et Dominus ait: *Ignem veni mittere in terram* (*Luc. xii, 49*).

4. Advertit igitur vir doctus et præsaus futuri superna mysteria; et ideo secundum oracula occidit vitulum a patre suo idolis deputatum, et ipse septennem alium vitulum immolavit Deo (*Judic. vi, 25*). *C* Quo facto manifestissime revelavit post adventum Domini omnia gentilitatis abolenda sacrificia, solumque sacrificium Deo Dominicæ passionis pro redemptione populi deferendum. Etenim vitulus ille

doctus oraculo; et sane infra Gedeon nominatur, *vir doctus*, ut etiam apud Origenem hom. in eundem, *vir eruditus*.

^d Mss. aliquot, *et super eam jus effudit*; Albin. unus, *et ea thure effudit*.

erat in typo Christus, in quo septem spiritualium plenitudo virtutum, sicut Esaias dixit (*Esai. 1, 2*), habitabat. Hunc vitulum et Abraham obtulit, quando diem Domini vidit, et gavisus est (*Joan. viii, 56*). Hic est qui nunc in hædi typo, **601** nunc in ovis, nunc in vituli offerebatur. Hædi, quod sacrificium pro delictis sit; ovis, quod voluntaria hostia: vituli, quod immaculata sit victima.

5. Prævidit ergo mysterium sanctus Gedeon. Denique trecentos elegit ad prælium (*Judic. vii, 6*); ut ostenderet non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incursu graviorum hostium liberandum. Et tamen licet fortis et fidus, pleniora adhuc de Domino futuræ victoriæ documenta quærebat, dicens: *Si salvas in manu mea Israel, quemadmodum locutus es, Domine; ecce ego pono lanæ vellus in area: et si ros factus fuerit super vellus, et super omnem terram siccitas, cognoscam quia in manu mea secundum promissa tua populum liberabis. Et ita factum est* (*Judic. vi, 36 et seq.*). Sed adjecit postea, ut rursus ros profunderet super totam terram, et siccitas esset in vellere.

6. Quærit fortasse aliquis urumnam quasi incredulus esse videatur, qui frequentibus informatis indicibus adhuc plura poscebat? Sed quemadmodum potest videri quasi ambiguus incertusque tentasse, qui mysteria loquebatur? Non ergo ille ambiguus, sed providus, ne nos ambigeremus. Nam quomodo ille ambiguus, cujus precatio habebat effectum? Unde autem securus adorsus esset prælium, nisi intellexisset oraculum: ros enim in vellere fides erat in Judæa; quia, sicut ros, Dei verba descendunt (*Deut. xxxii, 2*).

7. Ergo quando lotus orbis infructuoso æstu gentilis superstitionis arebat, tunc erat ros ille cælestis visitationis in vellere. Postea vero quam oves quæ (*Matth. xv, 24*) perierunt domus Israel (unde puto figuram Judaici velleris adumbratam), oves, inquam, illæ fontem aquæ vivæ negarunt (*Jerem. ii, 13*), ros fidei humentis exaruit in pectoribus Judæorum, meatusque suos fons ille divinus in corda gentium derivavit (*Esai. iii, 2*). Inde est quod nunc fidei rore totus orbis humescit: at vero Judæi prophetas suos et consiliarios perdidit.

8. Nec mirum si perfidiæ subeant siccitatem, quos Dominus Deus prophetici imbris ubertate privavit, dicens: *Mandabo nubibus meis ne pluant super vineam istam* (*Esai. v, 6*). Est enim prophetiæ nubis pluvia salutaris, sicut et David dixit: *Descendit sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram* (*Psal. lxxi, 6*). Hanc nobis Scripturæ diviniæ totius mundi pluviam pollicebantur, quæ rigaret orbem sub Domini Salvatoris adventu ^a Spiritus rore divini. Venit ergo jam Dominus, venit et pluvia, venit Dominus stillicidia secum. cælestia de-

A ferens; et ideo jam nos bibimus, qui ante sitibamus, et divinum illum Spiritum haustu interiore potamus.

9. Hoc ergo prævidit sanctus Gedeon, quia verum et spiritalem rorem etiam gentium nationes erant fidei perceptione bibituræ, et ideo diligentius exploravit; est enim necessaria cautela sanctorum. Siquidem etiam Jesus Nave cum vidisset duces militiæ cælestis, interrogavit: *Noster es, an adversariorum* (*Joa. v, 13*)? ne forte aliquibus **602** adversarii præstigiis falleretur.

10. Non tamen otiose quod vellus non vel in campo posuit, vel in prato: sed posuit in area, ubi messis est tritici: *Messis enim multa, operarii autem pauci* (*Luc. x, 12*); eo quod per fidem Domini futura esset messis secunda virtutum.

11. Nec illud otiose quod exsiccavit vellus Judæicum, et rorem ejus misit in pelvim, ut repleretur aqua, non tamen ipse eo rore pedes lavit (*Judic. vi, 39, 40*). Alii debebatur tanti prærogativa mysterii. Expectabatur ille qui sordes omnium solus posset abluere. Non erat tantus Gedeon, qui hoc sibi ^b mysterium vindicaret. Non enim Gedeon, sed *Filius hominis venit non ministrari, sed ministrare* (*Matth. xx, 28*). Itaque cognoscamus in quo hæc mysteria videantur esse completa. Non in sancto Hierobaal; adhuc enim erant illa principia. Ideo gentes victæ, quia siccitas erat adhuc in gentibus: ideo Israel vicit, quia ros tunc manebat in vellere.

12. Veniamus ad Dei Evangelium. Invenio Dominum spoliantein se vestimenta, et præcingentem se linteo, mittentem aquam in pelvim, lavantem pedes discipulorum (*Joan. xii, 4 et seq.*). Hæc erat aqua ros ille cælestis, hoc prophetabatur ^c quod illo rore cælesti discipulorum suorum Dominus Jesus pedes lavaret. Et nunc extendantur pedes animorum nostrorum. Vult Dominus Jesus et nostros lavare pedes; non enim Petro soli, sed unicuique dicit fideli: *Nisi laveris tibi pedes, non habebis mecum partem* (*Ibid., 8*).

13. Veni ergo, Domine Jesu, exue te vestimenta, quæ propter me induisti: esto nudus, ut nos misericordia tua vestias. Præcinge te propter nos linteo, ut nos tui muneris immortalitate præcingas. Mitte aquam in pelvim: lava non solum pedes, sed etiam ^d caput: nec solum corporis nostri, sed etiam mentis vestigia. Volo exuere omnes nostræ sordes fragilitatis; ut et ego dicam: *Nocte exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos* (*Cant. v, 3*)?

14. Quanta ista majestas est! Quasi minister pedes famulorum tuorum lavas, quasi Deus rorem mittis e cælo. Nec solum pedes lavas, sed etiam ut tecum recumbamus invitas, et exemplo nos tuæ dignationis hortaris dicens: *Vocatis me dominum et magis-*

^a Nonnulli mss., *Spiritus ore divino*.

^b Ita edit. omnes ac plures mss.; at non male alii quot alii, *ministerium vindicaret*.

^c Mss. nonnulli, *quod illo opere cælesti, etc.*

^d Omnes edit. ac mss. non pauci, *caput. Nec solum... vestigia volo exuere, omnes*; sed alii mss. commodius verba distinguunt, ut in textu.

trum, et bene facitis; sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros dominus et magister, et vos invicem lavate pedes vestros (Joan. XIII, 15, 14).

15. Volo ergo et ego pedes lavare fratrum meorum, volo Domini Implere mandatum, ^a volo in me non verecundari, non delignari quod ipse prius fecit. Bonum mysterium humilitatis; quia dum alienas sordes lavo, meas abluo. Sed non hoc omnes ^b haurire poterant mysterium. Lavare voluit quidem et Abraham pedes, sed hospitalitatis affectu (Gen. XVIII, 4). Volebat et Gedeon lavare pedes angelo Domini qui apparuit sibi: sed volebat uni, volebat quasi is qui deferret obsequium, non qui donaret consuetudinem. **603** Hoc mysterium magnum est, quod nemo cognovit. Denique Petro dixit: *Quod ego facio tu nescis, cognosces postea* (Joan. XIII, 7). Hoc, inquam, divinum mysterium est, quod etiam qui laverint, requirent. ^c Non est ergo simplex aqua cœlestis mysterii, per quam consequimur, ut partem cum Christo habere mereamur.

16. Est et quedam aqua quam mittamus in pelvim animæ nostræ, aqua de vellere et libro Judicum, aqua de libro Psalmorum (Psal. XXII, 2). Aqua est ros cœlestis oraculi. Veniat igitur, Domine Jesu, hæc aqua in meam animam, in meam carnem; ut hujus humore pluviestrarum convalles mentium atque intimi cordis arva viridescant (Psal. LXXI, 6). Veniant in me stillicida tua, gratiam immortalitatemque rorantia. Dilue gressus mentis meæ, ne he-

^a Mss. aliquot, *voluit me non verecundari*. Item post tria verba nonnulli alii, *Bonum ministerium humilitatis*. Utrobique reliqui, et omnes edit. nobiscum faciunt.

^b Quidam mss., *audire poterant*, etc. Quod autem subjicitur Gedeonem voluisse angelo pedes abluere, hoc undenam sumptum fuerit, nobis non liquet. Etenim ex re in Bibliis, quæ exstant, nulla sit mentio.

^c Ita vet. edit. et cuncti mss. exceptis paucis, ubi pro *cœlestis mysterii*, habetur *cœleste mysterium*. At Rom. edit. sic locum effert, *Hoc est enim simplex aqua, sed cœleste mysterium*.

^d Mss. Theod., *inimici mei calcaneum*. Non satis recte. Quid porro per animi calcaneum ejusque ablationem designetur ab Ambrosio, non perfunctorie ad cap. 6 lib. de Mysteriis, num. 32, explicatum reperies.

^e Omnes edit. ac pauci mss., *murus circumsonabat armis*; alii nonnulli mss., *muros armis circumdabat*; sed concinnius ceteri... *circumsonabat*; eodem enim modo diei potest urbs muros armis circumsonat, quo dicitur homo sagitta percussus caput, et similia. Videtur autem hic indicari Constantinopolim antequam Arianos egeret, perpetuo metu propter Gothorum etiam vicina loca populantium incursions trepidasse. Has autem calamitates Ambrosius hæresi Arianae exceptas refert. Siquidem postquam in Pauli patriarchæ per summam injuriam dignitate sua exili sedem intrasse fuit Eusebius Nicomediensis, eandem Ecclesiam fere per annos 40 occuparunt perditissimi hæretici ac hæresiarchæ; quosd extincto Valente imperatore, ad pascendum curandumque afflictum illum gregein vocatus est ab orthodoxo Greg. Nazian. quem quantum continuo auxerit, ipsemet exponit Carn. de Vita sua, et Orat. 32 et 48.

^f Rom. edit., *hostem ipsum, quem regnum semper*, etc. Quam lectionem ita exponit Valesius in notis ad Amniani Marcell. lib. XXII, *hostem ipsum*

rum peccem. Abluo ^d animi mei calcaneum, ut possim abolere maledictum (Gen. III, 15); ne morsum serpentis interiore pede sentiam, sed, sicut ipse jussisti sequentibus te, ut serpentes et scorpiones illæso possim calcare vestigio (Luc. X, 19). Redemisti mundum, redime unius aulam pecceteris.

17. Hæc est specialis tuæ prerogativa pietatis, qua totum mundum in singulis redemisti. Etiam ad unam missus est viduam (III Reg. XVII, 9), Elisæus mundavit unum (IV Reg. V, 14): tu nobis, Domine Jesu, hos hostes mille mundasti. Quantos in urbe Roma, quantos Alexandriæ, quantos Antiochiæ, quantos etiam Constantinopoli! Nam etiam Constantinopoli jam Dei verbum recepit, et evidentia meruit tui documenta judicii. Etenim quamdiu venena Ariavorum suis fovebat inclusa visceribus, bellis finitimis Inquieta, ^e muros armis circumsonabat hostilibus. Postea vero quam fidei exules abdicavit, ^f hostem ipsum judicem regum, quom semper timere consueverat, deditum vidit, supplicem recepit, morientem obruit, sepultum possidet. Quantos ergo et Constantinopoli, quantos postremo toto hodie in orbe mundasti!

18. ^g Non mundavit Damasus, non mundavit Petrus, non mundavit Ambrosius, non mundavit Gregorius; nostra enim servitia, sed tua **604** sunt sacramenta. ^h Neque enim humanæ epis est divina conferre; sed tuum, Domine, munus et Patris est, qui locutus est per prophetas, dicens: *Effundam de*

(*id est Athanaricum regem cum suis*) quem regnum (*id est imperium Rom. in Oriente*) semper, etc. Verum doctissimo viro editio Rom. non imposuisset, si quam ex vet. edit. aut mss. ullum consulisset. Etenim ipsemet paulo superius ad hæc Marcellini verba ex eodem cap., *Athanaricum ea tempestate, judicem potentissimum*, illam ascripserat observationem: *Sic Gothorum reges, spreta regis appellatione, judices dici malebant. De Athanarico id testatur Themistius in Orat. 10 ad Valentem*, etc. Hic porro Athanaricus suorum factione pulsus, magnificentissimo a Theodosio longius ipsi obviam procedente Constantinopolim exceptus fuit: quem brevi post ibidem fato defunctum ibidem imperator more plane regis sepeliendum curavit, ut Amniani loco citato, Zoëmus lib. IV, Chronica Idatii ac Marcellini, compluresque alii scriptis mandarunt.

ⁱ Non mundavit Damasus, non mundavit Petrus, in mss. nonnullis prætermittitur. Attamen in cæteris, nec non in edit. omnibus illud habetur; et quidem recte, cum non modo scribis frequentius sit omittere, quam ad dicere, maxime vero ubi ab eadem voce plurima membra incipiunt, ut fit hoc loco; verum etiam cum in usu positum reperiamus, et majorem sedium simul nominaretur episcopi. Sic Hieronymus epist. ad Marcum presbyt., sic Theodosius I. XI, de Fide cathol. Damasus Rom. pont. Petrum patriarcham Alex. conjunxerunt. Quidni etiam idem hic fecisse Ambrosium nostrum arbitraberimur? Certe utriusque sedem æque memoravit, atque Gregorii. Nec obstat quod diem suum jam tum obierat Petrus, qui tamen nominatur inter superstites; poterat enim ipsius obitum necdum rescisse Ambrosius, ut dictum est in Admonitione. Quod autem Antiochiæ cuius quoque mentionem fecit, episcopum tamen reticuit, hoc ita factum ob divisionem Paulini atque Meletii non inconsulto crediderimus.

^h Nonnulli mss., *Neque enim humanum opus est*.

Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii et filiae eorum (Joel. II, 21). Hic est in typo ros ille celestis: hæc pluvia voluntaria, sicut legimus: *Pluviam voluntariam segregans Deus hereditati suæ (Psal. LXXII, 18). (Alias cap. I.)* Non enim Spiritus sanctus aut potestati alienæ est subjectus aut juri; sed suæ libertatis arbiter, omnia pro auctoritate propriæ voluntatis dividens, sicut legimus (I Cor. XII, 10), singulis prout vult.

CAPUT PRIMUM.

Argumentum suum aggressus Ambrosius, imperatorem cum propter fidem, tum propter basilicam Ecclesiæ restitutam laudet: hinc ubi dixit adversarios, si Spiritum sanctum servire negaverint, quin eis super omnia, diffidari non possit; addit Spiritum eundem, cum dixit: Universa serviunt tibi, satis innuisse a creaturis se separari: quod aliis quoque testimoniis astringitur.

19. Non ergo inter omnia, sed super omnia Spiritus sanctus est. Jam enim de eo (b quoniam ita plene de Dei Filio, clementissime Imperator, instructus es, ut ipse jam doceas) cupientem te et exigentem audire aliquid expressius, non morabor; præsertim cum ita te assertione istiusmodi testificatus sis proxime delectatum, ut basilicam Ecclesiæ sine ullo molliore præceperis reformari.

20. Fidel itaque tuæ gratiam, et nostræ præmiium jam tenemus; neque enim aliud possumus dicere, nisi sancti Spiritus hanc fuisse gratiam quod ignorantibus omnibus, subito basilicam reddidit. Spiritus, inquam, sancti hoc munus, hoc opus est, qui a nobis quidem tunc prædicabatur, sed in te operabatur.

21. Nec superioris temporis damna deploro; quandoquidem sequestratio illa basilicæ, cujusdam fenoris traxit usuras. Etenim basilicam sequestrasti, ut fidem probares. Implevit igitur propositum suum pietas tua, quæ sic sequestraverat, ut probaret; sic probavit, ut redderet. **605** Nec fructum amisi, et judicium tenco, patuitque omnibus in quadam facti discretionem discretam tibi nunquam fuisse sententiam. Patuit, inquam, omnibus et tuum non fuisse, cum sequestrares: et tuum esse, cum redderes.

22. Primum igitur ab inferioribus inchoemus, ut quasi per gradus quosdam tractatus noster ascendat, quo facilius hi qui d fidem non deferunt, vel ratione

A flectantur. Possunt enim dicere in principio: Nec nos dicimus servire Spiritum. Sed cum dicant servire Christum, quomodo possunt negare de Spiritu? Quod si secundum carnem in servi forma consentiunt Christum fuisse, constat et convenit. Ergo si secundum divinitatem sumi Christus non servit, non servit etiam Spiritus. Quod si non servit Spiritus, omnia autem serviunt: super omnia igitur Spiritus est, qui non servit sicut omnia.

23. Nunc id ipsum quod diximus, testimoniis asseruimus. Principium disputationis est, quia serviunt omnia. Servire autem omnia liquet, quoniam scriptum est: *Universa serviunt tibi (Psal. CXXIII, 91).* Dixit hoc Spiritus per Prophetam. Non dixit: *servimus*; sed, *serviunt tibi*; ut crederes quod a servitio B sit ipse exceptus. Ergo cum universa serviant, non serviat Spiritus, utique inter universa non est Spiritus sanctus.

24. Nam si inter omnia dicimus esse Spiritum sanctum, utique cum legerimus quia sita Dei servatur Spiritus (I Cor. II, 10), Deum Patrem esse super omnia denegamus. Etenim cum ex Deo Spiritus sit, et Spiritus oris ejus, quomodo possumus inter omnia dicere Spiritum sanctum; cum super omnia Deus sit, cujus est Spiritus, plenam utique perfectionis, perfectæque virtutis?

25. Ac ne Apostolum arbitrentur errasse, accipiant, quem fiducia hujus sit secutus auctorem. Dominus enim in Evangelio dixit: *Cum venerit Patris, quem ego mittam vobis a Patre meo, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit; ille testimonium perhibebit de me (Joan. XV, 26).* Ergo et a Patre procedit Spiritus sanctus, et testificatur de Filio. Testificatur etiam de Patre testis et fidelis et verus: quo nihil ad expressionem divini majestatis est plenius; et nihil ad unitatem divini potestatis evidentius; cum idem noverit Spiritus quod et Filius, qui paternorum testis et consors individuis secretorum est.

26. Exclusit itaque a cognitione Dei societatem et multitudinem creaturæ: non excludendo autem Spiritum sanctum, ostendit non esse socium creaturæ. Unde et illud quod tecum est in Evangelio: *Quia Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit (Joan. I, 18);* ad exceptionem pertinet Spiritus sancti. Quomodo enim

^a Rom. edit. sola, *filii vestri et filii.*

^b Ita Gill. ac Rom. edit. cum pluribus melioribusque mss.; vel. autem edit. et mss. reliqui ab eis hoc solo dissentiant, quod pro quoniam illa exhibeant, quia non; et pro, ut ipse jam doceas, legitur in iisdem mss. ut ipsi jam instructionem audimus: quibus verbis addit cod. Big., ut lector doceat cupientem et exigentem. Sed istæc mera commenta.

^c Rom. edit., tunc præcabatur. Forsitan error typographicus, in nullas tamen edit. posteriores propagatus.

^d Ita vet. edit., mss. ac melioris notæ; alii autem non pauci, qui fidem non deserunt: melius Rom. edit. cum mss. aliquot. qui fidei non deferunt. Non tamen abjicienda prima lectio; nam post dictionem fidem,

facile subintelligi potest, ad tractatus lectionem.

^e Mss. aliquam multi, *Christum servisse.*

^f Sicut omnia, subjungitur in ant. edit. ac in Paris, nonnullis. *Non esse ergo inter creaturas Spiritum sanctum, nec inter omnia, sed super omnia. Non enim alienæ aut potestati, aut juri subjectus est: sed suæ libertatis est arbiter. Siquidem omnia pro auctoritate propriæ voluntatis dividens, sicut scriptum est, singulis prout vult.* Sed illa non habentur in mss. et puram putam interpolationem esse, partim et tribu hujus capituli, prout legitur in mss. et vet. edit., partim ex ipso textu, sicut patet ex fine superioris prologi, consarnatam atque assertam negabit nemo.

^g Paris. quedam edit., *nihil ad creaturam, etc.* Non satis recte.

Deum non vidit, qui scrutatur etiam alta Dei? quomodo Deum non vidit, qui cognovit quæ Dei sunt (I Cor. II, 10)? quomodo **606** Deum non vidit, qui ex Deo est? Ergo cum ita positum sit quia Deum nemo vidit unquam, vidit autem Spiritus; utique exceptus est Spiritus. Super omnia igitur est, qui est exceptus ex omnibus.

CAPUT II.

Spiritum sanctum esse inter omnia non probari ex illis verbis: Omnia per ipsum facta sunt; cum factus non sit. Namque alias perinde probaretur Filius, immo etiam Pater numerandus inter omnia. Quod est ejusdem impietatis.

27. Videtur, sancte imperator, plena ratio esse pietatis, sed impiis non videtur. Denique quid moliantur advertite. Solent enim dicere hæretici ideo inter omnia Spiritum sanctum esse numerandum, quia scriptum est de Dei Filio: *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1, 3).

28. Quam male ^a confunditur actio, quæ non tenet veritatem, et præpostero ordine assertionis involvitur! Hoc enim tunc valeret, ut inter omnia dicerent esse Spiritum sanctum, si factum probarent. Namque omnia per Filium Scriptura dicit esse, quæ facta sunt: cum autem factus non doceatur Spiritus sanctus; utique nec inter omnia probari potest, qui neque factus est sicut omnia, nec creatus. Mihi igitur ad utrumque hoc proficit testimonium, ut et super omnia probetur esse, quia factus non est; et quia super omnia est, non videatur factus esse: nec inter ea ^C quæ sunt facta, numerandus.

29. Quod si quis, quia omnia facta per Verbum Evangelista posuit, non excipit Spiritum sanctum (quamquam in Joanne locutus Spiritus Dei, *Omnia per ipsum facta sunt*, dixerit, non omnia facti sumus; cum utique loqui in Evangelistis Spiritum Dei ipse Dominus ostenderit, dicens (Matth. XVI, 20): *Non enim vos eritis loquentes, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*); tamen si quis, ut dixi, hoc loco non excipit Spiritum sanctum, sed inter omnia numerat; nec ibi ergo excipit Dei Filium, ubi Apostolus dixit: *Nobis tamen unus Deus Pater ex quo omnia, et nos per illum* (I Cor. VIII, 6). Sed ut sciat quia inter omnia non est Filius, legat sequentia; nam cum dicit: *Et unus Dominus Jesus, per quem* ^D *omnia* (Ibid.); ab omnibus utique excipit Dei Filium, qui exceptus est Patrem.

30. Ejusdem autem impietatis est vel Patri, vel Filio, vel Spiritui sancto derogare. Non enim credit in Patrem, qui non credit in Filium: nec credit in Dei Filium, qui non credit in Spiritum: nec potest

^a Eras. et seq. edit. in margine, *confunditur ratio*. Sed nihil vetat quin actio retineatur, ut hic non secus ac sæpe alibi ea vox idem sit atque accusatio.

^b Omnes edit. et quidam mss., *Hoc ipsum supra evidenter Apostolus*, etc. Alii vero majori numero et auctoritate ut nos in textu.

^c Mss. aliquot, *quod dedisti mihi*.

A sine regula veritatis fides stare. Nam qui negare cœperit unitatem potestatis in Patre et Filio et Spiritu sancto, non potest utique ibi, ubi nulla divisio sit, fidem probare divisam. Ergo quia pietatis unitas est bene credere, etiam unitas impietatis est male credere.

31. Itaque qui putant Spiritum sanctum inter **607** omnia debere numerari, quia omnia legunt facta per Filium, etiam Filium utique inter omnia annumerandum putant, quia legunt: *Ex Deo omnia* (II Cor. V, 18). Consequenter autem nec Patrem secernunt ab omnibus, qui a creaturis omnibus Filium non secernunt; quoniam sicut ex Patre omnia, ita etiam per Filium omnia. ^b Hoc ipsum in Spiritu prævidens Apostolus, dixit: ne inter omnia possideat Filium vel impiis videretur, qui audierant dixisse Filium: *Pater quod* ^c *dedit mihi, majus omnibus est* (Joan. X, 29).

CAPUT III.

Quod Apostolus dixerit ex Patre per Filium omnia esse, ab eorum consortio Spiritum non secludi; cum quæ ad unum referuntur personam, aliis quoque attribuantur. Sic baptizati in nomine Christi simul in Patris ac Spiritus nomine censentur baptizati; si tamen simul in tres personas crediderint: secus autem, nullus erit baptismus. Hæc etiam baptismo in Spiritu sancti nuncupatione convenire. Si autem ob eundem locum Spiritus ab aliis personis prepararetur, utique ob alios locos Pater Filio diceretur postponendus. Ab angelis Filium adorari, non a Spiritu; hunc enim testem ejus esse, non ministrum. Cui omnibus antepositur Filius, intelligendum de creaturis. Dignitatem sancti Spiritus a peccati in eum admissi irremissibilitate probari. Unde sit illa irremissibilitas; et quomodo unus Spiritus.

32. Sed fortasse aliquis dicat, qua ratione cum dixerit hic ex Patre omnia, et per Filium omnia (I Cor. VII, 6), de Spiritu sancto tacuerit; et hinc cupiat præjudicium comparare. Quod si pergit malitiose interpretari, quam multis inveniet locis prædicatam sancti Spiritus potestatem, in quibus vel de Patre vel de Filio nihil Scriptura expresserit, sed intelligendum reliquerit!

40 ^d. Numquid ergo cum gratia Spiritus prædicatur, Dei Patris aut unigeniti Filii denegatur? Non ita, quia sicut Pater in Filio et Filius in Patre, ^e ita etiam *diffusa est*, inquit, *charitas Dei in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. V, 5). Et sicut qui benedicitur in Christo, **608** benedicitur in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti; quia unum nomen, potestas una, ^f ita etiam ubi operatio aliqua divina, aut Patris, aut Filii, aut Spiritus designatur, non solum ad sanctum Spiritum, sed etiam ad Patrem refertur et Filium, nec

^d In editione Benedictiniana sic mutila procedit series, bis quatuor numeros omittens. Edd.

^e Mss. aliquot, *ita etiam in Spiritu sancto. Diffusa est, inquit, charitas*: reliqui et omnes edit. hoc uno inter se distant, quod in his, verbum *inquit* non invenitur.

^f Mss. non pauci, *ita etiam operatio, ubi operatio aliqua*, etc.

solam ad Patrem, sed etiam ad Filium refertur et Spiritum.

41. Denique Æthiops eunuchus Candacis reginæ baptizatus in Christo (*Act. viii, 27*), plenum mysterium consecutus est. Et illi qui negaverunt se scire Spiritum sanctum, quamvis baptizatos se dicerent in Joannis baptismo, baptizati sunt postea (*Act. xix, 2 et seq.*); quia Joannes in remissionem peccatorum, in adventis Jesu, non in suo baptizavit nomine. Et ideo Spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Joannes baptizare solebat, acceperant. Joannes enim, licet non baptizaret in Spiritu, tamen et Christum prædicabat et Spiritum. Denique cum interrogaretur, ne forte ipse esset Christus, respondit: *Ego vos aqua baptizo, veniet autem fortior me, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni* (*Joan. i, 26, 27*). Ergo isti quia nec in Christi nomine, nec cum fide Spiritus sancti baptizati fuerant, non potuerunt accipere baptismatis sacramentum.

42. Baptizati sunt itaque ^a in nomine Jesu Christi: nec iteratum est in his baptisma, sed novatum; unum enim baptisma (*Ephes. iv, 5*). Ubi autem non est plenum baptismatis sacramentum, nec principium, vel species aliqua baptismatis æstimatur.

^a Vix alius Ambrosianus locus tantam dissidii segetem, quantam hic præbuit theologis. Beda Venerabilis in Actuum 19 hæc ipsa verba edisserens, Ambrosii sententiam hanc esse docet, ministrum baptismatis, pronuntiato solo J. Christi nomine, vere ac valide baptizare: cui sententiæ et ipse subscribit. Eidem quoque majorem adhuc auctoritatem videtur addere calculo suo Nicolaus I, pont. Rom., in Respon. ad consulta Bulgar. c. 104. Hanc ipsam opinionem non hæsitanter amplexus est Petrus Lombardus in iv Sent., dist. 3, cap. *Sed quod* et seq. Nec ab his B. Thomam parte iii, quest. 66, art. 6, dissidere judicabimus, si Cajetano, qui etiam nunc baptismum, una tantum Trinitatis persona nominata, contendit efficaciter conferri posse, fidem habeamus. Verum alii Thomistæ hanc sententiam a magistri sui mente alienam conantur ostendere, quod quidem examinare nostri non fuerit instituti. Cæterum Nicolao papæ ac Magistro Sent. accenseri procul dubio etiam debet Hugo Victor. lib. i de Sacram. cap. 13. Unde colligas hanc opinionem antiquis theologis fuisse admodum familiarem. At vero prudenter Bellarminus de Sacram. Bapt. lib. i, cap. 3: *Sed fundamentum præcipuum, inquit, omnium auctorum post Ambrosium est ipsius Ambrosii auctoritas; quare si forte Ambrosius non illud voluit dicere, quod ejus verba sonare videntur, ruit fundamentum præcipuum illius opinionis.* Itaque ut rimando sensui Ambrosiano lucem afferat idem cardinalis, præmonet Ambrosium ex Basilio quem secutus est, intelligendum; seque addit iis accedere, qui Ambrosium et ex eo Bedam non de forma baptismi accipiendos credunt, sed tantum de verbis Actuum, quæ proferruntur; nec aliud velle sanctum Doctorem, quam eo loco et similibus, in quibus una quælibet divinarum personarum exprimitur, alias duas tacite inclusas contineri. Eandem proponunt solutionem Estius in iv Sent., dist. 3, § 5; Nicolai Observat. ad D. Tho. locum cit.; Alexander Sæc. iii, Dissert. 13, et Harduinus de Bapt. in nomine Christi. Sed tres ultimi priori responsioni secundam adjiciunt; dicunt enim Ambrosium hoc loco de illa tantum fidei professione explicandum, quam qui baptizabantur

A Plenum autem est, si Patrem et Filium Spiritumque sanctum fatearis. Si unum neges, totum subrues. Et quemadmodum si unum in sermone comprehendas, aut Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum; fide autem nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum abneges, plenum est fidei sacramentum: ita etiam quamvis et Patrem, et Filium, et Spiritum dicas, et aut Patris, aut Filii, aut Spiritus sancti minuas potestatem, vacuum est omne mysterium. Denique et illi ipsi qui dixerant: *Nec si Spiritus sanctus 609 sit audivimus, baptizati sunt postea in nomine Domini Jesu Christi* (*Act. xix, 5*). Et hoc abundavit ad gratiam; quia jam Spiritum sanctum, Paulo prædicante, cognoverant.

43. Nec contrarium debet videri, quia quamvis B etiam postea tacitum sit de Spiritu, tamen creditum est: et quod verbo tacitum fuerat, expressum est fide. Cum enim dicitur: *In nomine Domini nostri Jesu Christi*, per unitatem nominis impletum mysterium est: nec a Christi baptismo Spiritus separatur; quia Joannes in penitentia baptizavit, Christus in Spiritu (*Ibid., 4*).

44. Nunc consideremus utrum quemadmodum in Christi nomine plenum esse legimus baptismatis sacramentum; ita etiam sancto tantum Spiritu nuncupato, nihil desit ad mysterii plenitudinem. Ratio-

adulti, edere solebant. Namque interrogati, ut alibi vidimus, *credis in Patrem?* respondebant *credo*. Et sic de duabus aliis personis. Hoc igitur intendit sanctus Præsul baptizandos, etsi de una sola Trinitatis persona rogati essent, respondissentque, baptismum tamen legitimum accepturos fuisse, dummodo rectam de tota Trinitate fidem animo retineant. Quæ duæ expositiones quin sint per se veritati consentaneæ, dubium nemini videatur; sed posterior magis quam prior congruit cum verbis Ambrosii. Etenim in illis etiam agi de pronuntiantis in baptismo personis divinis ipsa orationis series plane ostendit: at eam pronuntiationem non esse, quæ simul cum ablutione a ministro editur, multa persuadent. Nam primo si de ultima hic ageretur, consequens esset formam sub sola Spiritus sancti pronuntiatione validam esse, quod a nemine præter quam a Magistro Sent. admissum reperies. Deinde cum Ambrosius haud dubie hic Basilium, et fortasse etiam Didymum sibi sequendum proposuerit, neutiquam credibile est eum ab ipsis recedere hoc loco voluisse, quos constat prolationem trium personarum in baptismi forma censuisse prorsus necessariam. Ad Basilium lib. de Spiritu sancto cap. 10, 11 et 12; item lib. v, in Eunom. cap. 3. Quod vero ad Didymum, ex eo divinitatem sancti Spiritus validissime demonstrari asserit, quod in baptismo administrando tam necessario Spiritus persona pronuntianda sit, quam Patris et Filii, quarum qualibet a sacerdote prætermittitur invalidum effici sacramentum diserte tradit. Sed quod argumentum multo validius existimandum est, Ambrosius ipse sexcentis locis trium personarum prolationem ad verum baptismum necessario requiri asseverat. Ipsum consule lib. viii in Lucam, num. 67; lib. de Mysteriis, cap. 4, num. 20, ad quem locum jam aliquid hac de re subnotavimus, et ut omittamus auctorem lib. de Sacram., lib. ii, c. 5 et 7, in hac ipsa lucubratione baptismum cum a catholicis tum ab ipsis hæreticis nunquam non sub expressa trium personarum prolatione a ministro conferri haud semel significat; unde aliorum quoque PP. exemplo Spiritus astruit divinitatem.

nem sequamur; quia qui unum dixerit, Trinitatem signavit. Si Christum dicas, et Deum Patrem a quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est, Filium, et Spiritum sanctum quo unctus est, designasti. Scriptum est enim: *Hunc Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto* (Act. i, 58). Et si Patrem dicas, et Filium ejus et Spiritum oris ejus pariter indicasti; si tamen id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum dicas, et Deum Patrem, a quo procedit Spiritus: et Filium, quia Filii quoque est Spiritus, nuncupasti.

45. Unde et rationi copuletur auctoritas, in Spiritu quoque recte nos baptizari posse Scriptura indicat, dicente Dominus: *Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto* (Act. i, 5). Et alibi Apostolus ait: *Omnes enim in ipso corpore, in unum Spiritum baptizati sumus* (I Cor. xii, 13). Unum opus, quia unum mysterium: unum baptisma, quia mors una pro mundo: unitas prædicationis quæ non potest separari.

46. Quod si hoc loco separatur Spiritus ab operatione Patris et Filii, quia dictum est: *Ex Deo omnia, et per Filium omnia* (I Cor. viii, 6); ergo et ubi Apostolus de Christo dicit: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix, 5), non solum eum creaturis omnibus, sed etiam Patri (quod dictu nefas est) prætulit. Sed absit; non enim inter omnia Pater, non inter plebem quamdam creaturarum suarum. Subter creatura omnis, supra divinitas Patris et Filii et Spiritus sancti. Illa servit, hæc regnat; illa subjacet, ista dominatur: illa opus, hæc auctor est operis: illa adorat omnes, hæc adoratur ab omnibus.

47. Denique de Filio scriptum est: *Et adorent eum omnes angeli Dei* (Hebr. i, 6). Non habes: Adoret Spiritus sanctus. Et infra: *Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt, inquit, ministri spiritus in ministerium, qui mittuntur* (Ibid., 13)? Cum dicit, omnes, numquid et Spiritum sanctum comprehendit? Non utique, quia Angeli et cæteræ Potestates in ministerium et obsequium Dei Filio, ut serviant, destinantur.

48. At vero Spiritus sanctus non minister, **610** sed testis est Filii, quemadmodum de ipso Filius dixit: *Ille testimonium perhibet de me* (Joan. xv, 26). Testis est ergo Filii, Spiritus. Qui testis est, novit omnia, sicut Deus Pater testis est. Sic enim habes in posterioribus, quia confirmata est salus nostra, testificante Deo, signis quoque et prodigiis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti divisionibus (Hebr. ii, 4, 5). Qui dividit quod vult, utique supra omnia, non inter omnia est; dividere enim operatoris gratia, non operis est materies (I Cor. xii, 11).

49. Si supra omnia Filius, per quem initium sa-

^a Quidam mss., *baptizabimini a Spiritu sancto*.

^b Rom. edit., *in uno corpore, in uno Spiritu*: vet. autem a mss. hoc uno discrepant, quod habent, cum eadem Rom., *in uno Spiritu*. Græcus textus *ἐν ἑνὶ πνεύματι*. . . . *εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν*. Rursus vero ubi m.s. et vet. edit. habent *unum opus*; Rom.

lus nostra, ut prædicaretur, accepit: utique et Pater Deus, qui testificatur, et asseverat signis et prodigiis de salute nostra, exceptus a cunctis est. Similiter autem et Spiritus qui divisionibus suis nostræ testimonium fert salutis, non est in creatorarum plebe numerandus, sed cum Patre æstimandus et Filio, qui non per incisionem sui dividitur ipse, cum dividit; individuus enim cum sit, nihil amittit, cum omnibus largiatur: sicut et Filius, regnum Patre accipiente, nihil perdit: nec Pater Filio cum sua tradat, amittit. Nullum itaque damnum esse in divisione gratiæ spiritualis, Domino attestante (I Cor. xv, 6), cognovimus; qui enim ubi vult spirat (Joan. iii, 8), ubique sine damno est. De quo infra dicemus plenius.

50. Interim nunc quoniam propositum est ordinae suo asserere, non esse inter omnia Spiritum computandum, ipsum Apostolum, de cujus verbis faciunt questionem, assertionis hujus adhibeamus auctorem. Quæ enim essent illa omnia, sive visibilia, sive invisibilia, ipse signavit dicens: *Quoniam in ipso condita sunt omnia in cælis et in terra* (Coloss. i, 16). Videt omnia de his dicta, quæ vel in cælis sunt, vel in terra; sunt enim in cælis etiam invisibilia, quæ facta sunt.

51. Tamen ne cui esset incognitum, addidit de quibus diceret: *Sive Sedes, inquit, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant* (Ibid., 16, 17). Numquid ergo hic inter creaturas Spiritum sanctum comprehendit? Aut cum dicit ante omnes esse Dei Filium, numquid ante Patrem dixisse æstimandus est? Non utique; nam sicut hic per Filium dicit omnia creata esse, et in ipso omnia constare cælestia: ita etiam in Spiritu sancto vires habere universa cælestia dubitari non potest, quando lectum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Super omnia est igitur, de quo est omnis cælestium et terrestrium virtus. Qui igitur super omnia est, utique non servit: qui non servit, liber est: qui liber est, habet jura dominatus.

52. Hoc si a principio dicerem, negaretur. Sed quemadmodum illi minora negant, ne majora credantur: ita et nos minora præmittamus, ut aut perfidiam suam etiam in minoribus prodant; aut si vel minoribus consentiunt, majora de minoribus colligamus.

53. Arbitror, clementissime imperator, plenissime confutatos eos, qui audent inter omnia **611** Spiritum sanctum computare. Sed tamen ut sciant se non tantum Apostolicis testimoniis, sed etiam Dominicis perurgeri; quomodo audent inter omnia numerare Spiritum sanctum, quando ipse Dominus dixit: *Qui blasphemaverit in Filium hominis, remittetur emendandum putavit, unum corpus*.

^c Rom. edit. sola, *Ex Patre omnia*. Infra vero ubi nos ex mss. melioris notæ, *et ubi Apostolus*; alii et omnes edit. præferunt, *et ibi quia Apostolus*, etc.

^d Omnes edit., *Angeli ejus*; omnes mss., *Angeli Dei*.

tur ei : qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, nec hic, nec in futurum remittetur ei (Luc. XII, 10)? Quomodo igitur inter creaturas audet quisquam Spiritum computare? Aut quis sic se obligat, ut si creaturæ derogaverit, non putet sibi hoc aliqua venia relaxandum? Nam si Judæi, quia adoraverunt militiam cœli (IV Reg. XVII, 16), divino præsidio destituti sunt : qui autem adorat et confitetur Spiritum sanctum, acceptus est Deo ; qui non confitetur, sacrilegii reus sine venia damnatur : utique hinc æstimari potest non inter omnia, sed super omnia esse Spiritum sanctum, cujus injuria æternis suppliciis expiatur.

54. Cur autem dixerit Dominus : *Qui blasphemaverit in Filium hominis, remittetur ei : qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, nec hic, nec in futurum remittetur ei (Luc. XII, 10)* ; diligenter advertite. Numquid alia est offensa Filii, alia Spiritus sancti? Sicut enim una dignitas, sic una injuria. ^a Sed si quis corporis specie deceptus humani, remissius aliquid sentit de Christi carne, quam dignum est (neque enim vilis nobis debet videri, quæ aula virtutis, fructus est Virginis), habet culpam; non est tamen exclusus a venia, quam fide possit adsciscere. Si quis vero sancti Spiritus dignitatem, majestatem et potestatem abneget sempiternam, et putet non in Spiritu Dei ejici dæmonia, sed in Beelzebub : non potest ibi exoratio esse veniæ, ubi sacrilegi plenitudo est; quia qui Spiritum negavit, et Deum Patrem negavit et Filium; quoniam idem est Spiritus Dei, qui Spiritus est Christi.

CAPUT IV.

Spiritum sanctum unum et eundem esse qui locutus est in prophetis et in apostolis, qui Spiritus Dei et Christi est, quem præterea Spiritum Paraclitum, Spiritum vitæ ac veritatis Scriptura significat.

55. Unum autem esse Spiritum nemo dubitaverit, etsi de uno Deo plerique dubitaverunt. ^b Alim enim dixerunt plerique hæretici Deum veteris, alium

^a Morinus lib. IX de Pœnit. cap. 28, citato hoc Ambrosii loco, non dubitat asserere illum vere ac proprie de peccato, quod a plerisque PP. pro irremissibili habitum censet, intelligendum. Sed ut valeret ista ejus opinio, docendum erat Doctoris nostri sententiam esse, omnibus qui Spiritus sancti divinitatem semel negassent, omnem ad fidem et veniam reditum intercludi: quod sane non esset probatu admodum facile. Cum autem hic nequaquam discutitur, neque utrum peccatum aliquod vere sit irremissibile, neque quibus conditionibus tale reddatur, qui plura de hac quæstione voluerit, consulat quæ lib. II de Pœnit. cap. 4, subnotavimus, sicut et nostram in lib. de Lapsu Virg. consecr. admonitionem. Obiter autem observabimus hoc argumentum semper contra impugnantes Spiritus sancti divinitatem visum esse quam efficacissimum, proindeque diligenter et copiose tractatum a Didymo, Basilio, Cyrillo et aliis.

^b Hoc testatur Epiphanius de Simone mago Hær. 21, de Marcionitis Hær. 42, et de Manichæis Hær. 66. De his autem ultimis idem memorat August. de Hær. cap. 26.

^c Dicitur Filius offensus ab Adamo, quia creatio-

A novi Testamenti. **612** Sed sicut unus Pater, qui et olim locutus est, ut legimus, patribus in prophetis : et in novissimis diebus nobis locutus est in Filio (Hebr. I, 1, 2) : et sicut unus Filius, qui juxta veteris seriem Testamenti ^e ab Adam offensus, ab Abraham visus, adoratus a Jacob est : ita etiam Spiritus sanctus unus est, qui efferebuit in prophetis, insufflatus est apostolis, copulatus est Patri et Filio in baptismatis sacramentis (II Petr. I, 21; Joan. XX, 22; Matth. XXVIII, 19). De ipso enim dicit David : *Et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me (Psal. L, 13)*. De ipso etiam alibi dixit : *Quo ibo a Spiritu tuo (Psal. CXXXVIII, 7)*.

56. [Alias cap. IV.] Ut scias quia idem Spiritus Dei est, qui est Spiritus sanctus, sicut et in Apostolo legimus : *Nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu; et nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto (I Cor. XII, 3)*, ipsum Apostolus Spiritum Dei dixit. Ipsum etiam Spiritum Christi appellavit, sicut habes : *Vos autem in carne non estis, sed in Spiritu; si tamen Spiritus Dei inhabitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. VIII, 9)*. Et infra : *Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis (Ibid. 11)*. Ipse est ergo Spiritus Dei, qui Spiritus est Christi.

57. Ipse etiam est Spiritus vitæ, sicut ait Apostolus : *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis (Ibid., 2)*.

58. Quem igitur Spiritum vitæ ^d Apostolus dixit, C ipsum Dominus in Evangelio paraclitum nominavit, ipsum Spiritum veritatis, sicut habes : *Et rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis; ut vobiscum sit in æternum, Spiritum veritatis, quem hic mundus non potest accipere; quia non videt eum, nec cognoscit eum (Joan. XIV, 16, 17)*. Habes ergo et Paraclitum Spiritum, eundem et Spiritum veritatis et Spiritum invisibilem designatum. Quomodo igitur secundum divinitatem quidam ^e Filium visibilem putant, cum etiam Spiritum mundus videre non possit?

nem mundi, et omnes veteris Testamenti apparitiones Ambrosius cum plerisque veterum PP. Filio tribuere consuevit, ut non semel supra licuit advertere. Quæ porro hic de Spiritus sancti unitate hæc mutuata videntur a Didymo statim post libri primi exordium.

^d Apostolus dixit, sic prosequeuntur non pauci mss., de ipso etiam alibi dicit : *Quo ibo a Spiritu tuo? ut scias quia idem Spiritus est Dei, qui est Spiritus sanctus, sicut et in Apostolo legimus : Nemo in Spiritu loquens dicit anathema Jesu; et nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Ipsum Apostolus Spiritum Dei dixit, ipsum Dominus in Evangelio Paraclitum. Tres mss. post verbum dixit, addunt hæredem. Porro tota fere hæc lacinia, nempe ab illis verbis, ut scias, sive et scias, ut est in cunctis edit., desideratur suo loco in memoratis omnibus mss. Verum cum iidem exhibeant proxime ante verba illa : De ipso etiam alibi dixit : Quo ibo a Spiritu tuo, hujusmodi repetitio facit, ut in aliis suspicemur transpositionem.*

^e Impiam hanc opinionem Arianorum fuisse auctor est Augustinus epist. 141, nunc 148, num. 10, et lib. II de Trinit., cap. 9. Sed lib. I cont. Maxim.

¶ 59. Accipe nunc ejusdem vocem Domini, quod ipse sit Spiritus sanctus, qui est Spiritus veritatis; habes enim in ultimo libri hujus: *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22). Ipsum quoque esse a Spiritum sanctum, qui est Spiritus Domini, Petrus docet dicens: *Anania, quid tibi visum est tentare et mentiri Spiritui sancto* (Act. v, 3)? Et statim ad uxorem Ananiæ idem ait: *Quid vobis visum est tentare Spiritum Domini* (Ibid., 9)? Cum dicit, *vobis*, ostendit de eo dictum Spiritu, de quo Ananiæ dixerat. Ipse est ergo Spiritus Domini, qui Spiritus sanctus.

60. Ipsum etiam Spiritum sanctum, qui Spiritus Patris est, declaravit Dominus, dicens secundum Matthæum in persecutione non esse cogitandum quid loquamur: *Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (Matth. x, 20). Idem autem secundum Lucam ait: *Nolite solliciti esse qualiter respondeatis aut dicatis; Spiritus enim sanctus Dei docebit vos in ipsa hora, quæ oporteat dicere* (Luc. xii, 11, 12). Ergo quamvis multi dicantur spiritus, quia lectum est: *Qui facit Angelos suos spiritus* (Psal. ciii, 4); unus tamen est Dei Spiritus.

61. Ipsum igitur unum Spiritum et apostoli et prophetæ sunt consecuti. Sicut etiam vas electionis, doctor gentium dicit: *Quia unum Spiritum potavimus* (I Cor. xii, 13); quasi eum qui non queat scindi, sed infundatur animis, et sensibus allabatur, ut sæcularis sitis restinguat ardorem.

CAPUT V.

Spiritum sanctum, cum creaturas sanctificet, nec creaturam esse, nec mutabilem: eum semper bonum esse, cum a Patre detur et a Filio; nec inter ea quæ declinare dicuntur, numerandam; fontem bonitatis, Spiritum oris Dei, malorum emendatorem, bonum necessario confutendum: postremo cum in Scripturis bonus affirmetur, et Patri ac Filio conjungatur in baptisate, bonum negari neutiquam posse; nec tamen dici in bono proficientem, sed perfectientem: quod eum ab omnibus distinguit creaturis.

62. Non ergo sanctus Spiritus de substantia corporalium; hic enim corporalibus incorpoream infundit gratiam: sed nec de substantia invisibilium creaturarum est; nam et illæ sanctificationem hujus accipiunt, et per hunc reliquis mundi operibus antecellunt. Sive Angelos dicas, sive Dominationes, sive Potestates, omnis creatura expectat sancti Spiritus gratiam. Sicut enim nos per Spiritum liberi, quia

cap. 3, et lib. ii, cap. 26, docet eos hæreticos hoc effugio uti conatos, ut dicerent minora videri a majoribus, ut puta angelos ab archangelis, eoque modo videri a Patre Filium, ac Patrem solum a nemine videri posse: quam cavillationem ab ipsomet Ario in *Thalia* sua propositam tradit Athanasius in lib. de Synodis. Quod autem Ambrosium hic spectare Arianam hanc distinctionem autumat Petavius lib. viii de Trinit., cap. 2, id sine teste ac ratione scripto tradit.

^a Nonnulli mss., *Spiritum sanctum. Quia est Spiritus Dei.*

^b Quidam mss., *qui sacrificando alios mutat.*

^c Nonnulli mss., *Spiritum bonum; sed plures ac me-*

misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater. Itaque jam non est servus, sed filius (Galat. iv, 6, 7): ita etiam omnis creatura revelationem filiorum Dei expectat, quos utique sancti Spiritus gratia filios Dei fecit (Rom. viii, 19). Ergo et creatura ipsa omnis spiritualis gratiæ revelatione mutabitur, et liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei (Ibid. 21).

63. Omnis ergo creatura mutabilis, non solum ea quæ jam peccato aliquo aut elementorum conditione mutata est; verum etiam quæ corruptelæ potest esse obnoxia vitio naturæ, etsi nondum est studio disciplinæ; nam ut in superioribus libris docuimus (Lib. iii, de fide, cap. 2), et angelorum naturam liquet potuisse mutari. Utique æstimare convenit quia qualis unius natura, talis et cæterorum. Mutabilis ergo et reliquorum natura, sed melior disciplina.

64. [Alias cap. V.] Ergo omnis mutabilis creatura, sed bonus et non mutabilis Spiritus sanctus; neque enim aliquo vitio mutari potest, qui omnium abolet vitia, peccata condonat. Quomodo ergo mutabilis qui sanctificando alios mutat ad gratiam, non ipse mutatur?

65. Quomodo mutabilis, qui bonus semper est? Neque enim unquam malus Spiritus sanctus, per quem nobis quæ bona sunt, ministrantur. Unde et evangelistæ duo in uno eodemque loco, diversis quidem inter se verbis, sed eadem designarunt; habes enim in Matthæo: *Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se* (Matth. vii, 11)! Secundum Lucam autem invenies ita scriptum: *Quanto magis Pater vester de cælo dabit Spiritum sanctum petentibus se* (Luc. xi, 13)! Advertimus ergo bonum esse Spiritum sanctum Domini judicio, evangelistarum testimonio; quando alius pro sancto Spiritu bona, alius pro bonis sanctum Spiritum nominavit. Si igitur quod bonum est, hoc est Spiritus sanctus, quomodo bonus non est?

66. Nec fallit quod nonnulli codices habent etiam secundum Lucam: *Quanto magis Pater vester de cælo dabit bonum datum petentibus se!* Hoc bonum datum gratia spiritalis est, quam Dominus Jesus effudit e cælo, postquam patibulo crucis fixus, triumphales revehens evacuata mortis exuvias, victor mortis a mortuis resurrexit, sicut habes scriptum: *ascendens in altum captivam duxit captivitatem: dedit data hominibus* (Psal. lxxvii, 19). Et bene ait, *data*; sicut

lioris ævi, sicut et omnes edit., *Spiritum sanctum*. Græci quoque cod., *πνεῦμα ἄγιον*, quod secundum Latinam interpretationem Syriacæ versionis reddunt *Spiritum sanctitatis*; secundum interpretationem Æthiopicæ, *bonum donum Spiritus sancti*: at Persica adhuc simplicius, *Spiritum sanctum*. Hanc eandem lectionem Matthæi et Lucæ observat etiam Didymus, a quo similiter tractata superiora argumenta reperies.

^d Tres mss., *captivam elegit captivitatem*; reliqui et omnes edit., *captivam duxit*, etc. Græcum idioma *ἡχμαλωτένας captivam fecisti, in captivitate rede-gisti*, vel quid simile.

enim Filius datus, de quo scriptum est : *Puer natus est, filius datus est nobis* (*Esai. ix, 6*), data est et gratia spiritualis. Quid autem dubito dicere quia datus est et Spiritus sanctus, cum scriptum sit : *Charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (*Rom. v, 5*). Quem utique quoniam pectora recipere captiva non poterant, prius Dominus Jesus captivam duxit captivitatem; ut liberis affectibus gratiæ divini munus effunderet.

67. Pulchre autem dixit : *Captivam captivitatem*. Christi enim victoria, victoria libertatis est, quæ omnes gratiæ vindicavit, nullum astrinxit injuriæ. Ergo in omnium absolutione nemo captivus est. Et quia Dominicæ tempore passionis ^b sola feriabatur injuria, quæ captivos omnes amiserat quos tenebat; in se recurrens captiva facta est ipsa captivitas, jam ^B non Belial addicta, sed Christo, cui servire libertas est. Qui enim in Domino vocatus est servus ^c libertus est Domini (*I Cor. vii, 22*).

68. Sed ut ad proposita revertamur : *Omnes, inquit, declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (*Psal. xiii, 3*). Si excipiunt Spiritum sanctum, etiam ipsi eum non esse inter omnia contententur : si non excipiunt, ergo et ipsum inter omnes declinasse fateantur.

69. Sed videamus utrum bonitatem habeat, cum fons sit principiumque bonitatis. Nam sicut **615** Pater bonitatem habet et Filius, ita etiam bonitatem habet et Spiritus sanctus. Quod etiam Apostolus docuit dicens : *Fructus autem Spiritus pax, charitas, gaudium, patientia, bonitas* (*Galat. v, 22*). Quis autem ^C dubitat quod bonus sit, cujus fructus est bonitas? *Arbor enim bona bonos fructus facit* (*Matth. vii, 17*).

70. Itaque si bonus Deus, quomodo non bonus qui oris ejus est Spiritus (*Psal. xxxiii, 6*), qui scrutatur etiam alta Dei (*I Cor. ii, 10*)? An in alta Dei ^d contagio mali possit intrare? Unde et illud intelligitur, quam amentes sint, qui bonum Filium Dei abnegant, cum bonum Spiritum Christi negare non possint; de quo ait Dei Filius : *Propterea dixi, de meo accipiet* (*Joan. xvi, 15*).

71. An non bonus Spiritus, qui bonos de pessimis facit, peccatum abolet, malum delet, crimen excludit, bonum munus infundit, de persecutoribus apostolos facit, ^e de peccatoribus sacerdotes? *Eratis, D* inquit, *aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (*Ephes. v, 8*).

72. Sed quid ^f differimus eos? Nam si verba exigunt, cum facta non abnuant, accipiant bonum Spi-

ritum scriptum; dixit enim David : *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam* (*Psal. cxlii, 10*). Quid est enim Spiritus, nisi plenus bonitatis? Qui cum sit inaccessibilis natura, receptibilis tamen propter bonitatem suam nobis est, complens virtute omnia, sed qui solis participetur justis, simplex substantia, opulentus virtutibus, unicuique præsens, dividens de suo singulis, et ubique totus.

73. Meritoque Filius Dei dixit : *Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth. xxviii, 19*), non dedignatus Spiritus sancti societatem. Cur igitur nunc quem Dominus non dedignatus est in baptismatis sacramento, moleste ferunt aliqui Patri vel Filio Spiritum nostra devotione conjungi?

74. Bonus ergo Spiritus : bonus autem, non quasi acquirens, sed quasi impertiens bonitatem. Non enim accipit a creaturis, sed accipitur Spiritus sanctus : sicut non sanctificatur, sed ipse sanctificat; creatura enim sanctificatur, sanctificat autem Spiritus sanctus. In quo licet verbi communio, discretio tamen naturæ est. Sanctus enim dicitur et homo qui accipit, et Deus qui tribuit sanctitatem; quia legimus : *Estote sancti, quoniam et ego sanctus sum* (*Levit. xix, 2*). Non ergo potest sanctificatio et corruptela unius esse naturæ; et ideo non potest gratia sancti Spiritus et creatura unius esse substantiæ.

75. Itaque cum omnis invisibilis præter Trinitatem reliqua natura, cujus rationabilem et incorpoream jure quidam substantiam putant, ^g non impertiat spiritalem gratiam, sed acquirat : nec participet, sed assumat; separanda utique est a societate Spiritus sancti communitas creaturæ. Credant igitur quia creatura non est Spiritus sanctus : aut si creaturam putant, cur associant Patri? Si creaturam arbitrantur, cur Filio Dei jungunt? Quod si a Patre et Filio **616** non existimant separandum, non æstiment creaturam; quia ubi una sanctificatio, una natura est.

CAPUT VI.

Quamquam in aqua et Spiritu baptizamus, hunc tamen illi longe præstare; atque adeo non sejungendum a Patre et Filio.

76. Sunt tamen plerique qui eo quod in aqua baptizamus et Spiritu, non putent aquæ et Spiritus distare munera; et ideo non putant distare naturam. Nec advertunt quia in illo aquarum sepelimur elemento, ut renovati per Spiritum resurgamus. In aqua enim imago mortis, in Spiritu pignus est vitæ; ut per aquam moriatur corpus peccati, quæ quasi quo-

^a Mss. aliquot, *Gratia Dei*; cæteri atque edit. *Charitas Dei*; textus Apostoli, *ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ*, charitas, dilectio, etc.

^b Mss. non pauci, *soli feriabatur injuria*; duo, *sola feriabatur*, paulo melius; quidam, *sola feriabatur injuria*, parum commode. Præstat igitur cum aliis mss. et cunctis edit. legere, *sola feriabatur injuria*, id est, otiosa erat, nec jam cuiquam nocere poterat.

^c Nonnulli mss., *liber est Domini*; reliqui omnesque edit., *libertus est Domini*. Apostolus etiam,

ἀπελευθερωσὶς τοῦ κυρίου.

^d Mss. aliquot, *cogitatio mali*.

^e Idem Ambrosius serm. 10 in Psal. cxviii, num. 17: *Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra peccata dimittit: sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere.*

^f Rom. edit. cum mss. aliquot, *deserimus eos*; vet. edit. cum aliis, *differimus eos*, id est, quid non statim respondemus?

^g Mss. aliquot, *non impertiat spiritualium gratiam.*

dam tremulo corpus includit: et per virtutem Spiritus renovemur a morte peccati, renati in Deo.

77. Et ideo hi tres testes unum sunt, sicut Joannes dixit: *Aqua, sanguis, et Spiritus* (I Joan. v, 8). Unum in mysterio, non in natura. Aqua igitur testis est sepulturæ, sanguis testis est mortis, Spiritus testis est vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex natura aquæ, sed ex præsentia est Spiritus sancti.

78. Numquid in aqua vivimus, sicut in Spiritu? Numquid in aqua signamur, sicut in Spiritu? In ipso enim vivimus, et ipse est pignus hæreditatis nostræ, sicut et Apostolus scribens ad Ephesios, ait: *In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ* (Ephes. i, 13, 14). Sancto igitur Spiritu signati sumus, non natura, sed a Deo, quia scriptum est: *qui unxit nos Deus, et qui signavit nos, et dedit pignus Spiritum in cordibus nostris* (I Cor. i, 21, 22).

79. Signati ergo Spiritu a Deo sumus. Sicut enim in Christo moriamur, ut renascamur; ita etiam Spiritu signamur, ut splendorem atque imaginem ejus et gratiam tenere possimus: quod est utique spirituale signaculum. Nam etiam specie signemur in corpore, veritate tamen in corde signamur; ut Spiritus sanctus exprimat in nobis imaginis celestis effigiem.

80. Quis igitur audeat dicere discretum a Deo Patre et Christo esse Spiritum sanctum; cum per ipsum ad imaginem et similitudinem Dei esse mereamur; et per ipsam fiat, quemadmodum Petrus apostolus dixit (II Pet. i, 4), ut divinæ simus consortes naturæ? In quo adoptione non carnalis successione hæreditas, sed adoptionis gratiæ spirituale commercium est. Atque ut sciamus cordis nostri magis hoc, quam corporis esse signaculum, docet Propheta qui dicit: *Signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine; dedisti lætitiã in corde meo* (Psal. iv, 7).

617 CAPUT VII.

Spiritum sanctum creaturam non esse, cum sit incircumscriptus, et apostolis per omnes regiones dispersis infusus, quin etiam angelos ipsos, quibus æquales nos reddat, sanctificet. Eodem Mariam repletam esse, nec non etiam Christum Dominum, atque adeo superiora et inferiora omnia: de cujus operatione, quæ per piscinæ convulsionem designabatur, ortum ducit omnis benedictio.

81. Cum igitur omnis creatura certis naturæ suæ sit circumscripta limitibus; si quidem et illa invisibilia opera, quæ non queunt locis et finibus comprehendere, substantiæ suæ tamen proprietate clauduntur: quomodo quis audeat creaturam appellare Spiritum sanctum, qui non habet circumscriptam determinatamque virtutem; quia et in omnibus et ubique semper est, quod utique divinitatis et domina-

^a Nonnulli mss., *Secundum igitur Spiritum signati sumus, non a creatura, etc.*

^b Vet. edit. cum mss. aliquot, *Spiritu signemur*; aptius Rom. cum reliquis, *specie signemur*.

^c Mss. aliquot, *simul pectoribus*; minus commode.

^d Nonnulli mss., *super proprietatem naturæ*.

tionis est proprium: *Domini enim est terra, et plenitudo ejus* (Psal. xxiii, 1)?

81. Et ideo cum Dominus servulos suos apostolos destinaret, ut agnosceremus aliud creaturam esse, aliud gratiam spiritalem, alios alio destinabat; quia omnes simul ubique esse non poterant. Dedit autem omnibus Spiritum sanctum, qui licet separatis apostolis inseparabilis gratiæ munus infunderet. Erant igitur diversæ personæ, sed unus in omnibus operationis effectus; quia unus est Spiritus sanctus, de quo ait: *Accipietis virtutem venientem, Spiritum sanctum in vos; et eritis mihi testes in Hierusalem et in omni Judea et Samaria usque in fines terræ* (Act. i, 8).

82. Incircumscriptus igitur et infinitus Spiritus sanctus, qui se discipulorum sensibus per separatam divortia discreta regionum, remotosque fines totius orbis infudit, quem nihil potest præterire vel fallere. Et ideo sanctus David ait: *Quoibo a Spiritu tuo, aut quo a facie tua fugiam* (Psal. cxxxviii, 7)? De quo Angelo Scriptura hoc dicit? de qua Dominatione? de qua Potestate? Cujus inveniemus Angeli virtutem per plurimos esse diffusam? Angeli enim ad paucos mittebantur, Spiritus autem sanctus populis infundebatur. Quis igitur dubitet quin divinum sit, quod infunditur simul pluribus, nec videtur: corpoream autem, quod et videtur a singulis, et tenetur?

83. Sed quemadmodum sanctificans apostolos Spiritus, non est humanæ consortis naturæ; ita etiam sanctificans Angelos, Dominationes et Potestates, non habet consortium creaturæ. Si qui autem putant non esse spiritalem in angelis sanctitatem, sed aliam quamdam gratiam suæ proprietate naturæ; hi inferiores profecto angelos hominibus judicabunt. Cum enim et ipsi fateantur quod Spiritui sancto angelos conferre non audeant, nec possint negare quod hominibus infundatur Spiritus sanctus: sanctificatio autem Spiritus donum munusque divinum sit; inventientur utique homines qui meliorem sanctificationem habent, angelis præferenti. **618** Sed cum angeli hominibus in adjumentum descendant (Hebr. i, 14), intelligendum est quod creatura quidem superior angelorum sit, quæ plus recipit gratiæ spiritualis; ejusdem tamen et erga nos et illos munus auctoris sit.

84. Quanta autem gratia, quæ præmiis angelorum etiam inferiorem creaturam humanæ conditionis exæquet, sicut Dominus ipse promisit dicens: *Eritis sicut angeli in cælo* (Matth. xxii, 30)? Nec difficile; qui enim illos angelos fecit in Spiritu, homines quoque per eandem gratiam similes faciet angelorum (Psal. ciii, 4).

85. De qua autem creatura dici potest quia repleverit universa, quod scriptum est de Spiritu sancto: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*

^e Amerb. et Eras., *nec posseni vetare*. Gill. et Rom., *nec possint negare*. Mss. vero partim his, partim illis accedunt.

^f Paris. edit. ultimæ, *ipse præmisit*. Infra vero ubi nos cum ant. edit. ac mss. fere omnibus, *fecit in Spiritu*; Rom. edit. reposuit, *fecit spiritus*.

(Joel II, 28)? Non hoc de angelo dici potest. Denique Gabriel ipse missus ad Mariam: *Ave, inquit, gratia plena*; spiritalem utique in ea declarans gratiam, quod in eam Spiritus sanctus supervenisset, et plenum gratiæ uterum Verbo esset habitura cœlesti.

86. Domini enim est omnia complere, qui dicit: *Ego cœlum et terram compleo* (Jerem. xxiii, 24). Si ergo Dominus est, qui cœlum complet et terram; quis potest Spiritum sanctum judicare dominationis, et a divini potestatis exsortem, qui replevit orbem, et quod ultra totum orbem est, replevit Jesum mundi totius redemptorem? Scriptum est enim: *Jesus autem plenus Spiritu sancto, regressus est ab Jordane* (Luc. iv, 1). Quis igitur alius nisi qui ejusdem esset plenitudinis, complementem omnia posset implere?

87. Sed ne hoc secundum carnem dictum objiciant; quamquam plus unus ille, quam omnes: de cujus carne exhibat virtus, quæ sanaret omnes: tamen sicut Dominus complet omnia, ita etiam et de Spiritu lectum est: *Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum* (Sap. I, 7). Habes etiam de omnibus qui convenerant cum apostolis dictum quia, *repleti sancto Spiritu, loquebantur verbum Dei cum fiducia* (Act. iv, 31). Vides quia et plenitudinem et fiduciam dat Spiritus sanctus; cujus operationem archangelus nuntiat Mariæ, dicens: *Spiritus sanctus superveniet in te* (Luc. I, 35).

88. Habes etiam in Evangelio quia angelus secundum tempus descendebat in natatoriam, et movebatur aqua: et qui prior descendisset in natatoriam, sanus fiebat (Joan. v, 4). Quid in hoc typo angelus, nisi descensionem sancti Spiritus nuntiabat, quæ nostris futura temporibus, aquas sacerdotalibus invocata precibus consecraret? Ille ergo angelus sancti Spiritus erat nuntius, eo quod per gratiam spiritualem medicina nostris esset animæ ac mentis languoribus deferenda. Eosdem ergo et Spiritus habet, quos Deus Pater et Christus ministros. Sic omnia replete, sic omnia possidet, sic omnia operatur et in omnibus, quemadmodum et Deus Pater operatur et Filius.

89. Quid igitur sancti Spiritus operatione divinius, cum etiam benedictionum suarum præsumam Spiritum Deus ipse testetur dicens: **619** *Ponam Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos* (Esai. xlv, 3)? Nulla enim potest esse plena benedictio, nisi per infusionem Spiritus sancti. Unde et apostolus nihil melius hoc nobis quod optaret invenit; sicut ipse dixit: *Non deficimus pro vobis orantes et obsecrantes, ut repleamini cognitione voluntatis ejus in omni sapientia et intellectu spiritali, ambulantes digne Deo* (Coloss. I, 9). Hanc igitur Dei esse docuit voluntatem, ut magis in bonis operibus et sermonibus et sensibus ambulantes repleamur voluntate Dei, qui ponit in cordibus nostris Spiritum sanc-

tum. Ergo si is qui habet Spiritum sanctum, Dei repletus est voluntate; utique inter Patrem et Spiritum nulla distantia voluntatis est.

CAPUT VIII.

A Deo solo dari Spiritum; neque tamen totum singulis, cum præter Christum nemo fuerit qui totum eum capere posset. Per Spiritum effundi charitatem, quæ per mysticum unguentum figurata, nihil commune cum creaturis habere ostenditur: ipsum autem cum ex ore Dei dicatur procedere, inter creata non reponendum; nec inter divisibilia, cum sit æternus.

90. Simul illud adverte, quia Deus dat Spiritum sanctum (Rom. v, 5). Non enim humanum hoc opus, neque ab homine datur: sed qui invocatur a sacerdote, a Deo traditur, in quo Dei munus, ministerium sacerdotis est. Nam si Paulus apostolus judicavit (Ephes. v, 18) quod ipse donare Spiritum sanctum sua auctoritate non posset, et in tantum se huic officio imparem credidit, ut a Deo nos Spiritu optaret impleri; quis tantus est, qui hujus traditionem muneris sibi audeat arrogare? Itaque Apostolus votum precatione detulit, non jus auctoritate aliqua vindicavit: impetrare optavit, non imperare præsumpsit. Petrus quoque ait quia non erat idoneus qui posset Spiritum sanctum vel cingere, vel arcere. Sic enim dixit: *Ergo si eandem gratiam concessit illis Deus sicut et nobis, ego quis eram, qui possem prohibere Deum* (Act. xi, 17)?

91. Sed fortassé apostolicis non moveantur exemplis, et ideo divinis utamur oraculis; scriptum est enim: *Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea, dedi Spiritum meum in ipsum* (Esai. xlii, 1). Dominus quoque per Esaiam dixit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* (Esai. lxi, 1).

92. Quis ergo audeat dicere creatam Spiritus sancti esse substantiam, qui cum illuxerit in cordibus nostris, divini cernimus pulchritudinem veritatis, et distantiam creaturæ divinitatisque cognoscimus, ut opus segregetur ab auctore? Aut de qua creatura Deus ita locutus est, quod aut Dominationes aut Potestates effundat aut Angelos? Sed de Spiritu, inquit, meo effundam (Joel II, 28). Non Spiritum ait, sed de Spiritu; neque enim nos capere possumus plenitudinem Spiritus sancti, sed tantum accipimus, quantum de suo arbiter nostri pro sua voluntate diviserit. Sicut enim Dei Filius non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit (Philipp. II, 6), ut nos eum nostris animis percipere **620** possemus: exinanivit autem non quod ipse esset vacuus suæ plenitudinis; sed quo mihi qui plenitudinem ejus sustinere non possem, pro eo quod capere possem, infun-

^a Mss. aliquot, *divinæ potestatis extorrem.*

^b Ita edit. omnes, et quidam mss.: cæteri autem partim, *qua nostris futura invocatas precibus; partim, qui nostris futuris temporibus aquas, sacerdotalibus invocatas precibus consecraret.*

^c Paris. quædam edit. ac mss. aliquot, *Dei manus.*

^d Pauci mss., *votum prædicatione detulit.*

^e Vet. edit. ac pauci mss., *Israel dilectus meus.*

deretur : ita etiam de Spiritu sancto Pater se dicit **A** effundere super omnem carnem ; non enim totum effudit, sed quod effudit, omnibus abundavit.

93. Supra nos ergo effusum est de Spiritu : at vero super Dominum Jesum, cum in forma esset hominis, manebat Spiritus, sicut scriptum est : *Supra quem videris Spiritum descendentem de caelo, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joan. 1, 33). Circa nos ex affluentem commodo liberalitas largientis est, in illo totius manet in aeternum Spiritus plenitudo. Quod igitur nobis satis esse judicavit, effudit : et quod effusum est, non separatum est, nec incisum : sed unitatem habet plenitudinis, quo aciem nostri cordis illuminet pro nostrae possibilitate virtutis. Denique tantum capimus, quantum profectus nostrae mentis acquirit ; inseparabilis est enim plenitudo gratiae spiritualis, sed nobis pro nostrae participatur facultate naturae.

94. Effundit ergo Deus de Spiritu, effunditur etiam charitas Dei per Spiritum : quo loco unitatem debemus agnoscere operationis et gratiae. Sicut enim de Spiritu sancto Deus effudit, ita etiam, *Charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum* (Rom. v, 5) ; ut intelligamus ^a non esse opus sanctum Spiritum, qui divinae arbiter et fons profluus charitatis est.

95. Similiter autem ut credas id quod effunditur, cum creaturis non posse esse commune, sed speciale divinitatis ; etiam et Filii nomen effunditur, sicut habes : *Unguentum exinanitum est nomen tuum* (Cant. 1, 2). Cujus virtute sermonis nihil potest esse praestantius. Nam sicut inclusum in vase aliquo unguentum cohibet odorem suum, qui odor quamdiu vasis illius angustiis coercetur, etsi ad plures non potest pervenire, tamen vim suam servat ; cum vero de vase illo, quo claudebatur, unguentum fuerit effusum, longe lateque diffunditur : ita et Christi nomen ante ejus adventum in Israel populo, quasi in vase aliquo Judaeorum mentibus claudebatur : *Notus enim in Judaea Deus, in Israel magnum nomen ejus* (Psalm. lxxv, 1) : hoc utique nomen, quod vasa Judaeorum angustiis suis coercitum continebant.

96. Magnum quidem et tunc nomen, cum infirmiorum atque paucorum haereret angustiis : sed magnitudinem sui nondum per corda gentium, et in fines totius orbis effuderat. Postea vero quam per omnem mundum suo illuxit adventu, per omnem utique creaturam divinum illud suum nomen extendit, non repletum accessione aliqua (plenitudo enim nescit augmentum) sed replens vacua, ut esset admirabile nomen ejus in universa terra. Hujus igitur effusio ^b nominis abundantem quamdam exuberantiam gratiarum, bonorumque caelestium significat largitatem ; ex abundantia enim superfluit, quidquid effunditur.

^a Mss. aliquot, nos esse opus Spiritus sancti.

^b Mss. nonnulli, habundantia quadam exuberans vim gratiarum... itaque sicut creatura.

^c Ita mss. plures ac potiores : nonnulli tamen et omnes edit., Quod autem manet, semper utique est,

97. Itaque sicut creata non potest dici sapientia, quae ex ore Dei procedit, nec Verbum, quod eructatur ex corde, nec virtus, in qua plenitudo **621** majestatis aeternae est : ita etiam creatus non potest Spiritus aestimari, qui ex ore Dei funditur ; cum ipse Deus tantam ostenderit unitatem, ut effunderet se de Spiritu suo dicat. Quo intelligamus quia etiam Dei Patris eadem gratia sit, quae Spiritus sancti est, et quod sine incisione ac detrimento aliquo dividatur mentibus singulorum. Quod ergo de Spiritu Dei effunditur, nec inciditur, nec partibus aliquibus corporalibus comprehenditur, aut secatur.

98. [Alias cap. VIII]. Quomodo enim credibile est, quod Spiritus sectilibus aliquibus dividatur ? Dicit Joannes de Deo : *Ex hoc cognoscimus quia manet in nobis de Spiritu quem dedit nobis* (I Joan. iii, 24). ^c Quod autem manet semper, utique nec mutatur : ergo si mutationem non habet, aeternitatem habet. Et ideo Spiritus sanctus sempiternus est ; creatura autem obnoxia vitio, ideoque mutabilis. Quod autem mutabile est, esse non potest sempiternum (Rom. viii, 20) : et ideo non potest Spiritui sancto et creaturae esse consortium ; quia sempiternus est Spiritus, creatura autem omnis in tempore est.

99. Sempiternum autem Spiritum sanctum, etiam Apostolus ostendit : *Si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad carnem emundandam ; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sempiternum se obtulit immaculatum Deo* (Hebr. ix, 13, 14) ! Ergo sempiternus est Spiritus.

CAPUT IX.

Spiritum sanctum recte dici unguentum Christi, et oleum laetitiae, et quas ob causas ? Christum ipsum non esse unguentum ; cum unctus sit Spiritu sancto : mirum autem id non videri, si unguentum vocetur et Spiritus, cum Pater ac Filius etiam Spiritu appellentur. Nec ullam tamen in ipsis confusionem esse ; cum solus Christus in corpore oppeterit mortem, cujus salutaris crux praedicatur.

100. Plerique autem arbitrati sunt unguentum Christi esse Spiritum sanctum. ^d Et bene unguentum, quia oleum laetitiae nuncupatum est, plurimarum redolente copula gratiarum : verum illum Deus omnipotens Pater unxit principem sacerdotum, qui non ut alii in typo unctus ex lege, sed et secundam legem unctus in corpore, et in veritate supra legem virtute sancti Spiritus ex Patre plenus est.

101. Hoc est oleum laetitiae, de quo dicit propheta : *Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae* ^e *praesortibus tuis* (Psalm. xlii, 8). Denique Petrus unctum Spiritu dicit Jesum, sicut habes : *Vos scitis quod factum est verbum per totam Judaeam, incipiens a Genec mutatur. Et post duos versus ubi vet. edit. ac multo major numerus mss., obnoxia vitio : Rom. edit. cum aliis nonnullis cod., obnoxia vanitati.*

^d Mss. aliquot, Qui bene ungit.

^e Quidam mss., praesortibus tuis.

lilæa post baptismum, quod prædicavit Joannes, Jesus a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto (Act. x, 37, 38). Oleum igitur lætitiæ Spiritus sanctus est.

102. Et pulchre oleum lætitiæ dixit, ne creaturam putares; olei enim hujusmodi natura est, ut nequaquam ^a naturæ alterius humido misceatur. Lætitia quoque non corpus ungit, sed intima **622** cordis illuminat, sicut propheta dixit: *Dedisti lætitiā in corde meo (Psalm. iv, 7)*. Ergo cum ludat operam, qui oleum velit cum creatura humidioris confundere: quia cum ^b olei natura levior sit cæteris, residentibus aliis, elevata secernitur: quomodo putant isti deterrimi caupones oleum lætitiæ cum cæteris creaturis sua posse fraude confundi; cum utique non queant incorporeis corporea, increatis creata misceri?

102. Et bene oleum lætitiæ dicitur, quo unctus est Christus; neque enim usitatum fuit, ei oleum et commuæ quærendum, quo aut vulnera curantur, aut æstus levatur: cum fomentum vulnerum suorum ^c salus mundana non quæreret, nec refectionem corporis fatigati virtus sempiterna deposceret.

103. Nec mirum si habet oleum lætitiæ, qui fecit exsultare morituros, tristitia mundum exiit, ^d mæstæ fetorem mortis abolevit. Et ideo Apostolus ait: *Christi enim bonus odor sumus Deo (II Cor. ii, 15)*; utique de spiritalibus significans se locutum. Sed et cum ipse Filius Dei dicat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me (Luc. iv, 18)*, spiritale signat unguentum. Ergo unguentum Christi est Spiritus.

104. Aut quia unguentum exinanitum est nomen Jesu, si ibi Christum ipsum intelligere volunt unguenti expressum nomine, non Spiritum Christi; utique cum unctum Spiritu sancto Dominum Jesum Petrus apostolus dixerit, liquet sine dubio quod unguentum dicatur et Spiritus.

105. Sed quid mirum, cum et Pater et Filius spiritus esse dicatur? De quo quidem dicemus plenius, cum de unitate nominis dicere cœperimus (*Infra, cap. 14*). Tamen quia hic quoque incidit pulcherrimus locus, ne sine corollario eum præterire videamur, accipiant quia et Pater dicitur spiritus, sicut in Evangelio Dominus locutus est, *quoniam Spiritus est Deus (Joan. iv, 24)*; et Christus spiritus dicitur; **D** quia Jeremias dixit: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus (Thren. iv, 20)*.

106. Et Pater ergo spiritus, et Filius spiritus; quia quod non est creaturæ corpus, hoc spiritus est:

^a Non pauci mss., *naturæ alterius humidioris*.

^b Mss. nonnulli, *olei liquidior natura sit, cæteris resistentibus, altius aliis elevata cernitur*.

^c Mss. nonnulli, *salus mundanda*; inelius alii aliquot, *salus mundi*; reliqui et omnes edit., *salus mundana*.

^d Amerb. et Eras. cum parte mss., *majestate fetorem mortis*; Gill. et Rom. cum alia parte, ut in textu.

^e Big. cod., *in qua erat infirmitate*.

A sed non confusus cum Patre et Filio Spiritus sanctus, verum et a Patre distinctus et a Filio. Non enim Spiritus sanctus est mortuus, qui mori non potuit; quia carnem non suscepit, nec mortis capax esse potuit sempiterna divinitas: sed mortuus est secundum carnem Christus.

107. In eo utique mortuus, quod suscepit ex Virgine: non in eo, quod habebat ex Patre; in eo enim mortuus, in quo crucifixus est Christus. Spiritus autem sanctus non potuit crucifigi, qui carnem et ossa non habuit: sed crucifixus est Dei Filius, qui carnem et ossa suscepit; ut in illa cruce nostræ carnis tentamenta morentur. Suscepit enim quod non erat, ut celaret quod erat: celavit quod erat, ut tentaretur in eo, et redimeretur quod non erat; **B** ut ad id quod erat, per id quod non erat, nos vocaret.

108. O divinum crucis illius sacramentum, **623** ^e in qua hæret infirmitas, virtus libera est, affiguntur vitia, eriguntur tropæa! Unde quidam sanctus ait: *Confige clavis a timore tuo carnes meas (Psal. cxviii, 120)*; non ferreis clavis, ait, sed timoris et fidei: vehementior est enim ^f virtutis strictura, quam pœnæ. Denique Petrum, cum usque in atrium principis sacerdotum Dominum sequeretur (*Math. xxvi, 58*), quem nemo ligaverat, fides vinxerat: et quem fides vinxit, pœna non solvit. Rursus cum ligaretur a Judæis, devotio solvit, pœna non tenuit; quia non recessit a Christo.

109. Ergo et tu crucifige peccatum, ut moriari peccato; qui enim peccato moritur, Deo vivit: vivas ei qui Filio proprio non pepercit; ut in illius corpore nostras crucifigeret passiones. Pro nobis enim mortuus est Christus, ut nos in illius redivivo corpore viveremus. Mortua est ergo in illo non vita nostra, sed culpa: *Qui peccata, inquit, nostra pertulit in corpore suo super i. n. m; ut a peccatis nostris separati, cum justitia vivamus, cujus vulnere plagarum sanati sumus (I Petr. ii, 24)*.

110. Lignum igitur illud crucis velut quædam nostræ navis salutis vectura nostra est, non pœna; ^g alia enim salus non est, nisi vectura salutis æternæ. ^h Dum mortem expetendo, non sentio: dum pœnam contemnendo, non patior: dum metum nescio, negligendo.

111. Quis est igitur cujus vulnere plagarum sanati sumus, nisi Christus Dominus: de quo idem prophetavit Esaias quia plaga ejus nostra medicina est (*Esai. lxxv, 5*): de quo Paulus apostolus in Epistolis suis scripsit: ⁱ *Qui peccatum non cognovit, sed pro*

^f Mss. aliquot, *timoris strictura*. Et infra pro pœna non solvit, iidem habent, *potestas non solvit*.

^g Ita edit. omnes, et mss. aliquot: horum autem alii partim, *alia enim salus est vectura salutis æternæ*: partim, *talis enim navis est vectura*, etc.

^h Mss. aliquot, *Dum mortem expectando*.

ⁱ Non pauci mss. *quia peccatum pro nobis factus est*. Iterum autem pro corporis natura, quod erat in omnibus edit.; omnes prope mss. legunt, *corporis creatura*.

nobis peccatum factus est (II Cor. v, 21)? Hinc quippe A
divinum in eo; quia caro peccatum non fecit, nec in
eo suscepti^a corporis creatura peccavit. Nam quid
mirum, si non peccavit sola divinitas, cum peccandi
incentiva non habeat? Si autem solus exors peccati
Deus, omnis utique creatura per naturam sui, ut
diximus, obnoxia potest esse peccato.

CAPUT X.

Quod Spiritus peccata condonat, hoc illi cum Patre ac
Filio, non autem cum angelis esse commune.

112. [Alias cap. IX.] Dic igitur, b quicumque Spi-
ritus sancti divinitatem negas: Spiritus autem obno-
xius non potuit esse peccato, qui magis peccata con-
donat. Numquid angelus donat? numquid archan-
gelus? Non utique, sed donat solus Pater, solus
Filius, solus Spiritus sanctus (Luc. v, 21). c Nemo
autem quod potest donare, non potest evitare.

113. Sed fortasse dixit aliquis quia et Seraphim
dixit Esaiæ: *Ecce tetigit hoc labia tua, d et auferet iniquitates tuas, et peccata tua circumpurgabunt* (Esai. vi, 7). 624 *Auferet, inquit, et circumpurgabunt*: non ego auferam, sed ignis ille de altari Dei, hoc est, gratia spiritalis. Quid enim aliud pie intelligere possumus in altari Dei esse, nisi Spiritus gratiam? Non utique lignum silvarum, nec fuliginem atque carbonem. Aut quid tam pium, quam ut secundum mysterium intelligamus quia revelabatur in ore Esaiæ omnes homines per passionem Christi esse purgandos, qui velut carbo secundum carnem exussit nostra peccata, sicut in Zacharia habes; *Nonne hic titio ejectus ab igni? Et ille erat Jesus indutus estimenta sordida* (Zach. iii, 2, 3).

114. Denique ut sciamus communis hoc redemptionis mysterium per prophetas evidentissime revelatum, etiam hoc loco habes dictum: *Ecce abstulit peccata tua* (Ibid., 4): non quod Christus peccata sua deponeret, qui peccatum non fecit; sed quod in carne Christi omne a peccatis suis genus absolveretur humanum.

115. Sed etiamsi Seraphim abstulisset peccatum, quasi unum utique de ministris Dei ad hoc esset mysterium destinatum. Sic enim dixit Esaias: *Quia missum est ad me unum de Seraphim* (Esai. vi, 6).

CAPUT XI.

Spiritum ad omnes mitti, nec transire ex loco in alium: D

^a Edit., corporis natura peccavit.

^b Remig. cod., quicumque es Spiritus sancti divinitatem negans, Spiritus sanctus obnoxius non potuit esse peccato; quia nullus peccata donat: numquid angelus, etc. Edit. autem, ac mss. reliqui inter se consentiunt, nisi quod pro non potuit, legitur in Rom. edit., num potuit. Sed non minimus timendi locus est, ne ubique hic locus corruptus habeatur.

^c Amerb. atque Eras, cum mss. non paucis, Nemo autem quod non potest donare, non potest vitare. Perperam; si quidem idem sensus esset, ac si scriberetur, omnes quod non possunt donare, possunt vitare. Melius ergo Gill, cum reliquis mss. ut in contextu. Neque ab is discrepat Rom. edit. nisi quod geminat negationem.... non potest non vitare.

^d Omnes edit., et abstulit.... circumpurgavit; om-

cum nec loco, nec tempore concludatur. Sic igitur cum exire a Filio, ut ipse Filius a Patre, in quo semper manet: sed eundem ventre nobis, cum ipsum recipimus. Eodem etiam modo venire quo Pater ipse, a quo separari nequaquam potest.

116. [Alias cap. X.] Et Spiritus quidem missus dicitur: sed Seraphim ad unum, Spiritus ad omnes (Joan. xvi, 7): Seraphim mittitur in ministerium, Spiritus operatur mysterium: Seraphim quod iubetur, exsequitur, Spiritus quod vult, dividit (Cor. xii, 11): Seraphim de loco ad locum transit; non enim complet omnia, sed et ipsum repletur ab Spiritu: Seraphim descendit cum aliquo secundum naturam suam transitu; at verò de Spiritu sancto hoc non possumus æstimare; de quo dicit Filius Dei: *Cum venerit Paraclitus Spiritus veritatis, quem ego mitto vobis, qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26).

117. Etenim si de loco procedit Spiritus, et ad locum transit; et ipse Pater in loco invenietur, et Filius. Si de loco exit, quem Pater mittit, e aut Filius, utique de loco transiens Spiritus atque procedens, et Patrem sicut corpus secundum impias interpretationes relinquere videtur et Filium.

118. Hoc secundum eos loquor, qui dicunt quod habeat Spiritus descensorium motum. Sed neque in loco aliquo Pater circumscribitur, 625 qui est super omnia; non solum corporeæ naturæ, sed etiam f invisibilis creaturæ: neque Filius suorum operum locis temporibusque concluditur, qui super omnem est creaturam totius opifex creaturæ: neque Spiritus veritatis, utpote Dei spiritus, circumscribitur aliquibus finibus corporalibus (Sap. vii, 23): qui cum sit incorporeus, omnem intelligibilem substantiæ creaturam inenarrabili divinitatis plenitudine supereminet, spirandi ubi velit (Joan. iii, 8), et inspirandi quomodo velit, habens super omnia potestatem.

119. Non ergo quasi ex loco mittitur Spiritus, aut quasi ex loco procedit, quando e procedit ex Filio, sicut ipse Filius cum dicit: *De Patre processit et venit in mundum* (Joan. xvi, 18), omnes interficere opiniones, quæ ex loco ad locum possunt, sicut in aliquibus corporalibus; æstimari. Similiter autem cum aut intus aut foris legimus Deum esse, non utique Deum aut h intra aliquod corpus includimus, aut ab aliquo corpore separamus: sed alta hoc et inenarra-

nes mss., et auferet.... circumpurgabunt: in quo cum Hebræo et versionibus Græcis ac Latinis consentiunt.

^e Sic omnes edit. ac mss. aliquot: alii vero partim, ita ut Filius; partim, ita et Filius; at pro utique omnes ferme habent, itaque.

^f Mss. nonnulli, invisibilis naturæ.... qui super omnem est creationis totius opifex creaturam.

^g Ambrosius hic et sub lineam sequentis numeri, ut missionem temporalem Spiritus significet, adhibet verbum *procedere*: quare mirum est Estium in lib. i Sent., dist. 14, ista scripisse: *Sciendum non facile reperiri apud Patres, ut missio Spiritus sancti nomine processionis significetur, præterquam apud Bedam, etc.*

^h Quidam mss., intra aliquod corpus implemus.

bili æstimatione pensantes, divinæ naturæ intelligi-
mus arcanum.

120. Denique ita sapientiã ex ore altissimi pro-
disse se dicit (*Eccl. xxiv, 5*), non ut extra Patrem
sit, sed apud Patrem; quia *Verbum erat apud Deum*
(*Joan. i, 1*): nec solum apud Patrem, sed etiam in
Patre. Dicit enim: *Ego in Patre, et Pater in me est*
(*Joan. xiv, 10*). Sed neque cum de Patre exit, de
loco recedit, aut quasi corpus a corpore separatur:
neque cum in Patre est, quasi in corpore tamquam
corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum præ-
cedit a Patre et Filio, non separatur a Patre, non
separatur a Filio. Quemadmodum enim separari po-
test a Patre, qui Spiritus oris ejus est (*Psal. xxxii,*
6)? Quod utique et æternitatis indicium, et divini-
tatis exprimit unitatem.

121. Est ergo et manet semper, qui oris est Spi-
ritus: sed descendere videtur, cum illum recipimus,
ut habitet in nobis; ne nos simus a gratia ejus alieni.
Nobis descendere videtur, non quod ille descendat,
sed quod ad illum animus noster ascendat. De quo
plenius diceremus, nisi meminissemus in libris jam
superioribus (*Lib. v de Fide, cap. 7*) positum quod et
Pater dixerit: *Descendamus et confundamus linguas*
eorum (*Gen. xi, 7*); et Filius dixerit: *Qui diligit me,*
sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum:
et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus
(*Joan. xiv, 23*).

122. Sic igitur venit Spiritus; quemadmodum ve-
nit Pater; quia ubi Pater est, ibi est et Filius: et
ubi Filius est, ibi est Spiritus sanctus. Non ergo
discrete venire æstimandus est Spiritus sanctus. Venit
autem non de loco ad locum; sed a dispositione
constitutionis ad salutem redemptionis; a gratia vi-
vificationis ad gratiam sanctificationis; ut de terris
ad cælum, a de injuria ad gloriam, de servitio ad
regnum transferat.

123. Sic ergo venit Spiritus, quemadmodum venit
Pater. Dixit enim Filius: *Ego et Pater veniemus, et*
mansionem apud eum faciemus. Numquid corporaliter
Pater venit? Sic ergo et Spiritus **626** venit, in
quo cum venit, et Patris et Filii plena presentia est.

124. Quis autem potest a Patre et Filio Spiritum
sanctum separare, cum vel appellare Patrem et Fi-
lium sine Spiritu non queamus? *Nemo enim dicit Do-*
minum Jesum, nisi in Spiritu sancto (*I Cor. xii, 3*). **D**
Ergo si appellare Dominum Jesum sine Spiritu non
possumus, utique sine Spiritu prædicare non possu-
mus. Si autem et angeli prædicant Dominum Jesum,
quem nemo potest sine Spiritu prædicare; et in
ipsis ergo Spiritus sancti munus operatur.

125. Probavimus igitur unam presentiam esse,
unam gratiam esse Patris et Filii et Spiritus sancti:
quæ tam cælestis atque divina est, ut pro ea agat
gratias Patri Filius, dicens: *Confiteor tibi, Pater do-*
mine cæli et terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus

^a Mss. aliquot, de inferiis ad gloriam.

^b Nonnulli mss., neque passionem corporalium tem-
pestatum patiamur: [quidam etiam, neque passio-

A et prudentibus, et revelasti ea parvulis (*Matth. xi, 25*)

CAPUT XII.

Patris et Filii et Spiritus sancti unam esse pacem
atque gratiam: similiter unam charitatem, quæ ma-
xime in hominum redemptione apparuit: unam de-
nique trium communicationem.

126. [*Alias cap. XI.*] Ergo cum una vocatio sit, una
etiam gratia est. Denique scriptum est: *Gratia vobis et*
pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo (*Rom. i,*
7). Ecce habemus quia Patris et Filii una est gratia, et
Patris et Filii una est pax: sed hæc gratia et pax fructus
est Spiritus, sicut ipse Apostolus docuit dicens: *Fru-*
ctus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia
(*Galat. v, 22*). Et bona pax et necessaria, ut nemo
disputationum turbetur incertis, ^b neque passionum
B corporalium tempestate quietatur: sed simplicitate
fidei, et tranquillitate mentis quietus circa Dei cul-
tum perseveret affectus.

127. De pace probavimus: de gratia autem propheta
Zacharias dicit; quia promisit Deus effundere in
Jerusalem Spiritum gratiæ et misericordiæ (*Zuch.*
xii, 10); et apostolus Petrus dicit: *Pœnitentiam agite,*
et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini
Jesu Christi, in remissionem peccatorum; et accipietis
gratiam Spiritus sancti (*Act. ii, 38*). Ergo sicut Patris
et Filii, ita et Spiritus sancti gratia est. Quomodo
enim sine Spiritu potest esse gratia, cum gratia
divina omnis in Spiritu sancto sit?

128. [*Alias cap. XII.*] Nec solum pacem et gra-
tiam legimus Patris et Filii et Spiritus sancti; sed
etiam charitatem, et ^c communionem, fidelis Au-
guste. De charitate enim dictum est: *Gratia Domini*
nostri Jesu Christi, et charitas Dei (*II Cor. xiii, 13*).
Accepimus charitatem Patris. Eadem charitas quæ
Patris, etiam Filii est. Ipse enim dixit: *Qui me di-*
ligit, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum (*Joan.*
xiv, 21). Quæ est enim charitas Filii, nisi quia se pro
nobis obtulit, et suo sanguine nos redemit (*Ephes.*
v, 2)? Eadem autem charitas et in Patre est, quia
scriptum est: *Sic enim dilexit Deus mundum, ut Fi-*
lium suum unigenitum daret (*Joan. iii, 16*).

129. Tradidit ergo Pater Filium, et Filius ipse
627 se tradidit. Servatur charitas, nec læditur
pietas; nulla est enim pietatis injuria, ubi nulla est
traditionis ærumna. Tradidit volentem, tradidit of-
ferentem, non utique ad pœnam Pater Filium, sed
ad gratiam. Si discutis facti meritum, interroga pie-
tatis vocabulum. Vas electionis unitatem hanc di-
vinæ charitatis evidenter ostendit; quia et Pater tra-
didit Filium, et Filius ipse se tradidit. Pater tradi-
dit, qui *Filio proprio non pepercit, sed pro nobis om-*
nibus tradidit illum (*Rom. viii, 32*). De Filio quoque
dicit: *Qui se tradidit pro me* (*Galat. ii, 20*). Tradidit,
inquit. Si gratiæ, quid arguo? si injuriæ, plus debeo.

130. Sed sicut Pater tradidit Filium, et Filius ipse
se tradidit, accipe quia et Spiritus cum tradidit.
num.... tempestatem patiamur: cæteri et edit. ut in
textu.

^c Tres mss., communionem fidelis æternitatis.

Scriptum est enim : *Tunc Jesus ductus est in desertum ab Spiritu, ut tentaretur a diabolo (Matth. iv, 1).* Ergo et Spiritus diligens tradidit Dei Filium. Sicut enim una est charitas Patris et Filii, ita hanc charitatem Dei supra effundi per Spiritum sanctum (Rom. v, 5), et fructum esse sancti Spiritus declaravimus; quia *fructus est Spiritus charitas, gaudium, pax, patientia (Galat. v, 22).*

131. [*Alias cap. XIII.*] Communicationem autem et Patris et Filii esse manifestum est, quia scriptum est : *Et communicatio nostra cum Patre, et Filio ejus Jesu Christo (I Joan. 1, 3);* et alibi : *Communicatio Spiritus sancti cum omnibus vobis (II Cor. xiii, 13).* Si igitur una pax, una gratia, una charitas, una communicatio est Patris et Filii et Spiritus sancti; una certe operatio est : et ubi una operatio est, utique non potest virtus esse divisa, et discreta substantia. Nam quomodo operationis ejusdem gratia conveniret?

CAPUT XIII.

Divinarum trium personarum unum esse nomen e Scripturis demonstrat Ambrosius : at in primis unitatem nominis Filii ac Spiritus sancti; cum uterque paraclitus dicatur et veritas.

132. [*Alias cap. XIV.*] Quis igitur ^a unitatem negare audeat nominis, cum operationis videat unitatem? Sed quid ego unitatem nominis argumentis astruo; cum divinæ vocis evidens testimonium sit unum nomen esse Patris et Filii et Spiritus sancti? Scriptum est enim : *Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth. xxviii, 19).* In nomine dixit, non in nominibus. Non ergo aliud nomen Patris, aliud nomen Filii, aliud nomen Spiritus sancti; quia unus Deus : ^b non plura nomina; quia non duo Dii, non tres Dii (I Cor. viii, 4).

133. Et ut aperiret quia una divinitas, una majestas est, quia unum nomen Patris et Filii et Spiritus sancti; nec in alio nomine venerit Filius, in alio nomine Spiritus sanctus, ait ipse Dominus : *Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me : si alius venerit in nomine suo, illum accipietis (Joan. v, 43).*

133^c. Quod autem nomen Patris est, hoc idem Filii Scriptura declarat; quia in Exodo dixit Dominus : *Ego antecedam te in ^o nomine meo et **628** vocabo in nomine meo Dominum in conspectu tuo (Exod. xxxiii, 19).* Dominus ergo dixit quia in nomine suo vocabit Dominum : Dominus ergo et Patris est nomen et Filii. **D**

134. Cum autem unum nomen sit Patris et Filii, accipe quia et Spiritus sancti idem nomen sit, quoniam et Spiritus sanctus in nomine Filii venit, sicut scriptum est : *Paracletus autem Spiritus sanctus quem*

A mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia (Joan. xiv, 26). Qui autem venit in nomine Filii, utique etiam in nomine Patris venit; quia unum nomen Patris et Filii est. Sic fit ut unum et Patris et Filii nomen sit et Spiritus sancti. Nec enim est aliud nomen sub caelo datum, in quo oporteat nos salvos fieri (Act. iv, 12).

135. Simul docuit unitatem divini nominis esse credendam, non disparilitatem; quoniam in unitate nominis venit Christus : in suo autem nomine venturus Antichristus est, sicut scriptum est : *Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me : si alius venerit in nomine suo, illum accipietis (Joan. v, 43).*

136. Edoctum est igitur ex his non esse in Patre et Filio et Spiritu sancto paraclito nominis diversitatem : et quod nomen est Patris, id esse etiam Filii nomen : similiter quod nomen est Filii, esse id etiam Spiritus sancti; quando etiam paraclitus Filius dicitur, sicut et Spiritus sanctus. Et ideo ait in Evangelio Dominus Jesus : *Rogabo Patrem meum, et alium paraclitum dabit vobis qui vobiscum sit in æternum Spiritum veritatis (Joan. xiv, 16).* Et bene dixit alium, ne ipsum Filium, ipsum Spiritum intelligeres; unitas enim nominis est, non Filii ^e Spiritusque Sabelliana confusio.

137. Edit. Ben. [*Alias cap. XV.*] Itaque alius paraclitus est Filius, alius paraclitus Spiritus sanctus; Filium enim paraclitum dixit etiam Joannes, sicut habes : *Si quis peccaverit, paraclitum habemus apud Patrem Jesum Christum (I Joan. ii, 1).* Itaque quemadmodum unitas nominis, ita etiam unitas potestatis est; ubi enim paraclitus Spiritus, ibi etiam Filius.

138. Nam sicut hic in æternum Dominus futurum cum fidelibus Spiritum dicit, ita etiam de se alibi ostendit quod in æternum cum apostolis sit futurus, dicens : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem mundi (Matth. xxviii, 20).* Unum sunt ergo Filius et Spiritus : unum nomen est Trinitatis, et una inseparabilisque præsentia.

139. Sicut autem ostendimus paraclitum Filium nominatum, ita etiam ostendimus veritatem Spiritum nuncupatum. Veritas Christus; veritas Spiritus; habes enim in epistola Joannis : *Quoniam Spiritus est veritas (I Joan. v, 6).* Non solum ergo Spiritus veritatis, sed etiam veritas dicitur Spiritus, sicut et Filius veritas prædicatur, qui ait : *Ego sum via et veritas et vita (I Joan. xiv, 6).*

629 CAPUT XIV.

Singulas Trinitatis personas e sacris codicibus lucem esse; Spiritum autem etiam ignem significari apud

^a Edit., unitatem separare audeat.

^b Mss. aliquot, non plura nomina. Non bono sensu.

^c Ita vet. edit. ac plures mss. a quibus Rom. hoc solo distat, quod exemit præpositionem in : quidam autem mss. ultimam partem exhibent in hunc modum : *invocabo te, nomine meo, Domine.* etc. LXX vero, *Ἐγὼ παρελεύσομαι πρότερός σου τῆ δόξῃ μου, καὶ καλέσω τὸ ὄνοματί μου* (quidam mss., *ὀνόματι Κυρίου*). *κύριος ἑναντίον σου.* Quod August., Quæst. vet. Testam., ita vertit; *Ego transibo ante te, gloria mea : et*

vocabo nomine Domini in conspectu tuo.

^d In editione Benedictiniana bis decem numeri omittuntur, ita ut series quæ ibi legitur, seriei quam restituimus hæc modo respondeat : 135. 155; 156. 156; et sic deinceps usque ad finem libri I. Edd.

^e Vet. edit., Spiritus, quæ est Sabelliana confusio : mss. duo, Spiritus quem Sabelliana dicit confusio : unus, ut fatetur Sabelliana confusio. Reliqui et Rom. edit. ut in textu.

Esaiam, cujus quidem ignis in Moysis rubo, in linguæ flammis, et in lagenis Gedeonis figura exstitit. Negari non posse ejusdem Spiritus divinitatem, cum eadem sit ejus, quæ Patris et Filii operatio, nec non Dominici vultus lumen ignisque prædicetur.

140. [Alias cap. XVI.] Quid autem astruam quod sicut Pater lumen, ita etiam Filius lumen, et Spiritus sanctus lumen est? Quod utique divinæ potentiae est. Deus enim lux est, sicut dixit Joannes: *Quia Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt* (1 Joan. 1, 5).

141. Lux autem et Filius, quia vita erat lux hominum. Et ut ostenderet se de Dei Filio Evangelista dixisse, ait de Joanne Baptista: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1, 8, 9). Ergo quia Deus lux est, lux autem vera est Dei Filius: sine dubio Deus verus est Dei Filius.

142. Habes et alibi quia Filius Dei lux est: *Populus qui sedebat in tenebris et in umbra mortis, lucem vidit magnam* (Esai. ix, 2). Quid autem hoc evidenti-
tius, quod ait: *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* (Psal. xxxv, 10)? Hoc est, quod apud te, Deus omnipotens Pater, qui fons vitæ es, in lumine tuo Filio, lumen videbimus Spiritus sancti. Sicut ipse Dominus ostendit dicens: *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22); et alibi: *Et virtus exibat de eo* (Luc. vi, 19).

143. Ipsum autem Patrem quis dubitet lucem esse, cum lectum sit de Filio ejus quia splendor sit lucis æternæ (Hebr. 1, 3)? Cujus enim nisi Patris æterni splendor est Filius, qui et cum Patre semper est, nec dissimili, sed eadem claritate semper præfulget?

144. Et Esaias significat non solum lucem, sed etiam ignem esse Spiritum sanctum, dicens: *Et erit lux Israel in ignem* (Esai. x, 17). Itaque prophetæ eum ignem ardentem dixerunt; quia in tribus istis generibus propensius majestatem divinitatis advertimus: quoniam et sanctificare, divinitatis; et illuminare, ignis et lucis est proprium: et in specie ignis exprimi vel videri divinæ est consuetudinis: *Deus enim est ignis consumens*, sicut Moyses dixit (Deut. iv, 24).

145. Vidit enim ipse in rubo ignem, et audierat Deum, tunc quando vox facta est de flamma ignis ad eum dicens: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. iii, 15). Vox ergo de flamma, et in rubo flamma, et flamma non noxia. Urebatur enim rubus, et non exurebatur; eo quod illo mysterio Dominus figuraret quia illuminaturus spinas nostri corporis adveniret: nec consumpturus ærum-nosos, sed mitigaturus ærumnas: qui baptizaret in

^a Ita omnes edit. et plures mss.; sed alii nonnulli, *in lumine tui Filii videbimus* etc.; quidam etiam, *In lumine tuo Filii lumen videmus et Spiritus sancti*.

^b Mss. aliquot, *nec consumpturus ærumnas, sed mitigaturus: qui, etc.*

^c Mss. aliquot, *signata de limo, quæ opera tenere non norunt, nisi fervore, etc.*; nonnulli alii, *de limi opere tenera, quæ tumorem non norunt, si fervore, etc.*; reliqui et edit. in nostram lectionem consentiunt. Hanc porro expositionem lagenarum ac facularum, quibus Gedeon usus legitur, invenies etiam

A Spiritu sancto et igni (Matth. iii, 11); **630** ut gratiam tribueret, peccata consumeret. Ergo in specie ignis Deus servat propositum.

146. In Actibus quoque apostolorum cum supra fideles Spiritus sanctus descendisset, ignis species videbatur; sic enim habes: *Et factus est subito de celo sonus, tamquam vi magna Spiritus ferretur; et replevit totam domum, ubi erant sedentes: et visæ sunt illis dispersæ linguæ tamquam ignis* (Act. ii, 2, 3).

147. Unde et illud quando Gedeon superaturus Madian, trecentos viros jussit hydrias sumere, et in hydriis faces accensas habere, et in dextris tenere tubas (Judic. vii, 16); ita nostri acceptum ab apostolis servavere majores, quod hydriæ sunt corpora nostra, figurata de limo quæ timere non norunt, si fervore gratiæ spiritalis ignescant, et Jesu Domini passionem canora vocis confessione testentur.

148. Quis igitur de divinitate sancti Spiritus dubitet, cum ubi Spiritus gratia sit, ibi species divinitatis appareat? Quo testimonio non diversitatem, sed unitatem divinæ colligimus potestatis. Nam quemadmodum potest esse discretio potestatis, ubi unus in omnibus operationis effectus est? Neque vero potest esse gratia sacramentorum, nisi ubi fuerit venia peccatorum.

149. Quis est igitur iste ignis? Non utique virgultis vilibus concretus, aut stipula silvarum fragosus incendiis: sed ignis ille, qui ut aurum bona facta meliorat, et ut stipulam peccata consumit. Hic est utique Spiritus sanctus, qui Dominici vultus et ignis appellatur^d et lumen: lumen, sicut supra diximus: *Signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine* (Psal. iv, 7). Quod est ergo lumen signatum, nisi illius signaculi spiritalis, in quo credentes signati, inquit, *estis Spiritu promissionis sancto* (Ephes. i, 13)?

150. [Alias cap. XVII.] Et sicut lumen est vultus divini, ita etiam ignis emicat ex Dei vultu; quia scriptum est: *Ignis in conspectu ejus ardebit* (Psal. xlix, 3).^e Præfulget enim gratia diei iudicii, ut sequatur absolutio, quæ sanctorum remuneretur obsequium. O magna abundantia Scripturarum, quam nemo possit humano ingenio comprehendere! O maximum divinæ unitatis indicium! His enim^f duobus versiculis quam multa signantur!

CAPUT XV.

D *Spiritum sanctum æque ac Patrem et Filium vitam esse; immo vero sive Pater intelligatur, apud quem est fons vitæ, sive Filius, fontem illum aliud non esse quam Spiritum.*

151. [Alias cap. XVIII.] Diximus quia lux est Pa-

apud Origenem hom. 9 in lib. Judic., Augustinum quæst. 49 in eundem librum, et Gregorium M. lib. xxx Moralium, etc.

^d Albin. cod., *et lumen; quia lumen Dei vultus, Spiritus sancti lumen est.*

^e Mss. nonnulli, *Præfulguratur enim gratia Dei in iudicio; cæteri ut edit., nisi quod in quibusdam legitur, die iudicii.*

^f Nonnulli mss., *duobus versibus quam multa designari diximus! Quia lux, etc.*

ter, lux Filius, lux Spiritus sanctus: accipiamus **A** etiam quia vita est Pater, vita Filius, vita Spiritus sanctus. Dixit enim Joannes: *Quod erat ab initio, quod audivimus et quod vidimus, et oculis nostris perspeximus, et manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ: et vita apparuit, et vidimus et testamur et annuntiamus vobis de vita, quæ erat apud Patrem* (1 Joan. 1, 1, 2). Et Verbum vitæ dixit et vitam; ut **631** et Patrem vitam significaret et Filium. Quod enim est vitæ Verbum, nisi Dei Verbum? ^a Ac per hoc et Deus et Verbum Dei vita est. Et sicut Verbum vitæ dicitur, ita et Spiritus vitæ. Scriptum est enim: *Et Spiritus vitæ erat in rotis* (Ezech. 1, 20). Itaque sicut Verbum vitæ vita est, ita et vitæ Spiritus vita est.

152. [*Alias cap. XIX.*] Accipe nunc quia sicut Pater fons vitæ est, ita etiam Filium plerique fontem vitæ memorarunt significatum; eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, ^b Filius tuus fons vitæ sit, hoc est, fons Spiritus sancti; quia Spiritus vita est, sicut Dominus ait: *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* (Joan. vi, 64) ^c quia ubi Spiritus, et vita est: et ubi vita est, etiam Spiritus sanctus.

153. Plerique tamen hoc loco Patrem volunt tantummodo per fontem significatum, quamquam videant quid Scriptura memoraverit: *Apud te, inquit, fons vitæ* (Psal. xxxv, 10), hoc est, apud Patrem Filium; quoniam Verbum apud Deum, quod erat in principio, et erat apud Deum.

154. Sed sive Patrem quis hoc loco, sive Filium intelligat fontem; fontem utique intelligimus non aquæ istius, quæ creatura est: sed divinæ illius gratiæ, hoc est, Spiritus sancti; ipse est enim aqua viva. Propterea Dominus dicit: *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere; tu petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam* (Joan. iv, 10).

155. Hanc aquam sitivit anima David (Psal. xli, 3). Harum fontem aquarum desiderat cervus, non sitiens venena serpentum. Viva est enim aqua gratiæ spiritualis, eo quod mentis interna purificet, et omne animi peccatum abluat, occultorumque mundet errorem.

CAPUT XVI.

Spiritum sanctum flumen esse magnum, cujus munere mystica Jerusalem irrigatur. Eundem fonti suo, id est, Patri ac Filio æqualem esse, atque in Scriptura significari. Illius aquam sicut Doctor sanctus:

^a Quidam mss., *ac per hoc et Dei Verbum vita est, et sicut, etc.* Et non multo post, *Filium fontem vitæ memorari oporteat significatum.*

^b Non poterat sanctus hic Doctor apertius processionem Spiritus ex Filio significare. In quo quidem et illud non negligenter prætereundum est, illum eam opinionem non sibi vindicasse quasi privatam, sed plerisque communem prædicare. Nec vero dubium est, quin eorum in numero comprehenderit Athanasium; is enim lib. de Humana natura suscepta, Davidis versus ad quem hic alluditur, allegans, *οἶδε γὰρ, inquit, παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν παρὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.*

^c Rom. edit. sola, *quia ubi Spiritus, et ubi vita, etiam Spiritus sanctus.*

sed ut ea conservetur in nobis, diabolum, cupiditatem, ac hæresim admonet vitari oportere; cum nobis vasa sint fragilia: deserendos etiam contritos lacus, ut Domini aquam Samaritanæ patriarcharumque exemplo inveniamus.

156. [*Alias cap. XX.*] Sed ne quis forte ^d tamquam pusillitatem Spiritus redarguat, et hinc velit quendam facere distantiam magnitudinis, quod aqua portio videatur esse fontis exigua: ^e quamquam creaturarum exempla minime divinitati aptanda videantur; tamen ne quid ex hac quoque creaturæ comparatione præjudicent, discant non solum aquam, sed etiam flumen dictum Spiritum sanctum, secundum quod lectum est: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem* **632** *dicebat de Spiritu, quem* **B** *incipiebant accipere, qui credituri erant in eum* (Joan. vii, 38, 39).

157. Ergo flumen est Spiritus sanctus, et flumen maximum, quod secundum Hebræos ^f de Jesu fluit in terris, ut ore Esaiæ accepimus prophetatum (Esai. lxxvi, 12). Magnum hoc flumen, quod fluit semper, ^g et nunquam deficit. Nec solum flumen, sed etiam profusi impetus, et magnitudinis redundantis, sicut etiam David dixit: *Quia fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (Psal. xlv, 5).

158. Neque enim civitas illa Jerusalem cœlestis meatu alicujus fluvii terrestris abluatur: sed ille ex vitæ fonte procedens Spiritus sanctus, cujus nos brevi satiamur haustu, in illis cœlestibus Thronis, Dominationibus et Potestatibus, Angelis et Archangelis redundantius videtur effluere, pleno septem virtutum spiritalium fervens meatu. Si enim fluvius riparum editis superfusus exundat, quanto magis Spiritus omnem supereminens creaturam, cum reliqua tamquam inferiora nostræ mentis arva perstringat, cœlestem illam creaturarum naturam effusione quadam sanctificationis ubertate lætificat!

159. Nec moveat quod vel hic dixit *flumina* (Joan. vii, 38), vel alibi *septem spiritus* (Apoc. vi, 6); ^h his enim sanctificationibus septem spiritalium, sicut Esaias dixit (Esai. xi, 2), significator plenitudo virtutum: spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii atque virtutis, spiritus cognitionis atque pietatis, spiritus timoris Dei. Unum ergo flumen, sed multi spiritalium donorum meatus. Hoc igitur **D** flumen exit ex fonte vitæ.

160. Nec hic rursus sensum tuum ad inferiora de-

^d Mss. aliquot, *tamquam pusillitatem.*

^e Similiter Gregorius Nazian. cum Orat. 37, eas retulisset similitudines, quibus catholici personarum divinarum cognitionem utcumque faciliorem reddere cupientes utebantur, se tamen non sine timore quodam atque scrupulo easdem adhibere profitetur.

^f Ita omnes edit. ac plures mss.; alii autem nonnulli, *de Jesu fluit internis.* Et continuo post. Amerb., Eras. et mss. aliquot habent, *ut ore sæpe accepimus prophetarum;* ubi reliqui mss. atque edit. ut in contextu.

^g Nonnulli mss., *et non deficit.*

^h Nonnulli mss., *his enim significationibus.*

torqueas, quia quædam diversitas videtur esse fontis et fluminis; et tamen ad omnia prospexit Scriptura divina, ne infirmitas humani caperetur ingenii vilitate sermonum. Proponas tibi licet quodvis flumen, e fonte est; unius tamen naturæ, unius splendoris et gratiæ. Dic sane et tu Spiritum sanctum unius cum Filio Dei et Deo Patre esse substantiæ, unius claritatis et gloriæ. Capiam fidele compendium de unitate virtutis, nec verebor aliquam de diversitate magnitudinis quæstionem. Nam etiam in hoc nobis Scriptura prospexit; dicit enim Dei Filius: *Qui biberit de aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. iv, 14)*. Hic fons utique gratia spiritualis est fluvius ex vivo fonte procedens. Fons igitur vitæ etiam Spiritus sanctus est.

161. ^a Advertis ergo ex verbis ipsius divini significari magnitudinis unitatem, nec posse Christum etiam a perfidis fontem negari; cum fons dicatur et Spiritus. Et sicut flumen dicitur Spiritus, ita et Pater dixit: ^b *Ecce ego decurro in vos, sicut fluvius vocis, et sicut torrens inundans gloriam gentium (Esai. lxxvi, 12)*. **633** Quis autem dubitet flumen esse vitæ Dei Filium, de quo æternæ vitæ flumina profleebant?

162. Bona ergo aqua, spiritualis gratia: quis hunc fontem dabit pectori meo? In me saliat; in me fluat vitæ largitor æternæ. Superfluat in nobis fons iste, non effluat. Dicit enim sapientia: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus, inque pluitis tuis superfluant aquæ tuæ (Prov. v, 15, 16)*. ^C Quomodo hanc aquam tenebo, ne effluat, ne labatur? Quomodo vas meum conservabo, ^c ne qua penetrans rima peccati, æternæ vitæ distillet humorem? Doce nos, Domine Iesu, doce sicut docuisti apostolos tuos, dicens: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea exterminat, et ubi fures effodiunt et furantur (Matth. vi, 19)*.

163. Furem videlicet immundum spiritum esse significat, qui in bonorum operum luce gradientibus non possit obrepere: in tenebris autem sæcularium cupiditatum, et inter oblectamenta terrestrium ^d si quem ceperit voluptatum, omni virtutis æternæ flore despoliet. Et ideo Dominus dicit:

^a Mss. aliquot, *Advertis ergo ex verbis ipsius fontem divini significari magnitudinis, nec posse, etc.* Reliqui ac edit. inter se non dissident, nisi quod hæc legunt etiam, illi autem ergo; et pro verbis ipsis, quod Eras., Gill. et Rom. edit. præ se ferunt, Amerb. et mss. habent *verbis ipsis*, nempe Dei Filii supra cit.

^b Ita mss. plures ac potiores: alii autem non-

^A *Thesaurizate vobis thesauros in cælo: ubi neque ærugo neque tinea exterminat; et ubi fures non effodiunt et furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum.*

164. *Ærugo nostra lascivia est, ærugo nostra libido est, ærugo nostra luxuria est, quæ flagitiorum sordibus aciem mentis obducunt. Tinea rursus nostra Arius est, tinea nostra Photinus est, qui sanctum Ecclesiæ vestimentum impietate sua scindunt; et unitatem divini potestatis **634** individuam separare cupientes, sacrilego morsu pretiosum fidei velamen obrodunt. Funditur aqua, si Arius dentem impresserit: effluit, si aculeum suum in alienius vas Photinus infixerit. Vile figmentum sumus, cito vitia sentimus. Sed nemo dicit figulo: *Quid me fecisti sic (Rom. ix, 20)*? Nam etsi vile vas nostrum, aliud tamen in honore, aliud in contumelia est. Noli ergo aperire lacum tuum, noli fodere vitia atque criminibus, ne quis dicat: *Lacum aperuit, et effudit eum: et incidit in foveam, quam operatus est (Psal. vii, 16)*.*

165. Si Jesum quæritis, contritos lacus deserite; Christus enim non ad lacum, sed ad puteum sedere consuevit. Ibi eum Samaritana illa quæ credidit, illa quæ aquam haurire cupiebat, invenit (*Joan. iv, 6*). Quamvis mane venire debueris, tamen etiamsi serius veneris, etiam sexta hora Jesum fatigatum ab itinere invenies. Fatigatus est, sed in te; quia diu te quæsit, tua illum tamdiu incredulitas fatigavit. Non offenditur tamen, si modo venias: petit bibere, daturus. Bibit autem non aquam prætermeantis rivuli, sed salutem tuam: bibit affectum tuum, bibit calicem, hoc est, passionem illam tuorum criminum redemptricem; ut tu sitim istius mundi, sacri potus cruore restinguas.

166. Sic Abraham Deum posteaquam puteum fodit, emeruit (*Gen. xxi, 30*). Sic Isaac dum ad puteum deambulabat (*Gen. xxiv, 62*), venientem illam in typo Ecclesiæ accepit uxorem (*Ibid., 67*). Fidelis ad puteum, infidelis ad lacum. Denique et ^e Rebecca sicut legimus, petiorem invenit ad fontem, et meretrices in lacu Jezabel se cruore laverunt (*III Reg. xxii*).

^D nulli, et vet. edit., *decurram in vos*: Rom. edit. ex sacris cod., *decurram in eos*.

^c Ita edit. omnes ac plures mss.; alii vero aliquot, *ne aqua penetrans rimam*.

^d Mss. aliquot, *si quem ceperit voluntatum*.

^e Mss. non pauci, *Rebeccam, sicut legimus, petitor invenit; tres, petiturus invenit*.

LIBER SECUNDUS.

PROLOGUS.

Tres divinas personas ut priscis iudicibus ita et Moyse non fuisse ignotas: declaratum etiam cum alibi tum apud illum Filium cum Patre, non secus

ac trium inter se æqualitatem. Spiritum sanctum adfuisse Samsoni, cujus deinceps percurritur mira historia et variis Ecclesiæ mysteriis aptatur. Eodem autem Spiritu recedente, ipsum in multiplices

incidisse calamitates, quod resecatis capillis ne tribuatur, spirituales illorum significationes proponit Ambrosius.

1. Etsi in libro primo veteris historiae lectione patefactum sit; et in ipsis iudiciis veterum Judæorum septiformis gratiam Spiritus refulsisse, et per Spiritum sanctum cœlestium sacramentorum revelata mysteria, quem Moyses non ignoravit æternum. Denique statim in principio mundi, immo ante principium, cum Deo junxit, quem ante mundi principium sempiternum esse cognovit. Namque si quis diligenter **634** advertat, et Patrem in principio et Filium cognoscet et Spiritum. De Patre enim scriptum est: *In principio fecit Deus cœlum et terram (Gen. 1, 4, 2)*. De Spiritu dictum est: *Spiritus superferebatur super aquas (Ibid., 4)*. Et bene in exordio creaturæ baptismi figura signatur, per quod habuit creatura mundari. Lectum etiam de Filio quod ipse est, qui discrevit inter medium lucis et tenebrarum; unus est enim Deus Pater qui dicit, et unus Dominus Jesus qui facit.

2. Sed ne rursus ^b aut arrogans putes dicentis imperium, aut vile facientis obsequium; æqualem sibi Pater Filium confitetur operis unitate dicens: *Faciatis hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Ibid., 26)*. Imago enim et operatio et similitudo communis quid aliud nisi majestatis ejusdem significat unitatem?

3. Tamen ut æqualitatem plenius Patris filique cognoscas, sicut dixit Pater et Filius fecit; ita et Pater operatur, et Filius dicit. Pater operatur, sicut scriptum est: *Pater meus usque modo operatur (Joan. v, 17)*. **635** Habes dictum ad Filium: *Dic verbo et sanabitur (Matth. viii, 8)*. Et Filius dicit Patri: *Volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum (Joan. xvii, 24)*. Fecit Pater quod Filius dixit.

4. Sed nec Abraham ignoravit Spiritum sanctum: denique tres vidit, et unum adoravit (*Gen. xviii, 2, 3,*); quia unus Deus, unus Dominus, et unus Spiritus. Et ideo unitas honoris; quia unitas potestatis.

5. Et quid de singulis loquar? Samson divina promissione generatus, Spiritum comitantem habebat; sic enim legimus: *Quia benedixit ei Dominus, et cepit Spiritus Domini comitari cum eo in castris (Judic. xiii,*

^a Sic omnes edit. ac plures mss.: alii vero nonnulli, *patefactum sit, si diligenter advertamus, et ipsi iudiciis veterum Judæorum spiritalem invenimus gratiam refulsisse*; quidam omittunt, *si diligenter advertamus*. Sed tam hoc quam verbum *invenimus* verisimile est addita fuisse ab iis librariis, qui orationem in ant. mss. pependere, nec plenum sensum exhibere animadvertentur. Quamquam autem in receptam lectionem vitium ex aliqua voce in mss. prætermissa irrepsisse non diffiteamur, malum tamen mancam eandem relinquere, quam ipsi membrum quod alienum iudicemus, assuere.

^b Non defuerunt antiqui Patres et ante et post Nicænum concilium, qui Patrem Filio præcepisse agnoscerent, ut Irenæus lib. iii, cap. 8, et lib. iv, cap. 75; Marius victor lib. i de Rerum creat., Athanasius lib. Decr. synodi Nicænae, et Basilius de

25). Et ideo futurum prævidens sacramentum, ex alienigenis poscebat uxorem (*Judic. xiv, 1 et seq.*): quod Pater ejus ac mater, ut scriptum est, ignorabant, quoniam a Domino est. Meritoque fortior cæteris habebatur, quia eum Spiritus Domini dirigebat, quo duce, solus nunc alienigenarum fugabat populos, nunc leonem morsu inviolabilis, fortitudine insuperabilis, discerptum manibus dividebat (*Ibid. 5 et seq.*). Utinam tam cautus ad servandam gratiam, quam fortis ad superandam bestiam!

6. Et fortasse hoc non solum virtutis miraculum, sed etiam sapientiæ mysterium, prophetiæ oraculum fuit. Neque enim otiosum videtur quod cum tenderet ad mysterium nuptiarum, leo rugiens occurrit ei, quem manibus ille discerpsit, in cujus corpore, ^c connubio potiturus optato, congregationem apum reperit, et mel sustulit de ore ejus, quod Patri edendum matrique tribuit (*Ibid., 8 et seq.*). Habebat gentium populus mella, qui credidit: qui populus feritatis erat ante, nunc Christi est.

7. Nec ipsa quæstio vacat sacramentis, quam proposuit sodalibus suis, dicens: *De edente exivit esca, et de potente exivit dulce (Ibid., 14)*. Denique eo usque mystica, ut tribus diebus ejus revelatio quæreretur, quæ non potuit nisi per fidem Ecclesie. die septima, completo Legis tempore, post passionem Domini revelari. Sic enim habes, quia et apostoli ideo non intelligebant, quia *Jesus nondum fuerat honorificatus (Joan. vii, 39)*.

8. *Quid, inquit, dulcius melle, et quid fortius leone?* Ad quæ ille respondit: *Si non domuissetis vitulam meam, non invenissetis quæstionem meam (Judic. xiv, 18)*. O divinum mysterium! O evidens sacramentum! Evasimus interemptorem, potentem vicimus. Ibi nunc cibus vitæ est, ubi erat ante miseræ fames mortis. In salutem pericula, in suavitatem amaritudo convertitur. Gratia ex offensione processit, potentia ex infirmitate, vita de morte.

9. Sunt tamen qui e contrario putent fundari **636** non potuisse conjugium, nisi occiso leone de tribu Juda: et ideo in corpore ejus, hoc est, Ecclesie, ^c apes repertas, quæ conduunt mella sapientiæ; quia post Domini passionem magis apostoli crediderunt. Hunc igitur leonem Samson quasi Judæus occidit, sed in eo mel quasi in figura redimendæ hæreditatis

^d Spiritu sancto cap. 16. Sed imperium paternum esse, non despoticum: nullamque in Filio servitutem inducere iidem existimant: quemadmodum luculenter explicant Basilius lib. cit. cap. 8, Cyrillus Alex. in eundem locum Geneseos, et Gregorius Nazian. Orat. 36. Vide quæ nos lib. de Fide jam notavimus.

^e Amerb. et Eras., *connubia petiturus optata*; mss. nonnulli, *connubium petiturus optatum*; alii plures, et cum his Gill. ac Rom. edit., ut in textu.

^d Ita vet. edit. cum mss. longe plurimis, nisi quod in quibusdam pro *dulce* præfertur *dulcedo*: at edit. Rom. cum nonnullis aliis mss. pro *et de potente*, legunt *et de forti*, etc.

^e Mss. non pauci, *apes reperta, quæ condidit mel*. Rursus vero ubi cunctæ edit. cum mss. uno vel altero, *et in eo mel in figura*; mss. reliqui, *sed in eo*, etc.

invenit; ut reliquæ salvæ fierent secundum electionem gratiæ (Rom. xi, 27).

10. *Et decidit, inquit, super eum Spiritus Domini, et descendit in Ascalonem, et percussit inde a triginta viros* (Judic. xiv, 19, 20). Neque enim potuerat victoriam non tenere, qui sacramenta cernebat. Accipiunt itaque in stolis præmium sapientiæ, conversationis insigne, qui absolvunt et renuntiant quæstionem.

11. Rursus hic alia oboriuntur mysteria, quod uxor ejus aufertur; et ideo vulpes incendunt manipulos alienigenarum (Judic. xv, 1 et seq.).^b Eos enim qui adversus divina sacramenta contendunt, decipere sua consuevit astutia. Unde iterum dicit in Canticis canticorum: *Prendite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas, ut vineæ nostræ floreant* (Cant. ii, 15).^c Bene pusillas dixit; quia majores vineas exterminare non poterant, licet fortibus et diabolus sit pusillus.

12. Ergo ille (ut compendium faciamus historiæ; suo enim tempori totius lectionis digestio reservanda est) invictus erat, quamdiu habuit gratiam spiritalem, sicut Dei populus ille electus a Domino, ille Nazaræus in Lege. Invictus ergo Samson, atque ita insuperabilis, ut in maxilla asini viros mille percuteret: ita plenus gratiæ cœlestis, ut etiam aquam in maxilla asini sitiens reperiret (Judic. xv, 15 et seq.); sive hoc ad miraculum conferas, sive ad mysterium veritas, quod in populi foret humilitate gentilis et requies et triumphus. Juxta quod scriptum est: *Qui te percusserit in maxillam, præbe ei et alteram* (Matth. v, 39). Per hanc enim injuriarum patientiam,^d quam erudiunt sacramenta baptismatis, de quibusdam stimulis iracundiæ triumphamus; ut morte obita, resurrectionem requiem consequamur.

13. Illene ergo Samson, qui fumes intextos nervis, qui novas restes sicut mollia fila dissolvit? Illene Samson qui crinium suorum palo constricta defixo vincla non sensit, quamdiu habuit gratiam spiritalem? Is, inquam, posteaquam Spiritus Dei discessit ab eo,^e longe mutatus ab illo Samsone, qui rediit Allophylorum indutus exuvias, in muliebribus genibus virtutis suæ degener, ^f palpatus et captus ^g sacro crine tondetur (Judic. xvi, 9 et seq.)?

^a Post voces, *triginta viros*, addunt quatuor mss. D *implevit triginta annos.*

^b Mss. aliquot, *Sunt enim qui adversus divina sacramenta decipere sua consuerunt astutia.*

^c Thuan. cod. Colb. unus et Alb., *Bene pusillas vineas*; Tell. et vet. edit., *Bene pusillas vulpes.* Rom. edit. ac plures mss. ut in textu.

^d Mss. non pauci, *quam erudiunt* (quidam, *qua erudimur*) de quibusdam iracundiæ stimulis triumphamus, ut sacramenta baptismatis copiamus (nonnulli; *baptismatis videas*) *triginta annorum baptismatum dicit* (alii, *dicimus*) *esse Salvatorem. In triginta annis* (alii, *qui*, *post triginta annos*) *incarnationis Dominus Jesus a Judæis interficitur; ut post mortem obitam*; non pauci sicut et edit., *morte obita*; est enim non obscura imitatio Virgiliani illius e lib. x, *Æneid.*

Morte obita, quales fama est volitare figuras.

Cæterum superiores varietates eo consilio exhibuimus, ut hoc tamquam specimine pateat, quantum sibi quandoque scribarum permisit audacia.

PATROL. XVI.

14. Tantumne ergo momenti crines habuere capitis, ut manentibus his, virtus invicta duraret: tonso autem capite, fortitudo omnis viri subito solveretur? Non ita est, ut tantam vim corporalium capillorum putemus. Sunt quidam crines religionis et fidei: crines Nazaræi in Lege perfecti, in parcomonia et abstinentia consecrati, quibus illa in typo Ecclesia, quæ Domini pedes oleo perfuderat, Verbi cœlestis vestigia detergebat (Joan. xii, 3); tunc enim et secundum carnem noverat Christum. Isti videlicet crines, de quibus dicitur: *Capillatura tua ut greges caprarum* (Cantic. iv, 1); ex illo capite pululantes, de quo dictum est: *Caput viri, Christus* (I Cor. xi, 3); et alibi: *Caput ejus aurum cephas, et crines ejus abietes nigrae* (Cant. v, 11).^b Et bonæ ex abiete naves Tharsis, quæ fluctibus supernatent mundi,ⁱ et tutum remigium salutis exhibeant.

15. Unde et in Evangelio Dominus noster visibiles capitis et intelligibiles capillos quosdam esse significans, ait: *Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt* (Matth. x, 31), spiritualium videlicet significans facta virtutum; neque enim de capillis nostris cura est Deo. Quamquam et illud non absurdum sit æstimare, quia pro majestate divina eum latere nihil possit.

16. Sed quid mihi prodest, si Deus ipse omnes meos novit capillos? Illud mihi redundat et proficit, si bonorum operum pervigil testis, remunerationem gloriæ donet æternæ. Denique et ipse Samson non corporales, sed intelligibiles hos capillos esse declarans ait: *Et si tonsus fuero, discedet a me virtus mea* (Judic. xvi, 17). Hoc de mysterio: nunc lectionis seriem consideremus.

CAPUT PRIMUM.

Spiritus Domini etiam Dominum ac virtutem esse, nec in hoc Patri vel Filio inferiorem.

17. Supra habes quia *Benedixit ei Dominus, et cepit Spiritus Domini comitari cum eo* (Judic. xiii, 24, 25). Infra ait: ^k *Et direxit super eum Spiritus Domini* (Judic. xiv, 6). Item ait: *Si tonsus fuero, discedet a me virtus mea* (Judic. xvi, 17). Posteaquam tonsus est, vide Scriptura quid dicat: *Dominus, inquit, discessit ab eo* (Ibid., 20).

^e Manifesta hic etiam Virgilii e lib. ii, *Æneid.* imitatio; sic enim illic:

Quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis.

^f Ita vet. edit. et plures mss.; at Rom. edit. cum aliis nonnullis, *colligatus et captus.*

^g Nonnulli mss., *invicto crine tondetur.*

^h Vet. edit., *Et bonæ abietes naves Tharsis*; Rom., *Et bene ex abiete sunt naves Tharsis*: mss. vero nobiscum faciunt, exceptis paucis in quibus legitur, *Et bonæ adducentes naves*, etc.

ⁱ Quidam mss., *et totum remigium.* Et infra, *omnes a Deo numerati sunt.*

^j Mss. aliquot, *si Deus omnipotens meos novit capillos.*

^k Rom. edit. sola, *et irruit super eum*; mss. aliquot, *Et decidit super eum*: non male. In quibusdam enim Græcis exemplaribus legitur, *καὶ καθύπευθεν ἐπι αὐτὸν*, licet habeatur in pluribus, *καὶ ἦλατο*, et insiliit et irruit, etc.

18. Vides ergo quia ille qui comitabatur, ipse discessit. Idem est ergo Dominus, qui Spiritus Domini, hoc est, ipsum Spiritum Dei. Dominum nuncupavit, sicut est, a Apostolos ait : *Dominus autem Spiritus est : ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas* (II Cor. III, 17). Habes ergo Dominum dictum etiam Spiritum sanctum; non enim unus, sed unum sunt Spiritus sanctus et Filius.

19. Hoc quoque loco virtutem dixit, et Spiritum significavit. Sicut enim Pater virtus, ita et Filius virtus, et Spiritus sanctus est virtus (I Joan. V, 7). De Filio legisti, Christum Dei virtutem esse, et Dei sapientiam (I Cor. I, 24). Legimus etiam quia virtus est Pater, sicut scriptum est : *Videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei* (Matth. XXVI, 64). Hic utique virtutem Patrem dixit, cujus ad dexteram Filius sedet, sicut habes : *Dixit Dominus Domino meo : Sede ad dexteram meam* (Psal. CIX, 1). Virtutem etiam Spiritum sanctum ipse Dominus nuncupavit dicens : *Accipietis virtutem, adventante in vos Spiritu sancto* (Act. I, 8).

CAPUT II.

Unum esse Patris et Filii et Spiritus sancti consilium.

20. Ipse enim Spiritus virtus est, quia legisti : *Spiritum consilii atque virtutis* (Esai. XI, 2). Et sicut Filius magni consilii Angelus, ita etiam Spiritus consilii est, ^b ut unum scias Patris et Filii et Spiritus sancti esse consilium. Consilium non de rebus incertis aliquibus, sed præcognitis et statutis.

21. Arbitrum autem divini consilii Spiritum, ^c etiam inde cognosce. Nam cum supra (Lib. I, cap. 6) docuerimus arbitrum baptismatis esse Spiritum sanctum, baptismum autem Dei esse consilium legerimus sicut habes : *Pharisæi autem consilium Dei spreverunt in se, non baptizati ab eo* (Luc. VII, 30); liquido claret, cum sine Spiritu baptismum esse non possit, sine Spiritu quoque non esse consilium Dei.

22. Et ut sciamus plenius virtutem esse Spiritum, scire debemus ipsum esse promissum, quando dixit Dominus : *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem* (Joel. II, 28). Ille ergo qui promissus est nobis, ipse est virtus; sicut etiam in Evangelio idem Dei Filius declaravit dicens : *Et ego mitto promissa Patris mei in vos, vos autem sedete in civitate, quousque induamini virtute ex alto* (Luc. XXII, 49).

23. Eousque autem virtutem esse Spiritum sanctum evangelista significat, ut et cum vi magna eum sanctus Lucas descendisse memoraret, dicens : *Et*

^a Rom. edit. cum mss. nonnullis, hic et lib. I, cap. 7, accipietis virtutem advententem in vos Spiritum sanctum, vel. edit. hic cum aliis aliquot mss., advententis in vos Spiritus sancti; eadem vel. edit. citato loco lib. I et mss. plures utrobique, . . . adventente in vos Spiritu sancto. Sed ultimæ duæ lectiones æque respondent Græciæ verbis, ἐπιλόθοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

^b Thuan. ms., ut unum scias Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse, consilium non, etc.

^c Quidam inss., etiam inde cognoscendum, quia su-

factus est subito de cælo sonus, tamquam vi magna Spiritus ferretur (Act. II, 2).

24. Sed ne rursus putes ad sensibilia et corporalia hoc esse vertendum, accipe quia sic descendit et Spiritus, quemadmodum descensus est Christus. Nam et ipse cum virtute descendet, sicut habes : *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli, in virtute maxima et majestate* (Matth. XXIV, 30).

25. Quomodo enim non est una virtus atque eadem potestas; cum unum opus, unum iudicium, unum templum, una vivificatio, una sanctificatio, unum etiam regnum sit Patris et Filii et Spiritus sancti?

CAPUT III.

Sicut vita est cognoscere Patrem et Filium, ita vitam esse cognoscere Spiritum sanctum; proindeque a Patris divinitate non separandum.

26. Dicant enim in quo dissimilitudinem divini operis arbitrentur. Quandoquidem sicut vita est cognoscere Patrem et Filium, quemadmodum ipse Dominus declaravit dicens : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. XVII, 3); ita etiam vita est cognoscere Spiritum sanctum. Dicit enim Dominus : *Si diligitis me, mandata mea servate; et ego rogabo Patrem, et alium paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere; quia non videt eum, nec cognoscit eum: vos autem scitis eum, quia apud vos manet, et in vobis est* (Ibid. XIV, 15 et seq.).

27. Ergo mundus non habebat vitam æternam, quia non acceperat Spiritum: ubi autem Spiritus, ibi vita æterna: ipse est enim Spiritus vitæ operator æternæ. ^e Unde miror, cur de solo et vero Deo Ariani moveant questionem. Sicut enim vita æterna est cognoscere solum et verum Deum, ita vita æterna est cognoscere Jesum Christum, ita vita æterna est cognoscere Spiritum sanctum: quem sic non videt mundus, quemadmodum Patrem: sic non cognoscit, quemadmodum Filium. Qui autem de hoc mundo non est, habet vitam æternam, et eum ipse manet Spiritus in æternum, qui est lumen vitæ æternæ.

28. Ergo si hoc confert cognitio solius veri Dei, quod confert Filii Spiritusque cognitio, cur Filium et Spiritum a veri Dei honore secernis, cum a magnitudine beneficii non secernas? Aut enim credas necesse est solius veræ divinitatis esse hoc maximum munus, et solam et veram divinitatem sicut et Patris, ita et Filii et Spiritus confitebere: aut si dixeris quia vitam æternam ^e potest et is conferre, qui ve-

pra, etc.

^d Thuan. ms. Expos. in Luc., lib. VI, num. 4. Consilium Dei est in baptizante Joannis: quis igitur dubitet Dei esse consilium in Christi lavacro? Hoc est consilium quod magni consilii Angelus reperit, quod nemo cognovit. Quis enim cognovit sensum Domini, etc.

^e Pauci mss., Unde interdum miror.

^f Mss. aliquot, quemadmodum Patrem.

^g Nonnulli mss., potest conferre qui verus non est Deus: non sic incidet et... cujus opus non potest, etc.

rus Deus non sit; incidet ut Patri magis derogare videaris, cujus opus non putes solius veræ divinitatis esse præcipuum, sed creaturæ operibus conferendum.

CAPUT IV.

Spiritum sanctum non secus ac Patrem et Filium, operatione non diversa vivificare.

29. Quid autem mirum si Spiritus operator est vitæ, qui vivificat sicut Pater, vivificat sicut Filius (Joan. v, 21)? Vivificare autem quis audeat esse majestatis æternæ? Scriptum est enim: *Vivifica servum tuum (Psal. cxviii, 17)*. Vivificatur ergo qui servus est, hoc est, homo, qui vitam ante non habuit, sed ut haberet, accepit.

30. Videamus igitur utrum vivificetur Spiritus, an ipse vivifcet. Sed scriptum est: *Littera occidit, Spiritus autem vivificat (II Cor. iii, 6)*. Ergo vivificat Spiritus.

31. Sed ut intelligas Patris et Filii et Spiritus sancti vivificationem non esse divisam, accipe quia vivificationis quoque unitas sit; quando ipse per Spiritum vivificat Deus; dixit enim Paulus: *Qui suscitavit Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis (Rom. viii, 11)*.

640 CAPUT V.

Sicut Patrem ac Filium, ita etiam Spiritum creatorem in Scriptura significari. Hoc ipsum a paganis quoque scriptoribus adumbratum: sed planissime demonstratum esse in mysterio incarnationis, de qua ubi delibavit Ambrosius nonnulla, ceptum argumentum ex eo quod adoratio, quæ soli debetur creatori, etiam Spiritui debeat, confirmat.

32. Quis vero dubitare potest quia vivifcet omnia Spiritus sanctus, quando et ipse sicut Pater et Filius, creator est omnium, nec quidquam nisi cum Spiritu sancto Deus omnipotens Pater intelligatur operatus; quandoquidem et in principio creaturæ Spiritus superferebatur super aquam (Gen. i, 1)?

33. Itaque cum superferebatur Spiritus, nulla erat gratia creaturæ: postea vero quam operationem Spiritus etiam creatura mundi istius suscepit, omnem hanc gratiæ meruit vanitatem, qua mundus illuxit. Denique sine Spiritu sancto universitatis gratiam manere non posse Propheta declaravit dicens: *Auferes Spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emitte Spiritum tuum, et crebuntur, et innovabis omnem faciem terræ (Psal. ciii, 29, 30)*. Non solum igitur sine Spiritu docuit omnem creatu-

^a Mss. aliquot, *nec unquam nisi cum Spiritu*.

^b Quid sit quod Manichæi per varietatem creatoris intellexerint, per quam aperte cognosci potest ex Epiphauio; hic enim lib. 66, num. 25, deliramenta quæ ab Archælaio mutuatus fuerat Manichæus, dum commemorat, multa quibus hic Ambrosii locus illustretur, habet.

^c Amerb. Eras. et mss. aliquot, *non feriebatur*; Gill. ac Rom. edit. cum mss. pluribus, *feriatur*.

^d Gregorius Nazianz. Orat. 37 testatur sancti Spiritus in orbis gubernatione operationem sub quibusdam nominum involucris designatam fuisse ab iis

ram stare non posse, sed etiam creatorem totius esse Spiritum creaturæ.

34. Et quis neget opus esse Spiritus sancti quod creata est terra, cujus opus est quod novatur? Nam si negare cupiant quod per Spiritum sit creata; cum per Spiritum novandam negare non possint; meliorem ergo operationem Spiritus sancti, quam Patris et Filii, qui cupiunt separare, defendent: quod abhorret a vero; neque enim dubium est quod novata terra melior, quam creata sit. Aut si primo sine operatione Spiritus sancti terram Pater fecit et Filius: postea vero Spiritus sancti operatio copulabatur; videbitur id quod factum est, ejus quod accessit eguisse præsidio. Sed absit ut hoc quisquam existimet, ut operatio divina varietatem creatoris

^B quam Manichæus inducit, habere credatur.

35. An vero sine opere Spiritus sancti substantiam putamus esse terrarum, sine cujus opere nec cæli convexa subsistunt? Scriptum est enim: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6)*. Adverte quid dicat: Omnem, inquit, virtutem cælorum ad Spiritum esse referendam. Qui enim superferebatur, antequam terra fieret, quomodo cum terra fieret, feriatur?

36. Gentiles homines per umbram quamdam nostros secuti, quia veritatem Spiritus haurire non poterant; quod cælum ac terras, lunæ quoque stellarumque micantium globos Spiritus intus alit, suis versibus indiderunt. Ergo illi per Spiritum non negant virtutem subsistere creaturæ: nos qui legimus, denegamus? Sed fatilem putatis ab illis spiritum designatum. Si illi auctorem omnium fatilem Spiritum declararunt, nos dubitamus Spiritum Dei esse omnium creatorem?

37. Sed quid alienis immoror? Accipiant documentum evidens, nihil posse esse quod Spiritus sanctus negetur operatus, nec de Angelis, nec de Archangelis, nec de Thronis, nec de Dominationibus posse dubitari, quod ejus operatione subsistant; quandoquidem ipse secundum carnem Dominus, cui angeli serviebant, Spiritu in Virginem superveniente, genitus sit; sicut et secundum Mathæum ad Joseph angelus dixit: *Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam uxorem tuam; quod enim ex ea nascetur, de Spiritu sancto est (Matth. i, 20)*. Et secundum Lucam dixit ad Mariam: *Spiritus sanctus superveniet in te (Luc. i, 35)*.

38. Opus ergo Spiritus Virginis partus est. Opus Spiritus fructus est ventris, secundum quod scriptum

Ethnicorum, qui theologiæ majori consuerunt laude, propiusque ad nos accesserunt, nimirum ab Aristotele, Anaxagora, et Hermonymo, ut Elias Cret. interpretatur. Nec dubium est quin hoc loco Nazianzeni vestigiis insistat Ambrosius, verum cum scriberet Latinis hominibus, auctoritatem quæ iisdem notior esset, indicatam voluit. Petita fuit illa e lib. vi Æneidos, ubi canitur:

Principio cælum, ac terras, camposque liquentes,
Læcentemque globum lænæ, titaniaque astra
Spiritus intus alit, totanique totusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

est: *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui* (*Ibid.*, 42). Opus Spiritus flos radice est: ille, inquam, flos, de quo bene est prophetatum: *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* (*Esa.* xi, 1). Radix Jesse patriarchæ familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus; qui bonum odorem fidei toto sparsurus orbe, virginali ex utero germinavit, sicut ipse dixit: *Ego flos campi, et lilium convallium* (*Cant.* ii, 1).

39. Flos odorem suum et succisus reservat, et contritus accumulatur, nec avulsus amittit; ita et Dominus Jesus in illo patibulo crucis, nec contritus emarcuit, nec avulsus evanuit; et illa lanceæ punctione succisus, sacro speciosior fusi cruoris colore vernavit, mori ipse nescius, ^a et mortuis æternæ vitæ munus exhalans. In hoc igitur Spiritus sanctus virgæ regalis flore requievit.

40. Bona virga, ut quidam putant, est caro Domini, quæ de radice terrena ad superna se subrigens, odoriferos sacræ fructus religionis circumtulit mundo, mysteria divinæ generationis, et gratiam cælestibus altaribus superfundens.

41. Dubitare ergo non possumus Spiritum creatorem, quem Dominicæ cognoscimus incarnationis auctorem. Quis enim dubitet, cum in principio Evangelii habeas, quia Christi generatio sic erat: *Cum desponsata esset Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens ex Spiritu sancto* (*Matth.* i, 18)?

42. Nam licet plerique habeant, *de Spiritu*, Græcus tamen unde translulerunt Latini, *ἐκ Πνεύματος ἁγίου* dixit, hoc est, ex Spiritu sancto. Quod enim ex aliquo est, aut ex substantia est, aut ex potestate ejus. Ex substantia, sicut Filius, qui ait: *Ex ore Altissimi prodivi*, sicut Spiritus, qui a Patre procedit (*Ecl.* xxiv, 5); de quo dicit Filius: *Ille me clarifi-*

^a Nonnulli mss., *et mortuus*, non satis recte.

^b Mss. aliquot, *de Spiritu sancto*. Nam licet plerique non habeant, Græcus tamen, etc. Quid autem præpositiones *ex* et *de* inter se differant, luculenter explicat Augustinus lib. de Natura Boni, cap. 27; ibi enim hoc Apostoli textu quoniam *ex ipso et per ipsum*, etc., in Manichæos propositum, ita disserit: *Ex ipso autem non hoc significat, quod de ipso. Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso: non autem omne quod ex ipso est, recte dicitur de ipso. Ex ipso enim cælum et terra, quia ipse fecit ea: non autem de ipso; quia non de substantia ejus, etc.* Item in Actis cum Felice Manichæo lib. ii, cum hæreticus quæreret de anima rationali *utrum vere ex Deo est?* Augustinus dixit: *Ex Deo, non de Deo*. Verum tamen non semper ea severitate loquuntur boni auctores, at promiscue eodemque sensu has particulas passim usurpant. Et sane in Vulgata versione, ubi par est religiosiorem esse tralator cunctos prope locos in quibus *ἐκ* Græci codices habent, per *de* reddidit. Imo vero cautionem hanc nonnumquam Ambrosius ipse neglexit, ut videbitur infra cap. 9, num. 94 et seq.: ibi enim ut probet voces *ex ipso* etiam Spiritui sancto convenire, testimonia in quibus *de* pro *ex* ponitur, passim adhibet; et supra num. 88 *omnia esse de Spiritu*, diserte proficitur.

^c Quidam mss., *Simul cum creatori admonet serviendum, damnandos eos ostendit, qui.... Et quoniam creator est Spiritus, nos addocet, etc.*

abit; quia de meo accipiet (*Joan.* xvi, 14). Ex potestate autem, sicut illud est: *Unus Deus Pater, ex quo omnia* (*I Cor.* viii, 6).

43. Quomodo ergo in utero habuit Maria ex Spiritu sancto? Si quasi ex substantia: ergo Spiritus in carnem et ossa conversus est? Non utique. Si quasi ex operatione et potestate ejus Virgo concepit; quis neget Spiritum creatorem?

44. Quid quod etiam Job creatorem suum Spiritum evidenter ostendit dicens: *Spiritus divinus, qui fecit me* (*Job.* xxxiii, 4)? Et divinum utique et creatorem uno versiculo demonstravit. [*Alias cap. VI.*] Si igitur creator est Spiritus, non est utique creatura; creaturam enim Apostolus creatoremque divisit dicens: *Servierunt creaturæ potius quam creatori* (*Rom.* i, 25).

45. ^c Simul creatori admonet serviendum, damnando eos qui serviunt creaturæ, cum creatori servitium debeamus. Et quoniam creatorem Spiritum noverat, docet eidem serviendum, dicens: *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem; nos enim sumus circumcisio, qui Spiritui Dei servimus* (*Philip.* iii, 2, 3).

46. Quod si quis de Latinorum codicum varietate contendit, quorum aliquos perfidi falsaverunt, Græcos inspiciat codices, et advertat quia ibi scriptum est: *οἱ Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες*, quod interpretatur Latinus: *qui Spiritui Dei servimus*.

47. Ergo cum serviendum dicat Spiritui idem Apostolus, qui non creaturæ, sed creatori asserit serviendum; evidenter utique et ipse sanctum ostendit Spiritum creatorem, et in æternæ divinitatis honore venerandum; quia scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies* (*Matth.* iv, 10).

643 CAPUT VI.

Objicientibus ex verbis Amos creati Spiritum, reponitur hanc vocem illic intelligendam de vento, qui sæpius

^d Ita mss. septem; omnes autem edit. ac pauci mss., *Spiritui Deo*; alii denique adhib. pauciores, *Spiritu Deo*. Augustinus quidem lib. iii, cont. duas Epist. Pelag., cap. 7, tres hujusce loci lectiones refert, sed quam aliis præferendam putet, non addit. Verum lib. i de Trinit. cap. 6, in omnibus aut pene omnibus Græcis codicibus et pluribus Latinis observat scriptum, *Spiritui Dei*: quod autem in quibusdam reperitur, *Spiritu Deo*, errorem esse. Cum autem paulo ante Ambrosium non obscure designaverit (quod intelligitur non solum ex eo quod hos libros constat lectos esse ab eodem Augustino, sed etiam quod eadem Pauli atque Matthæi testimonia, quæ hic citantur, allegantur quoque in laudato capite lib. i de Trinit.) inde collige corruptionem, cujus hæretici, Ariani scilicet, hic accusantur, in eo fuisse positam, quod pro *Spiritui Dei*, reposerint, *Spiritu Deo*: deinde vero legitimam esse lectionem, quam amplectimur. Nam licet Eras. edit. et seq. non secus ac mss. aliquot Græcas voces ita efferant, *οἱ Πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες*, tamen plures mss. et Amerb. tantummodo exhibent, *Πνεύματι λατρεύοντες*. Quin et Eras. ipse in cujus edit. Ambrosianorum operum vox *Θεῷ* primum inducta est, in sua tamen observatione ad eundem Apostoli textum agnoscit lectionem nostram Ambrosii esse. Hanc ipsam sequitur Zezerus in eadem verba, et non solum Ambrosii atque Augustini, sed etiam Salviani auctoritate defendit.

creatur : quod sane dici non potest de Spiritu sancto ; quippe qui et æternus sit, nec morte, aut hæretica in Patrem refusione resolvi possit. Quod si urgeant pericacius eundem locum de Spiritu sancto scriptum fuisse, docet recurrendum ad expositionem spiritualem ; Christum enim adventu suo tonitrua, id est, verborum divinatorum vim firmavisse : per Spiritum autem humanam animam significari, sicut et carnem a Christo susceptam. Hujus porro cum quælibet Trinitatis persona vere sit creatrix, inde astruitur Spiritum similiter incarnationis Domini auctorem esse, qui rerum omnium creator jam ante assertus est.

48. [*Alias cap. VII.*] Nec me præterit hæreticos obiectare consuevisse ideo videri creatum Spiritum sanctum, quia plerique eorum ad argumentum astruendæ suæ impietatis adiscunt illud, quod Amos de flatu ventorum locutus est, ut ipse propheticus sermo declarat. Sic enim habes : *Ecce ego firmans tonitruum, et creans spiritum, et nuntians in homines Christum suum, faciens lucem et nebulam, et ascendens super excelsa, Dominus Deus omnipotens nomen est ei (Amos iv, 13).*

49. Si hinc faciunt quæstionem, quod creatum Spiritum dixit, quia creatur Spiritus Esdras nos docuit, dicens ^a in quarto libro : *Et in die secundo iterum creasti spiritum firmamenti (IV Esdr. vi, 41)* ; tamen ^b ut propositis inhæreamus, his videlicet quæ Amos dixit, nonne evidenter dictorum testificator series de istius creatura mundi locutum prophetam?

50. Denique ita cœpit : *Ego Dominus firmans tonitruum, et creans spiritum.* Ipse ordo nos doceat ; nam si de Spiritu sancto dicere voluisset, non de tonitruo utique præmisisset. Neque enim antiquiora tonitrua sunt, quam Spiritus sanctus : quamvis impii sint, tamen id non audent dicere. Deinde cum subjectum videamus esse de luce et nebula, nonne manifestum est quod de creatura mundi dictum intelligendum sit? Cum enim flunt aliquæ tempestates istius mundi, præcedere tonitrua, sequi ventorum flatus, cœlum nebulis caligare, lucem refundi ex tenebris, ipso usu quotidiano, exemploque cognoscimus. Nam etiam flatus ventorum spiritus dicitur, sicut scriptum est : *Ignis et sulphur, et Spiritus procellæ (Psal. x, 7).*

51. Et ut scires quia hunc spiritum dixit, ait : *Firmans tonitruum, et creans spiritum* ; quia frequenter creantur ista, cum flunt : Spiritus autem sanctus æternus est ; quem si quis audet dicere creatum, non potest tamen dicere quod quotidie creatur, sicut flabra ventorum. Denique ipsa Sapientia secundum ^c suscepti locuta corporis sacramentum, ait : *Dominus creavit me (Prov. viii, 22).* Quamvis ventura prophe-

^a Vet. edit. ac mss. prope ad unum, in libro tertio. Et sane quin Ambrosii hæc lectio sit, nihil prohibet ; a nobis enim in *Admonit. ad librum de Bono mortis* observatum est hos Esdræ libros varie in variis codicibus distinctos esse.

^b Mss. aliquot, ut proposuistis, inhæreamus, etc.

^c Iidem mss., suscipiendi locuta corporis, etc.

^d Nonnulli mss., At qui taliter putant.

taret, tamen quia prædestinatus erat Domini Salvatoris adventus ; **644** non dixit, creat me, sed creavit ; ne frequenter, sed semel crederent ex virgine Maria Jesu corpus esse generandum.

52. Et hoc igitur quod velut quotidianam operationem Dei in tonitruum firmamento, et in Spiritus creatione propheta declaravit, intelligere nefas est, ut de Spiritu sancto tale aliquid æstimemus, quem ipsi impii ante sæcula esse negare non possunt ; unde et semper eum esse, et semper manere pia assertionem testamur. Neque enim qui ante mundum superferrebat super aquas (*Gen. 1, 2*), potest videri cœpisse post mundum : aut multos esse Spiritus sanctos æstimari fas est, qui veluti quotidiana generatione generentur. Absit ut se quisquam tali impietate contaminet ; ut dicat frequenter creari, aut umquam creari Spiritum sanctum. Cur enim frequenter creari videatur, non intelligo ; nisi forte et mori eum credant frequenter, et frequenter creari. Sed quemadmodum mori potest Spiritus vitæ? Ergo si mori non potest, causam non habet cur sæpius sit creandus.

53. ^d At qui aliter putant, in illud sacrilegium recidunt, ut non distinguant Spiritum sanctum, ^e qui prolative Verbum putant in Patrem redire, prolative Spiritum in Deum refundi ; ut unius refusio sit, et quædam vicissitudo in varias formas se sæpe mutantis : cum Patris et Filii et Spiritus sancti manens semper immutabilisque distinctio, unitatem suæ teneat potestatis.

54. Si quis tamen propheticum dictum ideo derivandum putat ad interpretationem Spiritus sancti, quia habet : *Annuntians in homines Christum suum (Amos iv, 15)* ; is ad incarnationis Dominicæ mysterium dictum facilius derivabit. Nam si te movet quia spiritum dixit, et ideo non hoc putas derivandum ad mysterium assumptionis humanæ ; prosequere Scripturas, et invenies optime congruere de Christo, de quo bene convenit æstimari quia firmavit tonitrua adventu suo, vim videlicet et sonum cœlestium Scripturarum, quarum velut quodam tonitruo mentes nostræ redduntur attonitæ, ut timere discamus, et reverentiam cœlestibus deferamus oculis.

55. Denique in Evangelio fratres Domini filii tonitruum dicebantur ; et cum vox Patris facta esset dicentis ad Filium : *Et honorificavi, et iterum honorificabo (Joan. xii, 28)* ; Judæi dicebant : *Tonitruum factum est illi (Ibid., 29).* Nam licet gratiam veritatis haurire non possent, tamen confitebantur inviti, et ignari mysterium loquebantur ; eo quod magnum Patris de Filio testimonium resultabat. In Job quoque libro Scriptura dicit : *Firmamentum quoque tonitruum*

^e De hac Verbi in Patrem refusione nonnihil a nobis observatum est ad cap. 13 lib. v De fide, num. 162. Hic autem illud admonebimus, quæ toto hoc capite ad objectum ex Amos locum respondentur, a Didymo quoque fuisse disputata, sicut et a Basilio lib. iii adversus Eunomium ; nec aliena esse ab expositione sancti Hieronymi in eundem allegati prophætæ locum.

sui quis scit quando faciet (*Job. xxvi, 14*)? Utique si ad hæc commotionum cœlestium tonitrua pertinerent, non futura eorum firmamenta, sed facta dixisset.

56. Ergo tonitrua ad sermones Domini retulit, quorum in omnem terram exivit sonus: spiritum autem hoc loco animam, quam suscepit rationabilem atque perfectam, intelligimus; quia Scriptura frequenter et animam hominis **645** spiritus vocabulo designat, sicut habes: *Qui creat spiritum hominis in ipso* (*Zach. xii, 1*). Unde et Dominus animam suam spiritus appellatione significans ait: *In manus tuas commendo spiritum meum* (*Luc. xxiii, 46*).

57. Et ut scires quia de Jesu Domini descensione memoravit, addidit quod nuntiaret in homines Christum suum (*Amos iv, 13*); annuntiavit enim in baptismo, dicens: *Tu es Filius meus dilectissimus, in quo bene complacui* (*Matth. iii, 17*). Annuntiavit in monte, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite* (*Matth. xvii, 17*). Annuntiavit in passione, cum sol recessit, maria terræque tremuerunt. Annuntiavit in centurione, qui ait: *Vere Dei Filius erat iste* (*Matth. xiv, 33*).

58. Totum igitur hunc locum aut ad simplicem intellectum istius status qui vivendo hauritur, aut ad mysterium Dominici corporis referre debemus, nam si hic creatum dixisset Spiritum sanctum, utique et alibi idem Scriptura declarare potuisset, sicut de Filio Dei frequenter legimus quia secundum carnem et factus est et creatus (*Rom. 1, 3*).

59. Cujus tamen majestatem in eo ipso quod carnem pro nobis suscepit, considerare nos convenit; ut divinam potentiam in ipsa corporis assumptione videamus [*Alias cap. VIII*]. Etenim sicut legimus quia creavit Pater Dominicæ incarnationis sacramentum, creavit et Spiritus; ita etiam legimus quod et ipse Christus suum corpus creavit; creavit enim Pater, secundum quod scriptum est: *Dominus creavit me* (*Prov. viii, 23*); et alibi: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege* (*Gal. iv, 4*). Creavit et Spiritus illud omne mysterium, secundum quod legimus, quia *inventæ est Maria in utero habens ex Spiritu sancto* (*Matth. i, 18*).

60. Habes quia creavit Pater, creavit et Spiritus: accipe quia creavit et Filius Dei, dicente Salomone: *Sapientia fecit sibi domum* (*Prov. ix, 1*). Ergo Spiritus sanctus qui creavit Dominicæ incarnationis sacramentum, quod super omnes est creaturas, quomodo esse potest creatura?

61. De generalitate autem supra ostendimus (*Sup. cap. 5*) quia secundum carnem creator est noster Spiritus sanctus in homine exteriori: ^b nunc ostendamus quia creator est noster, etiam secundum gratiæ sacramentum. Et sicut creat Pater, ita creat et

Filius, ita creat et Spiritus sanctus, sicut legimus, dicente Paulo: *Dei enim donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur; ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis* (*Ephes. ii, 8 et seq.*).

CAPUT VII.

Creationis spiritualis seu regenerationis non minus auctorem Spiritum esse, quam Patrem ac Filium. In quo consistat illa creatio, ejusque præstantia: et quomodo quod membra et corpus Deo tribuere videntur sacri codices, debeat intelligi?

62. [*Alias cap. IX.*] Ergo creavit Pater in operibus bonis: creat et Filius; quia scriptum est: *Quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (*Joan. i, 12, 13*).

646 63. Similiter ex Spiritu secundum gratiam nos renasci Dominus ipse testatur, dicens: *Quod natum est ex carne, caro est; quia de carne natum est: et quod natum est de spiritu, spiritus est; quia Deus spiritus est. Noli mirari quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis: sed nescis unde veniat, aut quo vadat; sic est omnis qui natus est de Spiritu* (*Joan. iii, 6 et seq.*).

64. Claret igitur spiritualis quoque generationis auctorem esse Spiritum sanctum; quia secundum Deum creamur, ut filii Dei simus. Ergo cum ille nos in regnum suum per adoptionem sacræ regenerationis assumpserit, nos ei quod suum est, denegamus? Ille nos supernæ regenerationis fecit hæredes, nos hæreditatem vindicamus, refutamus auctorem? Sed non potest manere beneficium, cum auctor excluditur; nec auctor sine munere, nec sine auctore munus. Si vindicas gratiam, crede potentiam: si refutas potentiam, gratiam ne requiras. ^c Qui Spiritum negavit, statim negavit et donum. Nam si auctor vilis, quomodo dona pretiosa? Cur nostris ipsi muneribus invidemus, spem imminuimus, dignitatem repudiamus, consolatorem negamus?

65. Sed illum negare ^d non possumus. Absit enim ut negemus quod maximum est, cum Apostolus dicat: *Vos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii estis: sed sicut tunc qui secundum carnem natus est, persequabatur eum qui secundum Spiritum* (*Galat. iv, 28, 29*). Iterum utique subauditur de superioribus, qui secundum Spiritum natus est. Qui ergo secundum Spiritum nascitur, secundum Deum nascitur. Renascimur autem, quando in interiore renovamur affectu, et exterioris hominis ^e vetustatem deponimus. Et ideo ait iterum Apostolus: *Renovamini autem Spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in veritate, et justitia, et sanctitate* (*Ephes. iv, 23, 24*). Audiant quemadmodum unitatem divinæ operationis

^a Mss. aliquot, *natum ex muliere*. Et infra, *in utero habens de Spiritu sancto*.

^b Idem mss., *nunc ostendamus in interiore. Pater ita creavit, et Filius ita creavit, et Spiritus sanctus*.

^c Omnes edit. et mss. non pauci, *Qui Christum*

negavit, statim amisit et nomen: at multo concinnius alii octo, ut nos in textu.

^d Mss. aliquot, *non possumus. Nos negamus? Sed absit. Minus eleganter.*

^e Non pauci mss., *vetusta desideria deponimus*.

Scriptura signaverit. Qui renovatur Spiritu mentis, induit novum hominem, qui secundum Deum creatus est.

66. Sancti igitur Spiritus opus est regeneratio ista præstantior; et novi hujus hominis, qui creatur ad imaginem Dei, auctor est Spiritus: quem utique meliorem hoc exteriore esse nostro homine nemo dubitaverit. Siquidem cœlestem alterum, terrenum alterum Apostolus significavit dicens: *Qualis cœlestis, tales et cœlestes* (I Cor. xv, 48).

67. Ergo cum cœlestem faciat gratia spiritalis, quod terrenum creare possit, etiam sensu debemus advertere, ^a licet careamus exemplis. Dicit enim alibi sanctus Job: *Vivit Dominus, qui sic me judicat; et omnipotens, qui ad amaritudinem perduxit animam meam: Spiritus autem divinus, qui est in naribus meis* (Job xxvii, 2, 3). Non utique spiritum hic auram vitalem hanc et spiramentum corporeum designavit, sed nares hic interioris sui hominis significat, quibus vitæ odorem carpebat æternæ, et gratiam cœlestis unguenti **647** geminis quibusdam sensibus hauriebat.

68. Sunt enim nares spiritales, ut legimus, quas habet Sponsa Verbi, cui dicitur: *Et odor naribus tuæ* (Cant. vii, 8); et alibi: *Odoratus est Dominus odorem suavitatis* (Gen. viii, 21). Sunt ergo quædam interioris membra hominis, cujus ^b manus in actu, aures in auditu, pedes in processu quodam boni operis æstimantur. Itaque ex officii, veluti quædam colligimus membrorum figuras; neque enim in interiore homine secundum carnalia aliquid nos **C** convenit opinari.

69. [Atias cap. X.] Et sunt quidam qui corporaliter Deum putant ^c esse formatum, cum legunt aut manum ejus, aut digitum: nec advertunt quod hæc non propter formam scripta sint corporis, quia in divinitate nec membra, nec partes sunt: sed propter unitatem divinitatis expressa, ut credamus quia impossibile est a Patre Deo vel Filium, vel Spiritum sanctum separari; cum plenitudo divinitatis velut corporaliter habitet in substantia Trinitatis. Ideo igitur et Filius Patris dextera nuncupatur, sicut lectum est: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me* (Ps. cxvii, 16).

CAPUT VIII.

Argutiam hæreticorum qui Deum idcirco dicitabant in Spiritu, non autem cum Spiritu glorificandum, ut

^a Edit., licet credamus exemplis.

^b Rom. edit. sola, manus in tactu. Sed in communi lectione nihil mutandum; manus enim non tantum est tangere, at multo magis agere atque operari.

^c Omnes edit. ac plures mss., esse formandum. Non male; idem enim est, ac imagine seu figura exprimendum. At simplicius tamen alii mss., esse formatum, hoc est, configuratum, atque exteriori specie compositum. Videtur autem Ambrosius hoc loco perstringere Anthropomorphias seu Vadianos, de quibus Epiph., Hær. 70, et Aug. de Hær., cap. 5.

^d Quos hic designat Ambrosius noster, dubium non est quin iidem sint, qui Basilio scribendi libri de

hinc eundem Spiritum esse inferiorem colligerent, diluit: quamobrem particulam in etiam Filio, inmo et Patri quoque aptari planum facit: at e contrario cum creaturis etiam attribui sine ulla divinitatis injuria; proindeque in iisdem præpositionibus simpliciter agnoscendam divinarum personarum conjunctionem.

70. Sed quid mirum si de verbis amentes homines faciunt quæstionem, ^d cum faciant et de syllabis? Sunt enim qui hinc putent faciendam esse distantiam, quod dicant in Spiritu Deum, non cum Spiritu prædicandum: et ex una syllaba, vel usu quodam divinitatis æstimandum putent esse momentum, argumentantes quod si in Spiritu Deum prædicandum putent, ministerium sancti Spiritus signare videantur: si vero cum Spiritu dicant Dei vel virtutem esse, vel gloriam, societatem quamdam et communionem Patris et Filii et Spiritus sancti designare videantur.

71. Sed quis separet, quod non potest separari? quis dividat societatem, quam, individuum Christus ostendit? *Ite, inquit, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Numquid hic vel circa Patrem vel Filium vel Spiritum sanctum aut verbum mutavit, aut syllabam? Non utique: sed *In nomine*, inquit, **648** *Patris et Filii et Spiritus sancti*. Idem de Spiritu quod de Patre et de se sonat. Unde nullum Spiritus sancti ministerium, sed consortium magis honoris aut operis, cum in Spiritu dicitur, æstimatur.

72. Considera et hic quia ad Patrem et Filium hoc opinionis vestræ præjudicium derivatur; quia hic non dixit: Cum Patris et Filii et Spiritus sancti nomine; sed *in nomine*: et tamen non ministerium aliquod Trinitatis hac syllaba exprimitur, sed potestas.

73. Denique ut scias quia fidei non præjudicat syllaba, sed ^e commendat fides syllabam, et Paulus loquitur in Christo. Nec ideo minor Christus est, quia Paulus locutus in Christo est, sicut habes: *Coram Deo in Christo loquimur* (II Cor. i, 6). Quemadmodum igitur Apostolus dicit quia in Christo loquimur; ita illud est quia loquimur in Spiritu; sicut ipse Apostolus dixit: *Nemo dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto* (I Cor. xii, 3). Non subjectio

Spiritu sancto causam præbuere, nimirum Aetiani. Narrat enim idem Basilius cum aliquando preces in Ecclesiæ conventu ita clauderet, ut glorificationem Deo ac Patri, interdum cum Filio ipsius, interdum per Filium in Spiritu sancto tribueret, nonnullos illa oratione tamquam christianis auribus peregrina offensos esse. Quapropter horum errore, quem partim ex Aetii commentis, partim e profanorum philosophorum placitis fluxisse dicit, memorata opella confutavit: cujus doctrinæ hoc toto et sequenti capite inhæret Ambrosius.

^e Vet. edit., sed convincat fides syllabam; Rom. et mss. aliquot, sed commendat fidem syllaba; reliqui mss. qui et plures potioresque, ut in contextu.]

itaque hoc loco Spiritus sancti, sed gratiæ copula A designatur.

74. Et ut scias discretionem non esse de syllaba, alibi quoque ait : *Et hæc quidem fuistis : sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri (I Cor. vi, 11).* Quam multa possum hinc exempla proferre ! Scriptum est enim : *Omnes vos unum estis in Christo Jesu (Galat. iii, 26)*; et alibi : *Sanctificatis in Christo Jesu (I Cor. i, 2)*; et iterum : *Ut nos essemus justitia Dei in ipso (II Cor. v, 21)*; et alio loco : *Ut excidant a castitate, quæ est in Christo Jesu (II Cor. xi, 3).*

75. Verum quid ago ? Dum enim similiter dico scriptum esse de Filio, quemadmodum de Spiritu scriptum est, magis illud incurro; ut non quia de B Filio scriptum est, religiose dictum videatur de Spiritu : sed quia idem de Spiritu scriptum est, etiam de Filio propter Spiritum b objiciant derogatum. Dicunt enim : Numquid de Deo Patre scriptum est ?

76. Sed accipiant etiam de Deo Patre dictum : *In Domino laudabo verbum (Ps. LV, 5)*; et alibi : *In Deo faciemus virtutem (Ps. LIX, 14)*; et : *In te commemoratio mea semper (Ps. LXX, 16)*; et : *In nomine tuo c exultabimus (Ps. LXXXVIII, 17)*; iterum alibi : *Ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta (Joan. iii, 21)*; et Paulus : *In Deo qui omnia creavit (Ephes. iii, 9)*; et iterum : *Paulus et Sylvanus et Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre et Domino Jesu Christo (I Thess. i, 1)*; et in Evangelio : *Ego in Patre, et Pater in me (Joan. xiv, 10)*; et : *Pater C qui in me manet (Ibid.)*. Scriptum est etiam : *Qui gloriatur in Domino gloriatur (II Cor. x, 17)*; et alibi : *Vita autem nostra abscondita est cum Christo in Deo (Coloss. iii, 3)*. Numquid hic plus Filio quam Patri detulit, ut in Deo nos diceret esse cum Christo ? aut numquid plus nostra conditio quam 649 Spiritus gratia sibi vindicat; ut nos possimus esse cum Christo, Spiritus sanctus esse non possit ? Et cum Christus velit esse nobiscum, sicut ipse dixit : *Pater, quos dedisti mihi, volout ubi ego sum, et ipsi sint mecum (Joan. xvi, 24)*, dedignetur esse cum Spiritu ? Scriptum est etiam : *Convenientibus vobis et meo Spiritu d cum virtute Domini Jesu (I Cor. v, 4)*. Ergo nos cum virtute Domini convenimus, et audemus dicere quod nolit Dominus Jesus cum Spiritu conve- D nire, qui non dedignatur convenire nobiscum.

a Rom. edit., *Sanctificatis in Christo Jesu. Et iterum : ut nos efficeremur justitia Dei... Sic sensus vestri excidant a castitate*. Vet. edit. et quidam mss., *sanctificatos in Christo Jesu. Et iterum : ut nos essemus... ut excidant a fide*. Cæteri mss. nobiscum faciunt nisi quod unus pro *excidant a castitate*, habet *excidant a veritate*.

b Ita vet. edit. cum mss. longe plurimis : at Rom. edit. cum aliis pauculis, *objiciant derogandum*.

c Rom. edit., *exultabunt*; aliæ ac mss., *exultabimus*; aliqui tamen, *exultavimus*.

d Nonnulli mss., *in virtute Domini Jesu. Perperam*.

e Omnes edit. ac multi mss., *minor Christus Spiritu declaretur* : septem tamen codices melioris

77. Nullam igitur distantiam putat Apostolus hæc an illa syllaba utaris. Syllaba enim conjunctionis est, conjunctio autem sejunctionem non facit; neque enim si divideret, conjunctio diceretur.

78. Quid igitur te movet ut dicas quia gloria est Deo Patri, vel Christo ejus, vita, virtus, magnificentia, potestas in Spiritu sancto, et nolis dicere cum Spiritu sancto ? An quia times ne et Spiritum cum Patre et Filio sociare videaris ? Sed audi et de Spiritu scriptum : *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu (Rom. viii, 2)*. Et alibi Deus Pater dicit : *Et adorabunt te, et in te deprecabuntur (Esai. xlv, 14)*. In Christo orare nos debere Deus Pater dicit; et tu putas Spiritui derogari, si in eo gloria Christi esse dicatur ?

79. Audi quod times de Spiritu confiteri, non timuisse de se sibi Apostolum vindicare; ait enim : *Dissolvi, et cum Christo esse multo melius (Phil. i, 25)*. Cum quo igitur est Apostolus, cum eo negas esse Spiritum, per quem Apostolus meruit esse cum Christo ?

80. Quæ igitur ratio est, ut in Spiritu malis dicere, quam cum Spiritu gloriam Dei esse vel Christi ? An quia si dicas in Spiritu, o minor Christo Spiritus declaratur ? Quamvis hoc refutabile sit, ut majorem Dominum facias et minorem; tamen cum lectum sit : *Quia pro nobis peccatum factus est Christus ut nos essemus justitia Dei in ipso (II Cor. v, 21)*; f ille invenitur potissimus, in quo sumus nos infirmi. Sic et alibi habes : *Quia omnia in ipso constant (Colos. i, 17)*, hoc est in ejus virtute. Nec comparari possunt illi, quæ in eo constant; quia ex virtute ejus ut constant, substantiam consequuntur.

81. Numquid igitur sic Deum regnare vultis in Spiritu, ut virtus Spiritus regnandi Deo principium quasi fons quidam substantiæ largiatur ? Sed hoc impium est. Et ideo ut unam Patris et Filii et Spiritus sancti s majores nostri dicerent potestatem cum spiritu gloriam Christi esse memorabant, quo individuum copulam declararent.

82. Quomodo enim separatur Spiritus sanctus a Filio, cum ipse Spiritus testimonium reddat spiritui nostro quod sumus filii Dei ? *Si autem filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi (Rom. viii, 16, 17)*. Quis igitur tam amens, qui conjunctionem Spiritus et Christi dissociet sempiternæ, ut in textu. Et hanc lectionem manifestissime sensus exigit.

f Sic omnes edit. ac plures mss. aliorum autem aliqui, *ille invenitur, in quo sumus potentes, non infirmi*; aliqui, *ille invenitur, in quo sumus potissimum nos infirmi*; alii denique ab edit. hoc solo distant, quod verbo *sumus*, adjiciunt *positi*.

g Qui sint illi majores quamvis hoc loco non explicetur, facile tamen intelligens ex Basilii lib. iii de Spiritu sancto, cap. 29, ubi eorum et nomina refert et verba. Nam cum hic tantum innuat Ambrosius, quanti faciendam traditionis auctoritatem putet; multo fusiùs Basilius id argumentum citato et superiori cap. ejusdem lib. iii prosequitur.

nam; cum Spiritus etiam disjuncta connectat, per quem Christi efficitur cohæredes?

650 83. Si tamen, inquit, *compatimur, ut et conglorificemur* (*Ibid.*). Si nos ergo conglorificabimur cum Christo per Spiritum, quomodo et ipsum conglorificari Christo Spiritum recusamus? Dissociamus vitam Christi et Spiritus sancti, cum Spiritus dicat quod simul victuri sumus cum Dei Filio? Dicit enim Apostolus: *Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod etiam simul vivemus cum illo* (*Rom. vi, 8*); deinde alibi: *Si enim compatimur, inquit, et convivemus: nec solum convivemus, sed etiam conglorificabimur: nec solum conglorificabimur, sed etiam conregnabimus* (*II Tim. ii, 11, 12*).

84. Non est igitur in syllabis istis ulla discretio; utraque enim syllaba conjunctionis est. Denique sæpe reperimus in Scripturis alteram interpositam, et alteram intellectam, sicut scriptum est: *Introibo in domum tuam in holocaustis* (*Ps. lxxv, 13*), hoc est, cum holocaustis; et alibi: *Eduxit, inquit, eos in argento et auro* (*Ps. civ, 37*), hoc est, cum argento et auro. Alibi quoque ait: *Non egredieris in virtutibus nobiscum* (*Ps. xliii, 10*); pro eo quod est, cum virtutibus. Ergo cum et in usu sermonis calumnia esse non possit, et ex sermone calumnia divinitati non debeat excitari, opus est ut ad justitiam corde credatur, et ex fide cordis fiat ad salutem in ore confessio (*Rom. x, 10*). Sed qui corde non credunt, calumniam strunt verbis.

CAPUT IX.

Apostolicum locum quo hæretici, ut discrimen inducerent inter personas divinas, abutebantur, exponit: et declarata hæreticæ interpretationis impietate, ostendit locum integrum de singulis personis recte dici posse; quem tamen proprie ad Filium pertinere astruit: postremo quod affirmaverat omnia ejusdem loci membra unicuique personæ convenire, multis confirmat testimoniis: et eo ipso quod Patri competit, ut dicatur ex illo omnia, eidem etiam tribui posse per illum et in illo omnia scite colligit.

85. Denique simile et illud est, quod aiunt discretionem esse, quia scriptum est: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum: et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum* (*I Cor. ii, 6*). Volunt enim cum dicitur, *ex illo*, materiam designari: cum dicitur, *per illum*, quoddam vel instrumentum operis, vel ministerium declarari: cum autem dicitur, *in illo*, aut locus significetur aut tempus, in quo omnia facta videantur.

86. Ita igitur distantiam quamdam substantiæ probare desiderant, tamquam instrumentum ab operatore proprio vel auctore, et tamquam tempus aut locum ab instrumento dirimere gestientes. Numquid ergo alienus secundum naturam Filius a Patre; quia alienum instrumentum ab operatore proprio vel au-

^a Et in ipso sint omnia, desiderantur in cunctis edit. ac mss. non paucis; ea tamen ex aliis sex melioris notæ restitimus. At post pauca ubi omnes

ctore? aut numquid alienus Filius a Spiritu; quia ab instrumenti genere aut locus separatur aut tempus?

87. Comparat nunc assertiones nostras. Illi volunt ex Deo tamquam ex natura Dei esse **651** materiam, ut si dicas ex ligno arcam esse factam, ex lapide statuat: ita ex Deo materiam processisse, et eandem materiam tamquam per instrumentum aliquod factam esse per Filium; ut non tam operatorem Filium, quam instrumentum operis esse declarent: et omnia ita facta in Spiritu, tamquam in aliquo loco facta vel tempore: singula singulis tribuunt, in commune omnia negant.

88. Verum nos ostendimus ita ex Deo Patre esse omnia, ut nec amiserit Deus Pater, quod vel per ipsum et in ipso omnia sint, nec tamquam ex materia ex ipso omnia sint: ita quoque per Dominum Filium esse omnia, et in ipso sint omnia: et ita omnia esse in Spiritu, ut doceamus omnia esse per Spiritum, et omnia esse de Spiritu.

89. Nam istæ syllabæ, sicut illæ de quibus superius diximus, se invicem signant. Non enim ita dixit Apostolus: Ex Deo omnia, et per Filium omnia; ut separabilem substantiam Patris Filique signaret: sed ut inconfusibili distinctione quod alius Pater, alius sit Filius, edoceret. Non igitur tamquam compugnantes syllabæ istæ, sed tamquam sociæ atque concordantes sunt; ut etiam uni sæpe conveniant, sicut scriptum est: *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (*Rom. xi, 36*).

90. Quod si vere consideres unde translaturum sit, de Filio dictum esse non ambiges. Dicit enim Apostolus secundum prophetiam Esaiæ: *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (*Esai. xl, 13*)? Et addidit: *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*. Quod Elias de operatore omnium dixit, sicut habes: *Quis mensus est manu aquam, et cælum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, et rupes in statera? Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (*Esai. xl, 12*)?

91. Et addidit Apostolus: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*. Quid est, *ex ipso*? Quod ex ipsius voluntate natura sit omnium, et ipse sit auctor omnium, quæ esse cœperunt. *Per ipsum*, quid est? Quia per ipsum constitutio et perseverantia omnibus impertita videatur. *In ipso*, quid est? Quia omnia admirabili quodam desiderio, et inenarrabili amore auctorem vitæ et ministratorem gratiæ suæ ac muneris intuentur, secundum quod scriptum est: *Oculi omnium in te sperant; et: Aperis manum tuam, et implem omnem animam bona voluntate* (*Psal. cxliv, 15*).

92. De Patre quoque si dicas: ideo *ex ipso*, quia ex ipso operatrix Sapientia, quæ omnibus ex sua et mss. ac vet. edit., *Ex Deo omnia*; Rom. sola reposuit, *ex Patre omnia*.

Patris voluntate dedit esse, quæ non erant: *Per ipsum*, quia per Sapientiam ejus facta sunt omnia: *In ipso*,^a quia ipse est vivificatoris fons substantiæ, in quo vivimus et sumus et movemur.

93. Ex Spiritu quoque, ut per ipsum formati, per ipsum firmati, in ipso roborati, ^b vitæ capiamus munus æternæ.

94. Cum hæc igitur vel Patri vel Filio vel **652** Spiritui sancto convenire videantur, nihil utique humile in his certum est declarari; cum et ex Filio dicamus esse pleraque, et multa per Patrem, sicut habes de Filio dictum: *Ut augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum*, inquit, *corpus compactum et connexum per omnem juncturam ministrationis in mensuram uniuscujusque partis, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate* (*Ephes. iv, 15, 16*). Et iterum ad Colossenses de his qui non haberent cognitionem unigeniti Filii Dei: *Quia non tenent*, inquit, *caput, ex quo omne corpus per compaginationes et colligationes subministratum et copulatum crescit in incrementum Dei* (*Coloss. ii, 19*); caput enim Christum esse Ecclesiæ supra diximus (*Coloss. i, 18*). Et alibi habes quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus (*Joan. i, 16*). Et ipse Dominus dixit: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis* (*Joan. xvi, 14*). Et supra ait: *Cognovi virtutem exisse de me* (*Luc. viii, 46*).

95. Similiter ut agnoscas unitatem, etiam de Spiritu dicitur: *Quia qui seminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam æternam* (*Galat. vi, 8*). Et Joannes ait: *Ex hoc cognoscimus^c quia in nobis est, quoniam de Spiritu suo dedit nobis* (*I Joan. iv, 13*). Et Angelus dicit: *Quod ex ea nascetur, de Spiritu sancto est* (*Math. i, 20*). Et Dominus ait quia *quod natum est de Spiritu, Spiritus est* (*Joan. iii, 6*).

96. Ergo sicut ex Patre legimus esse omnia, ita et ex Filio posse dici omnia, per quem omnia sunt: et ex Spiritu esse omnia, in quo omnia sunt, testimoniis edocemur.

97. Nunc consideremus utrum per Patrem esse aliquid docere possimus. Sed scriptum est: *Paulus servus Christi per voluntatem Dei* (*I Cor. i, 1*); et alibi: *Unde jam non est servus, sed filius: si autem filius, et hæres per Deum* (*Galat. iv, 7*); et alibi: *Sicut resurrexit Christus a mortuis per gloriam Patris* (*Rom., vi, 4*). Et alibi Deus Pater ad Filium dicit: *Ecce pro-selyti venient ad te per me* (*Esai. liv, 15*).

98. Multa reperies alia, si quæras per Patrem facta. Numquid ideo minor Pater, quia in Filio et ex Filio pleraque esse legimus: et per Patrem facta^d vel data plurima in Scripturis cœlestibus reperimus?

99. Sed etiam per Spiritum similiter legimus facta pleraque, sicut habes: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum* (*I Cor. ii, 10*); et alibi: *Bonum*

^a Omnes edit. et quidam mss., *quia in ipso est*; reliqui mss. magno numero, *quia ipso est*.

^b Quidam mss., *Vitam capiamus æternam*.

^c Mss. non pauci, *quia in nobis est, de Spiritu*

depositum custodi per Spiritum sanctum (*I Tim. i, 14*); et ad Ephesios: *Confortari per Spiritum ejus* (*Ephes. iii, 16*); et ad Corinthios: *Alii enim datur per Spiritum sermo sapientiæ* (*I Cor. xii, 8*); et alibi: *Si autem per Spiritum facta carnis mortificaveritis, vivetis* (*Rom. viii, 13*); et supra: *Qui suscitavit Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis* (*Ibid., 11*).

100. Sed fortasse dicat: Ostende mihi specialiter lectum, quia ex Filio omnia, vel ex Spiritu omnia. At ego refero, ut et illi mihi lectum esse ostendant quia per Patrem omnia. Sed cum hæc vel Patri probaverimus, vel Filio, vel Spiritui sancto convenire, nec ullam ex hujusmodi syllabis nasci posse divinæ distantiam potestatis; non est dubium quin per quem omnia, ex eo omnia: et ex quo omnia, per eum omnia: et in quo omnia, per eum **653** vel ex eo omnia esse intelligere debeamus. Omnis enim creatura et ex voluntate, et per operationem et in virtute est Trinitatis, sicut scriptum est: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen. i, 26*); et alibi: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (*Psal. xxxii, 6*).

CAPUT X.

Probaturus unam Trinitatis esse voluntatem, vocationem atque jussionem, docet non secus ac Pater et Filius Ecclesiam vocavit, ita et Spiritum eam vocasse; idque ex electione Pauli et Barnabæ ostendit, sed potissimum ex missione Petri ad Cornelium. Hic obiter ejusdem Spiritus potestate, ac trina Petri confessione pertractis, in ejusdem apostoli visione adumbratam fuisse declarat vocationem gentium, quæ cum prius ferarum similes existisset, Spiritus opera deposuere feritatem. Tum ubi superiora ex alio loco stabilivit, in Hieremia in lacum a Judæis demisso, et inde educto ab Abdemelech, Spiritus sancti ab iisdem Judæis contempti habitii, et a gentibus quos mundavit, honorati symbolum prævisse demonstrat.

101. [*Alias cap. XI.*] Nec solum una operatio est ubique Patris et Filii et Spiritus sancti, sed etiam una atque eadem voluntas, una vocatio, una præceptio: quod licet in illo magno ac salutari Ecclesiæ spectare mysterio. Sicut enim Pater vocavit gentes ad Ecclesiam, dicens: *Vocabo non plebem meam, plebem meam: et non dilectam, dilectam* (*Ose. ii*); et alibi: *Domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus* (*Esai. lvi, 7*): ita etiam Dominus Jesus ad evocandam et congregandam Ecclesiam Paulum a se dicit electum, sicut habes ad Ananiam dictum a Domino Jesu: *Vade, quoniam vas electionis est mihi hic ac ferendum nomen meum coram gentibus* (*Act. ix, 15*).

102. Sicut ergo Pater Deus vocavit Ecclesiam, ita vocavit et Christus: et quemadmodum Christus vocavit, ita vocavit et Spiritus, dicens: *Separate mihi Paulum et Barnabam in opus quo vocavi eos. Tunc jejunantes, inquit, et orantes, imposuerunt eis manus,*

quem, etc.

^d Omnes edit., *vel dicta*; omnes mss., *vel data*.

^e Mss. aliquot, *et non electam, electam*.

et dimiserunt eos. Ipsi autem præmissi ab Spiritu sancto devenerunt in Seleuciam (Act. XIII, 2 et seq.). Ergo non solum Christi, sed etiam Spiritus sancti imperio apostolatam Paulus accepit, et ad congregationem gentium festinavit.

103. Nec solus Paulus, sed etiam Petrus, sicut legimus in Actibus apostolorum. Nam cum in oratione vidisset cælum apertum, et quatuor initiis ligatum vas quoddam, tamquam linteum in quo erant omnia genera quadrupedum et ferarum et volucrum cæli, facta est vox ad eum: Surge, occide, et manduca. Et Petrus dixit: Absit, Domine: numquam manducavi commune et immundum. Et vox rursus ad eum: Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris. Hoc autem factum est per ter, et receptum est vas in cælum (Act. x, 11 et seq.). Ergo cum hoc secum Petrus tacitus cogitaret, et venissent ad eum Cornelii servuli ab Angelo 654 destinati, ait illi Spiritus: Ecce viri quærunt te, surge itaque, et descende, et vade cum eis: ne dubites; quoniam ego misi illos (Ibid., 19, 20).

104. Quam evidenter expressit suam Spiritus sanctus potestatem? Primo omnium quia aspiravit oranti, adfuit deprecanti: deinde quoniam vocatus Petrus respondit, Domine, et ideo secundum evidentius meruit oraculum, quia confessus est Dominum. Sed quis iste sit Dominus Scriptura declarat; respondentem enim, is utique cui responderat, loquebatur: Spiritum autem ostendunt sequentia declaratum; quia ipse qui mysterium figurabat, mysterium revelabat.

105. Simul illud adverte quia tertio repetita figura C mysterii operationem Trinitatis expressit. Et ideo a in mysteriis interrogatio trina defertur, et confirmatio trina celebratur: nec potest quis nisi trina confessione purgari. Unde et ipse Petrus in Evangelio (Joan. XXI, 15) tertio interrogatur, utrum diligat Dominum; ut trina responsione vincula, b quæ Dominum negando contraxerat, et quibus se ipse ligavit, absolventur.

106. Tum deinde quia ad Cornelium angelus mittitur, Petrum Spiritus sanctus alloquitur (Act. x, 3): Oculi enim Domini super fideles terræ (Psal. c, 6). Nec illud otiosum, quod cum in superioribus præmississet: Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris (Act. x, 15); subito decidit super gentiles, ut mundaret eos Spiritus sanctus; unde ostenditur D operationem Spiritus operationem esse divinam. Petrus autem missus ab Spiritu, non expectavit imperium Dei Patris, sed ipsius quoque Spiritus illud est confessus oraculum, ipsius Spiritus gratiam esse testatus est dicens: Si ergo eandem gratiam illis

concessit Deus, sicut et nobis; ego quis eram, qui prohiberem Deum (Act. xi, 17)?

107. Spiritus ergo sanctus est, qui nos ab illa gentili colluvione mundavit. In illis enim generibus quadrupedum, et ferarum, et volucrum figura erat conditionis humanæ, quæ ferarum modo bestialem videtur induta sævitiæ, nisi Spiritus sanctificatione mitescat. Bona ergo gratia, quæ ferinam rabiem c spirituali simplicitate commutat: Erasmus enim et nos aliquando insipientes, increduli, errantes, servientes desiderii et voluptatibus variis: nunc autem per renovationem Spiritus hæredes Christi, angelorum cœpimus esse cohæredes (Tit. III, 3).

108. Itaque Spiritu videns sanctus propheta David ex feris nos similes futuros esse cœlestium: Increpa, B inquit, feras silvæ (Psal. LXXVII, 32), silvæ videlicet significans non ferarum fragosam cursibus, nec bestiarum gemitibus inhorrentem, sed illam silvæ de qua scriptum est: Invenimus eam in campis silvæ (Psal. CXXXI, 6). In qua, sicut dixit propheta: justus ut palma florebit, et velut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur (Psal. CXXI, 15). Illa silva, quæ Verbi cœlestis alimoniam prophetarum verticibus arborum concussa defluxit. Illa silva, ad quam Paulus lupus quidem raptor intravit, sed pastor exivit: In omnem enim terram exivit sonus eorum (Psal. XVIII, 5).

655 109. Erasmus ergo feræ, et ideo dicit Dominus: Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces (Math. VII, 15). Sed per Spiritum sanctum jam leonum sævitiæ, pardorum varietas, astutia vulpium, luporum rapacitas de nostris exolevit affectibus. Magna igitur gratia, quæ cœlo terras mutavit; ut conversatio nostra, sicut Apostolus dixit (Philip. III, 20), in cœlis sit, qui ante sicut feræ errabamus in silvis.

110. Sed nec hoc tantum loco Petrus apostolus, sed etiam alibi in eodem libro a Spiritu sancto ædificatam Ecclesiam demonstravit. Habes enim dixisse eum: Deus qui novit corda hominum, testimonium perhibuit, dans his Spiritum sanctum, sicut et nobis; et nihil discrevit inter nos et illos, mundans per fidem corda eorum (Act. xv, 8, 9). In quo illud est contuendum, quia sicut Christus lapis est angularis, qui unitatem plebis utriusque connexuit, ita etiam Spiritus sanctus non discrevit utriusque populi corda, sed junxit.

111. Non ergo tamquam Judæus contemnas Filium, quem annuntiaverunt prophætæ; contemnas etiam Spiritum sanctum, contemnas Esaiam, contemnas Hieremiam, quem de lacu Judaicæ domus ille as-

^a In mysteriis, hoc loco idem significat atque in sacramento baptismatis. Clarum quippe est trinas illas interrogaciones ac responsiones hic designari, de quibus ad lib. II de Sacram. cap. 7, ubi eadem describuntur, nos etiam aliquid observavimus. Quod vero, paucis interjectis, additur: Nec potest quis nisi trina confessione purgari; hoc de more solito atque ordinatio intelligendum est: aut sæpe eo sensu accipiendum, quo in una confessione aliæ duæ com-

prehenduntur, quemadmodum ab ipsomet Ambrosio expositum est superiori libro, cap. 3, num. 42 et seq.

^b Ita mss. aliquot probatioris: alii vero, et edit., quæ Dominum (Rom., quibus Dominum) negando ligaverat (edit. vet., liquit, Rom., se ligavit) absolveret.

^c Nonnulli mss., Spiritu atque simplicitate commutat.

sumptus a Domino ^a pannis et funibus elevavit (*Jerem.* xxxviii, 10). Verbum enim propheticum despiciebat, in lacum demerserat eum populus Judæorum. Nec quisquam inventus est de Judæis qui levaret prophetam, sed unus Æthiops Abdemelech, sicut Scriptura testatur.

112. In quo nomine figura pulcherrima est, quia sermonem propheticum, quem Judæi velut in cœnum suæ mentis carnisque detruserant, nos videlicet ex gentibus peccatores, nigri ante delictis, et quondam infructuosi elevavimus de profundo (*Ibid.*, 11). Et ideo scriptum est: Æthiopia ^b prælevabit manus suas Deo (*Psal.* lxxvii, 32). In quo sanctæ Ecclesiæ species significatur, quæ ait in Canticis canticorum: *Nigra sum et decora, filia Hierusalem* (*Cant.* i, 4); nigra per culpam, decora per gratiam: nigra per conditionem, decora per redemptionem: ^c aut certe nigra exercitii sui pulvere. Nigra ergo, dum præliatur: decora est, dum victoriæ suæ insignibus coronatur.

113. Et bene funibus levatur propheta; fidelis enim dixit: *Funes ceciderunt mihi in præclaris* (*Psal.* xv, 6). Bene panuis; quia ipse Dominus, excusantibus his qui primo ad nuptias vocati fuerant, ad exitus viarum misit, ut quotquot invenirentur et boni et mali, ad nuptias vocarentur (*Matth.* xii, 9, 10). His itaque pannis propheticum verbum levavit cœno.

656 CAPUT XI.

Imitatos nos Abdemelech, si credamus Filium et Spiritum sanctum omnia cognoscere. Spiritui cognitionem hanc tribui in Scripturis; Filio quoque eandem attribui. Filium a Spiritu clarificari, sicut et a Filio Spiritum: item ex eo quod Patrem, Filium atque Spiritum legamus eadem loqui, ac revelare, unitatem in ipsis naturæ et scientiæ agnoscendam: denique quod alta Dei scrutatur Spiritus, ignorantia non esse; cum Pater et Filius etiam dicantur scrutatores, et Paulus tametsi a Christo domino electus, edoctus tamen fuerit a Spiritu.

114. [*Alias cap. XII.*] Eris igitur et tu Abdemelech, hoc est, assumptus a Domino, si de profundo gentilis imprudentiæ levaveris Dei Verbum: si credideris quia non fallitur; non præteritur Dei Filius, non ignorat quæ futura sunt; non fallitur etiam Spiritus sanctus, de quo dicit Dominus: *Cum venerit autem ille Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem* (*Joan.* xvi, 13). Qui dicit omnem, nihil præterit, non diem, non horam, non præterita, non futura.

115. Et ut scias quia et omnia novit, et futura annuntiat, et unius est scientiæ cum Patre et Filio;

^a Rom. edit. hic et infra, *rudibus pannis*. Reliquæ, ac mss. omittunt *rudibus*, pro qua voce in Bibliis habetur *veteribus* sive *putribus*.

^b Mss. aliquot, *prævaluit*; unus, *prælibabit*; cæteri atque edit., *prælevabit*. Græce habetur *προφθάσει*, præoccupabit, præveniet, etc.

Audi quid dicat de eo Dei veritas: *Non enim loquetur a semetipso, sed quæ audierit, loquetur, et quæ evenient, annuntiabit vobis* (*Ibid.*).

116. Itaque ut advertas quia novit omnia, cum diceret Filius: *De die autem illa et hora nemo novit, neque Angeli cælorum* (*Marc.* xiii, 32); excepti Spiritum sanctum. Si autem exceptus est Spiritus sanctus ab ignorantia, quomodo non exceptus est Dei Filius?

117. Sed dicis quia cum angelis annumeravit et Dei Filium. Annumeravit quidem Filium, sed non annumeravit et Spiritum. Aut fatere igitur potiore esse Spiritum sanctum Dei Filio, ^d ut jam non solum quasi Arianus, sed etiam quasi Photinianus loquaris: aut agnosce quo referre debeas, quod nescire Filium dixit. Etenim quasi homo annumerari creaturis potuit, qui creatus est.

118. Quod si vis discere quia novit omnia, et præscientiam habet omnium ^e Dei Filius futurorum, quæ Filio incognita putas, ea de Filio Spiritus sanctus accepit. Accepit autem per unitatem substantiæ, sicut accepit a Patre Filius: *Ille, inquit, me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi, de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (*Joan.* xvi, 11, 15). Quid igitur hac evidentiùs unitate? Quæ habet Pater, Filii sunt: quæ habet Filius, accepit et Spiritus.

119 et 120°. Accipe tamen quia novit iudicii diem Filius. Lectum est in Zacharia: *Et veniet Dominus Deus meus, et omnes sancti cum eo. In illa die non erit tamen, sed frigus et gelu: et erit dies una, et dies illa nota Domino* (*Zach.* xiv, 5). Hæc igitur dies nota Domino, qui veniet cum sanctis suis, secundo nos illuminaturus adventu.

121. Sed quod orsi sumus de Spiritu, persequamur. 657 Habes enim in eo quod prætulimus exemplo quia Filius dicit de Spiritu: *Ille me clarificabit*. Clarificat ergo Spiritus Filium, sicut clarificat et Pater: sed etiam Spiritum clarificat Dei Filius, sicut supra diximus. Non est ergo infirmus, qui reddit mutuam claritatem per unitatem lucis æternæ: nec inferior sancto Spiritu, cujus hoc ipsum est, quod clarificatur ab Spiritu.

122. Assumeris ergo et tu, si credas quia hoc locutus est Spiritus, quod locutus est Pater, quod locutus est Filius. Denique ^f Paulus ideo assumptus est, quia sic credidit, sic docuit, quia *quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se, nobis revelavit per Spiritum suum*, sicut scriptum est (*I Cor.* ii, 9, 10). Et ideo revelationis Spiritus dicitur, sicut habes: *Dat enim Deus sic præparanti-*

^c Mss., aut forte *nigra per culpam*.

^d Ita edit. ac multo plures mss.: alii vero, *nam enim non solum... Filium Dei dixit*.

^e Mss., nonnulli, *Dei Spiritus*. Minus congrue.

^f Mss. aliquot, *Paulus a Deo assumptus est*.

bus se Spiritum sapientiæ et revelationis ^a in agnitionem ejus (Esai. LXIV, 4).

123. Unitas igitur est scientiæ, quando sicut Pater revelat, qui dat Spiritum revelationis, sic revelat et Filius; quia scriptum est: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* (Matth. XI, 27). Plus dixit de Filio, non quod plus habeat quam Pater, sed ne minus habere credatur. Nec immerito sic revelatur Pater a Filio; quia sic novit Patrem Filius, quemadmodum Filium Pater novit.

124. Accipe nunc quia Deum Patrem novit et Spiritus; scriptum est enim quia *sicut ea quæ hominis sunt, nemo novit nisi spiritus qui in ipso est: sic et quæ Dei sunt, nemo cognovit nisi Spiritus Dei* (I Cor. II, 11). Nemo, inquit, cognovit, nisi Spiritus Dei. Numquid exclusus est Dei Filius? Non utique; quia nec Spiritus sanctus exclusus est, cum dicitur: *Neque Patrem quis novit, nisi Filius.*

125. Ergo unius et Pater et Filius et Spiritus sanctus et naturæ sunt et scientiæ. Neque cum omnibus quæ per Filium facta sunt, annumerandus est Spiritus, cum Deum Patrem noverit, quem, sicut scriptum est (Matth. XI, 27), quis potest nosse nisi Filius? Sed et Spiritus sanctus novit. Quid ergo? Cum dicitur universitas creaturarum, non Spiritus sanctus comprehenditur.

126. Nunc velim respondeant, quid est in homine, quod cognoscat quæ sunt hominis? Ulisque rationale, quod cæteris animæ virtutibus supereminet, et quo præcipua natura hominis æstimatur. Quid est igitur Spiritus, qui alta Dei novit, per quem Deus omnipotens revelatur. Numquid plenitudine divinitatis inferior est, qui ejusdem cum Patre substantiæ etiam hoc exemplo probatur? Aut aliquid ignorat, qui novit consilia Dei, et mysteria ejus ab initio abscondita? Quid est quod nesciat, qui novit omnia quæ Dei sunt? Spiritus enim etiam alta Dei scrutatur (I Cor. II, 10).

127. Ac ne putes quod scrutetur incognita, et ideo scrutetur, ut discat id quod ignoret; **658** ante præmisit quia revelavit nobis Deus ^b per Spiritum suum: simul ut disceres quia novit Spiritus quæ nobis per ipsum Spiritum revelantur, in posterioribus ait: *Quis enim scit hominum quæ hominis sunt, nisi spiritus hominis qui in ipso est: sic et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Ergo si hominis spiritus novit quæ hominis sunt, et antequam scrutetur novit, potestne aliquid Dei esse, quod Spiritus Dei nesciat? De quo non otiose Apostolus dixit: *Quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*: non quod scrutando cognoverit, sed noverit per naturam: non

^a In agnitionem ejus, his verbis nonnulli mss. jungunt: *Quia sicut Pater novit Filium, sic et Filius Patrem novit, sic et Spiritus Deum Patrem novit; et sicut Pater revelat nobis quæ sua sunt, sic et Filius, sic Spiritus sanctus revelavit.* Sed cum eadem alio loco in aliis quibusdam mss. habeantur; in aliis vero non textus, sed tituli vicem obtineant, non secus ac in edit. ant. in quibus ibi legebantur paucis mutatis, ubi caput 12 incipiebat, hinc ea margini tantum duximus ascri-

A quod accidens in eo scientia divinatorum, sed cognitio naturalis sit.

128. Verum si te movet quia dixit, *scrutatur*, accipe quia id quoque de Deo scriptum est, eo quod sit scrutator cordis et renum. Ipse enim dixit: *Ego sum scrutans corda et renes* (Jerem. XVII, 10). Etiam de Filio Dei habes ad Hebræos: *Qui scrutator est animi et cogitationis* (Hebr. IV, 12). Unde liquet quia nemo inferior superioris scrutatur interna; divini enim solius est potestatis occulta novisse. Similiter ergo scrutator est Spiritus sanctus ut Pater, similiter scrutator et Filius: cujus proprietate sermonis id exprimitur; ut videatur nihil esse quod nesciat, quem nihil præterit.

129. Denique ille electus a Christo, instructus ab Spiritu est. Nam sicut ipse testatur, per Spiritum divini cognitionem consecutus arcani, ostendit quia et novit Spiritus Deum, et ea nobis quæ Dei sunt, Spiritus revelavit, sicut revelavit et Filius. Et addidit: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est; ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis, quæ et loquimur, non in suavis humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus, et virtute Dei* (I Cor. II, 12, 13)?

CAPUT XII.

Probato Spiritum æque revelare ac Patrem et Filium, quomodo non loquatur a se idem Spiritus, explicatur; ostenditurque non cogitanda in ipso corpore organa, nec ullam inferioritatem ex eo fingendam, quod audire legatur; quando idem Filio esset attribuendum; immo vero etiam Patri, cum et ipse audiat Filium. Spiritum igitur eo sensu audire et clarificare Filium, quod eum prophetis atque apostolis revelavit; qua ex re operationis trium personarum unitas astruitur; et cum eadem Spiritus operetur, quæ Pater eadem quoque declaratur utriusque esse substantia.

130. Probatum est igitur quia sicut Deus nobis quæ sua sunt, ita et Filius quæ Dei sunt, ita etiam Spiritus revelavit. Ex uno enim Spiritu per unum Filium in unum Patrem cognitio nostra procedit: et ex uno Patre per unum Filium in unum Spiritum sanctum bonitas et sanctificatio et imperiale jus æternæ traditur potestatis. Ubi ergo ostensio Spiritus, ^d ibi Dei virtus: nec potest esse discretio, ubi opus unum est. Et ideo quod loquitur Filius, loquitur **659** et Pater: et quod Pater loquitur, loquitur et Filius: et quod loquitur Pater et Filius, loquitur et Spiritus sanctus.

131. Unde et de Spiritu Filius Dei dixit: *Non enim loquetur a se* (Joan. XVI, 13), hoc est, non sine mea

benda, ut discas quantum in similibus oscitarint, aut sibi permiserint scriptores librarii.

^b Nonnulli mss., *Spiritum suum.* Si ante præmisit quia revelavit nobis Deus, simul ut disceres, etc. Minus commode.

^c Plerique mss., *nisi Spiritus qui in ipso est*, et sic ubique.

^d Nonnulli mss., *ibi Dei virtus, quæ potest esse distinctio.*

et Patris communione; neque enim divisus ac separatus est Spiritus, sed quæ audit, loquitur: audit videlicet per unitatem substantiæ, et per proprietatem scientiæ. Neque enim foraminibus aliquibus corporalibus recipit auditum, et quibusdam divina modulis carnalibus vox resultat, vel audit id quod ignorat; quoniam in rebus humanis scientiam plerumque auditus operatur, et tamen nec in ipsis hominibus semper alloquium corporale, aut carnalis auditus est: *Qui enim loquitur linguis, non hominibus, inquit, loquitur, sed Deo. Nemo enim audit, Spiritu autem loquitur mysteria* (I Cor. xiv, 2).

132. Ergo si in hominibus non semper auditus est corporalis; in Deo tu infirmitatis humanæ sonitus, et quædam organa exigis carnalis auditus; cum ideo audire dicatur, ut scire credatur? Nos enim id scimus quod audierimus, et ante audimus, ut scire possimus: in Deo autem qui novit omnia antequam fiant, scientia præcedit auditum. Itaque ut quod velit Pater, Filium non ignorare dicamus, audisse memoramus: sed non in Deo sonus, neque syllaba, quæ significare solent indicium voluntatis; sed voluntatis unitas divinis quidem intelligitur arcantibus, nostris autem significatur indicibus.

133. Quid est ergo: *Non enim a se loquitur?* Hoc est, non sine me loquitur; quia loquetur veritatem, sapientiam aspirat. Non sine Patre loquitur, quia Dei Spiritus est: non a se audit, quoniam ex Deo omnia.

134. Omnia accepit a Patre Filius, quia ipse dixit: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* (Matth. xi, 27). Omnia Patris habet Filius; quia iterum ait: *Omnia quæ Pater habet mea sunt* (Joan. xvi, 15). Et quæ accepit ipse per unitatem naturæ, ex ipso per eandem unitatem accepit et Spiritus, sicut ipse Dominus Jesus declarat, de Spiritu suo dicens: *Propterea dicitur, de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Ibid.). Quod ergo loquitur Spiritus, Filii est: quod dedit Filius, Patris est. Ita nihil a se aut Filius loquitur aut Spiritus, quia nihil extra se Trinitas loquitur.

135. Quod si ad infirmitatem Spiritus sancti, et quamdam corporeæ similitudinem vilitatis id derivari contendas; etiam ad Filii injuriam derivabis; quia et de se Filius dixit: *Sicut audio, judico; et, Non potest aliud facere Filius, nisi quod viderit facientem Patrem* (Joan. v, 30). Si enim verum est, sicut verum est, quod dixit Filius: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt* (Ibid., 19); et secundum divinitatem unum est cum Patre Filius, unum per substantiam naturalem, non unus secundum Sabellianam perfidiam. Quod unum utique est per substantiæ proprietatem, non potest separari; et ideo non potest Filius facere, nisi quod audierit a Patre; quia in æternum est permanens Dei Verbum (Psal. cxviii, 89), nec unquam Pater a Filii operatione dividitur: et quod operatur Filius scit Patrem velle: et quod vult Pater, Filius novit operari.

680 136. Denique ne vel in tempore, vel in or-

^a Quidam mss., *Non potest aliquid facere.*

^b Tres mss., *et divisiones mysteriorum.*

A dine aliquam inter Patrem et Filium putares operis esse distantiam, sed ejusdem operationis crederes unitatem: *Et opera, inquit, quæ ego facio, ipse facit* (Joan. v, 17). Et rursus ne discretionem aliquam in operis distinctione sentires, sed idem velle, idem facere, idem posse Patrem et Filium judicares, dicit tibi Sapientia de Patre: *Quæcumque enim ille fecerit, eandem et Filius facit similiter* (Ibid., 19). Non ergo alicui prior vel secundus est actus, sed idem unius operationis effectus. Et ideo nihil a se posse facere Filius dicitur; quia a Patre non potest ejus operatio separari. Similiter et Spiritus sancti operatio non discernitur. Unde etiam ea quæ loquitur, audire a Patre dicitur.

137. Quid si doceo quia et Pater audit Filium, sicut et Filius audit Patrem? Habes enim scriptum in Evangelio, quia dicit Filius: *Pater, gratias tibi ago, quia audisti me* (Joan. xi, 41). Quomodo audivit Pater Filium, cum Filius nihil ad Patrem in superioribus de Lazaro sit locutus? Ac ne putares quia semel a Patre auditus est Filius, addidit: *Et ego sciebam quia semper me audis* (Ibid., 42). Ergo non subjectæ obedientiæ, sed unitatis auditus est sempiternæ.

138. Similiter igitur et audire a Patre Spiritus, et clarificare Filium dicitur. Clarificare ideo, quia docuit nos Spiritus sanctus Filium Dei imaginem esse invisibilis Dei, et splendorem gloriæ, et characterem substantiæ ejus (Coloss. i, 15); Spiritus enim et in patriarchis et in prophetis locutus est: et apostoli denique tunc perfectiones esse cœperunt, postquam Spiritum receperunt (Hebr. i, 1, 2). Nulla ergo distantia divini virtutis et gratiæ; nam licet *divisiones gratiarum sint, idem autem Spiritus: et divisiones ministeriorum sint, idem autem Dominus: et divisiones operationum sint, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus* (I Cor. xii, 4 et seq.). Divisiones sunt munerum, non separationes Trinitatis.

139. Denique idem est Deus qui operatur omnia in omnibus; ut scias quia non est discretio operationis inter Deum Patrem et Spiritum sanctum, quando ea quæ operatur Spiritus, operatur et Pater Deus, qui operatur omnia in omnibus. Nam cum operetur omnia in omnibus Pater: *Alii tamen datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum, aliter fides in eodem Spiritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii generum linguarum, alii interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (Ibid., 8 et seq.).

140. Non est ergo dubium, quin ea quæ operatur Pater, operetur et Spiritus. Nec ex præcepto, sicut qui corporaliter audit, operatur: sed ex voluntate, qui sui est liber arbitrii, non alienæ famulus potestatis. Non enim quasi jusus obtemperat, sed quam largitor suæ moderator est largitatis.

141. ^c Vide nunc interim utrum omnia operari di-

^c Mss. aliquot, *videro nunc... negari tamen non potest.*

cas Spiritum, quæ operatur et Pater; negare tamen non potes quis operatur Pater, **661** quæ operatur Spiritus sanctus: alioquin non omnia operatur Pater, si non operatur ea quæ operatur et Spiritus. Quod si ea quæ operatur Spiritus, operatur et Pater; cum Spiritus operationes suas pro voluntate sua dividat, necesse est id quod dividit Spiritus, aut invito Patre Deo, dicens eum ex sua voluntate dividere: aut si idem velle dixeris Patrem, quod vult Spiritus sanctus; necesse est ut a unitatem voluntatis operationisque divinæ vel invitus, et si non corde, saltem ore fatearis.

142. Quod si unius et voluntatis et operationis est cum Patre Deo Spiritus sanctus, unius etiam substantiæ est; quoniam ex operibus suis creator agnoscitur. *Idem igitur Spiritus, idem, inquit, Dominus, idem, inquit, Deus (Ibid., 5).* Et si Spiritum dicas, idem est: et si Dominum dicas, idem est: et si Deum dicas, idem est. Non idem ut ipse Pater, ipse Filius, ipse sit Spiritus: sed quia et Pater et Filius ejusdem est potestatis. Idem ergo est per substantiam atque virtutem; quia non est in divinitate vel Sabelliana confusio, vel Ariana discretio, vel terrena corporalisque mutatio.

CAPUT XIII.

Prophetiam fuisse non solum a Patre ac Filio, sed etiam a Spiritu: hujus quoque idem cum eis imperium atque operationem in apostolos significari; et inde in tribus intelligendam imperii, constitutionis largitiæque unitatem: non timendum tamen ex eo consortio præjudicium; cum illud nec in humana ancilla locum habeat. Denique hanc esse apostolicæ fidei hæreditatem hinc confirmatur, quod apostoli scribantur Spiritui sancto obtemperasse.

143. Accipe aliud, sancte Imperator, in causa validum exemplum et tibi notum. *Multifariam, inquit, et multis modis etiam Deus locutus est patribus in prophetis (Heb. 1, 1).* Et Sapientia Dei dixit: *Mittam prophetas et apostolos.* Et, alii datur, sicut scriptum est, *per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia (Luc. xi, 49).* Ergo secundum Apostolum non solum per Patrem et Filium, sed etiam per Spiritum sanctam prophetia; et ideo unum munus, una est gratia. Habes ergo quia etiam Spiritus auctor est prophetiarum.

144. Apostoli quoque dixerant: *Visum est Spiritui sancto et nobis (Act. xv, 28).* Et cum dicunt, *visum*, non solum operatore gratia, sed etiam auctorem imperatæ executionis ostendunt. Sicut enim de Deo legitur: *Placuit Deo*; ita etiam cum dicitur quia *visum est Spiritui sancto*, arbiter suæ exprimitur potestatis.

145. Et quomodo non arbiter, qui ea quæ vult,

^a Nonnulli mss., *unam voluntatem operationis divinæ.*

^b Ha mss. plures ac potiores: alii vero, et cum his omnes edit. confixere vocem *exemplum*. Nec aliam hujus expositionis causam putamus, nisi quod *exemplum* ubi de Scripturæ testimoniis agit, visum est nimis improprium. Attamen hunc ipsum tractatum qui diligentius examinavit, eandem vocem

loquitur, quæ vult, mandat; sicut mandat Pater, mandat et Filius? Sicut enim audivit Paulus **662** vocem dicentem sibi: *Ego sum, inquit, Jesus, quem tu persequeris (Act. xvi, 7)*; ita etiam Spiritus Paulum et Silam veluit ire in Bithyniam. Et sicut Pater locutus est per prophetas, ita etiam de Spiritu Agabus dicit: *Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus est zona hæc, sic alligabunt eum in Hierusalem (Act. xxi, 11).* Et sicut misit Sapientia apostolos, dicens: *Ite in orbem universum, et prædicate Evangelium (Marc. xvi, 15)*: sic et Spiritus sanctus dicit: *Separate mihi Paulum et Barnabam in opus, quo vocavi eos (Act. xiii, 2).* Itaque præmissi a Spiritu sancto, quod infra Scriptura indicat, nullam discretionem inter cæteros habuerunt apostolos, quasi aliter a Patre Deo, aliter a Spiritu mitterentur (*Ibid., 4*).

146. Denique cum Paulus missus esset a Spiritu, et vas electionis erat Christi, et Deum in se operatum esse commemorat, dicens: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est et mihi ad gentes (Galat. ii, 8).* Cum igitur idem si operatus in Paulo, qui est operatus in Petro, hoc utique ostenditur cum Spiritus sit operatus in Paulo, quod etiam in Petro Spiritus sanctus operatus sit. Sed et Deum Patrem in se operatum Petrus ipse testatur, sicut est in Actibus apostolorum, quia surgens Petrus dixit ad eos: *Viri fratres, vos scitis quia a diebus antiquis in nobis Deus elegit ex ore meo audire rationes verbum Evangelii (Act. xv, 7).* Ecce igitur in Petro Deus gratiam prædicationis operatus est. In quo utique cum per Christum electus sit et assumptus, operationem Christi quis audeat diffiteri, eum ipse Dominus dicat: *Pasce agniculos meos (Joan. xxi, 15)?*

147. Una igitur operatio Patris et Filii et Spiritus sancti: nisi forte hoc putetis, qui negatis ejusdem erga apostolos operis unitatem, ideo operatum Patrem, ideo operatum Spiritum in Petro, in quo Filius operatus fuerat, quasi ei Filii operatio minime redundaret ad gratiam. Et ideo velut adjunctis atque collatis viribus Patris et Filii et Spiritus sancti operationem fuisse multiplicem, ne ad confirmandum Petrum Christi solius operatio vacillaret.

148. Nec solum una operatio in Petro Patris et Filii et Spiritus sancti invenitur, sed etiam in omnibus apostolis divinæ operationis unitas revelatur, et quædam supernæ constitutionis auctoritas. Operatio enim divina habet imperium, non habet ministerium; neque enim cum operatur Deus, aut labore aliquid extundit, aut arte: sed dixit, et facta sunt (*Psal. xxxii, 9*). Dixit, *Fiat lux, et facta est lux (Gen. 1, 3)*; in præcepto enim Dei operationis effectus est.

hoc ipso sensu haud semel positam deprehendit.

^c Amerb. Eras. ac mss. longe plurimi, *labore aliquo extenditur*, mss. aliquot, *extendit*; melius edit. Rom., *labore aliquo id extundit*. Optima Gill. et mss. reliqui, ut in textu. Infra vero ubi omnes edit., *omnes apostolos non solum Christi fuisse discipulos, sed etiam, etc.*, cuncti mss. e contrario, *omnesque apostolos... discipulos revelabitur, etc.*

149. Hanc igitur regalem quamdam etiam sancto Spiritui potestatem Scripturarum testificatione delatam, si velinus advertere, facile possumus reperire; omnesque apostolos non solum Christi fuisse discipulos revelabitur, sed etiam Patris et Filii et Spiritus sancti ministros. Sicut etiam Doctor gentium docet dicens: *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores: deinde 663 virtutes, gratiam curationem, opitulationes, gubernationes, genera linguarum* (I Cor. xii, 28).

150. Ecce Deus posuit apostolos, posuit prophetas atque doctores, dedit curationum gratiam, quam supra habes dari per Spiritum sanctum, dedit genera linguarum. Sed tamen non omnes apostoli, non omnes prophetæ, non omnes doctores. Non omnes, inquit (*Ibid.*, 10), habent gratiam curationum, neque omnes, inquit, linguis loquuntur. In singulis enim hominibus universa dona divina esse non possunt: pro captu unusquisque id accipit, quod aut desiderat, aut meretur. Sed non hujus infirmitatis similis potentia Trinitatis, quæ omnium munifica gratiarum est.

151. Denique posuit apostolos Deus. Hos quos Deus posuit in Ecclesia, Christus elegit, ^a et apostolos ordinavit, et in orbem dixerit dicens: *Ite in orbem universum, et prædicate Evangelium universæ creaturæ. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic salvus erit: qui vero non crediderit, damnabitur. Signa autem credentes ista sequentur: in nomine meo dæmonia eicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægros manus imponent, et bene habebunt* (*Marc. xvi, 15 et seq.*). Ecce doctores posuit Pater, posuit etiam Christus in Ecclesiis; et sicut Pater dat gratiam curationum, ita dat et Filius; sicut Pater dat dona linguarum, ita largitus est et Filius.

152. Similiter de sancto Spiritu supra accepimus, quia eadem gratiarum genera largiatur. *Datur enim, inquit, per Spiritum alii gratia curationum, alii genera linguarum, alii prophetia* (I Cor. 12, 9, 10). Ergo eadem dat Spiritus, quæ dat Pater, dat etiam Filius. Accipiamus nunc expressius, quod superius prælibavimus, quia idem quod Pater et Filius, etiam Spiritus sanctus mandat officium, eosdemque constituat; dixit enim Paulus: *Attendite vobis, et omni gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus episcopos^b regere Ecclesiam Dei* (*Act. xx, 28*).

153. Unitas igitur imperii, unitas constitutionis,

^a Rom. edit. sola, et apostolos nominavit.

^b Quidam mss., regere Ecclesiam Domini.

^c Mss. aliquot, præjudicio verebantur, alii majori numero et auctoritate, nec non omnes edit., præjudicium verebantur. Infra vero ubi omnes edit. cum paucis mss., destruebatur imperium; plures potioresque mss. magis apposite exhibent, distribuebatur imperium.

^d Quin hoc loci ab Ambrosio Tullius designetur nulli dubitamus. Hujus vero sententiam ex ipsius lib.

A unitas largitatis. Nam si constitutionem separet et potestatem, quæ erat causa ut quos posuerat apostolos Christus, poneret Deus, Pater, poneret et Spiritus sanctus; nisi forte ut homines tamquam in consortio possessionis aut juris ^e præjudicium verebantur? Et ideo dividebatur **664** operatio, distribuebatur imperium.

154. Hæc inter ipsos homines angusta sunt et minuta, qui plerumque tamen etiamsi operatione non congruunt, congruunt voluntate. Unde quidam interrogatus quid amicus esset: Alter, ^d inquit, ego. Si ergo homo amicum ita definivit, ut alterum se esse diceret, per unitatem videlicet amoris et gratiæ; quanto magis in Patre et Filio et Spiritu sancto unitatem majestatis æstimare debemus, cum per eandem operationem ac divinitatem vel unitas, vel certe id quod amplius est, ταυτότης sicut Græce dicitur, exprimitur? ^e ταυτό enim idem significat; eo quod idem habeat et Pater et Filius et Spiritus sanctus; ut idem velle, et idem posse non ex affectione sit voluntatis, sed in substantia Trinitatis.

155. Hæc est ^f apostolicæ fidei et devotionis hæreditas, quam licet et ex ipsorum apostolorum considerare Actibus. Paruerunt ergo Paulus et Barnabas sancti Spiritus imperatis. Paruerunt et omnes apostoli, statimque eos quos separari jusserat Spiritus, ordinauerunt: *Separate, inquit, mihi Paulum et Barnabam* (*Act. xiii, 4*). Videtis jubentis imperium? Spectate merita servientium?

156. Credidit Paulus; et quia credidit, studia persecutoris abjecit, coronam justitiæ reportavit. Credidit ille qui Ecclesias devastabat: sed conversus ad fidem, prædicabat in Spiritu, ^g quod Spiritus imperabat. Ungebat athletam suum Spiritus, et pulvere impietatis excusso, debellatorem infidelium ineluctabilem variis impiorum congressionibus offerebat, atque ad bravium supernæ vocationis in Christo Jesu diversis passionibus erudiebat (*Act. ix, 20 et seq.*).

157. Barnabas quoque credidit, et quia credidit, paruit. Itaque sancti Spiritus electus imperio, quod ei ad omne redundat insigne meritorum, non fuit tanto indignus collegio. Una enim gratia fulgebat in his, quos Spiritus unus elegerat.

158. Nec Paulus inferior Petro, quamvis ille Ecclesiæ fundamentum, et hic sapiens architectus sciens vestigia credentium fundare populorum: nec Paulus, inquam, indignus apostolorum collegio, cum primo quoque facile conferendus, et nulli secundus. Nam qui se imparem nescit, facit æqualem.

de Amicitia petitam citavimus ad Ambrosii lib. iii de Offic. cap. ult., ubi agitur de amicitia et amicis.

^e Nonnulli mss. τὸ αὐτοῦ; vet. edit. ταυτόν: melius Rom. et alii mss., ταυτό, idem, (unde ταυτότης, quam identitatem dicunt philosophi, et cui opponitur ἰσότης).

^f Tres mss., apostolica fides, et devotionis hæreditas.

^g Tres mss., Quod Deus imperabat.

LIBER TERTIUS.

665 CAPUT PRIMUM.

Non tantum prophetas et apostolos a Spiritu missos, verum etiam Filium Dei. Probatur id ex Esaia, et evangelistis, quamque ob causam eundem Spiritum sicut columbam descendisse ac super Christum manere Lucas scripserit, exponitur. Dehinc eadem Christi missione confirmata, Filium a Patre et Spiritu non secus ac Spiritum a Patre et Filio mitti colligitur.

1. Superiori libro (Cap. 12) evidentibus testimoniis Scripturarum docuimus apostolos et prophetas, illos ad prophetandum, hos ad evangelizandum a sancto Spiritu, sicut a Patre et a Filio^a destinatos: nunc adjicimus quod omnes jure mirentur, et dubitare non possint, quod Spiritus super Christum; et quod sicut ille Spiritum misit, et Filium Dei Spiritus misit. Dicit enim Filius Dei: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus, misit me, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum (Esaï. LXI, 1).* Quod cum de libro Esaïæ legeret, ait in Evangelio: *Hodie completa est hæc Scriptura in auribus vestris (Luc. IV, 21)*; ut de se dictum esse signaret.

2. Ergo mirari possumus si et prophetas et apostolos Spiritus misit cum Christus dixerit: *Spiritus Domini super me (Ibid., 18)*? Et bene, *super me*, dixit, quia quasi filius hominis loquebatur. Quasi filius enim hominis et unctus et missus est ad Evangelium prædicandum.

3. Sed si non creditur Filio, audiant etiam Patrem loquentem quia Spiritus Domini super Christum.^b Dicit enim Joanni: *Super quem videris Spiritum descendentem de cælo, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto (Joan. I, 33).* Dixit hoc Deus Pater Joanni: Joannes et audivit, et vidit, et credidit. Audivit a Deo, vidit in Domino, credidit quia Spiritus erat, qui descendebat de cælo. Non enim columba, sed sicut columba descendit; sic enim scriptum est: *Et vidi Spiritum descendentem de cælo, sicut columbam (Marc. I, 10).*

4. Sicut Joannes vidisse se dixit, ita scripsit et Marcus: Lucas autem addidit quod corporali specie descendit Spiritus sanctus, sicut columba (Luc. III, 22); ne incarnationem illam putares fuisse, sed speciem. Ideo autem speciem præteridit, ut per speciem crederet, qui Spiritum non videbat, et per speciem declararet unius honoris in imperio, unius operationis in mysterio, unius muneris in lavacro

^a Sic Amerb. et Eras. cum parte mss.: Gill. vero et Rom. edit. cum alia parte, *designatos*. Porro vet. edit. ab initio hujus capituli usque ad verba illa, *Et Dominus misit me, et spiritus ejus*, quæ infra num. 7 continentur, præfationem constituunt. Tum ascripto titulo, *Quia Spiritus super Christum: et sicut Filius Spiritum misit, ita et Spiritus Filium Dei misit*, caput 1 orditur ab illis verbis: *Quis est qui dicit*, etc. Verum multo concinnius Rom. edit. ex majori numero mss. præfationem illam cum sequenti capite rededit in unum caput. Nonnulli tamen inss. præfatiunculam etiam exhibent, sed pauculis verbis comprehen-

A cum Patre et Filio sibi esse consortium, nisi forte invalidum credimus, ut in eo baptizetur servulus, in quo baptizatus est Dominus.

5. Pulchre autem dixit: *Manentem super eum (Joan. I, 33)*; quia ad prophetas quoties volebat Spiritus, **666** vel inspirabat verbum, vel faciebat: semper autem manebat in Christo.

6. Nec rursus moveat, quod *super eum* dixit; de Filio enim hominis loquebatur, quia sicut Filius hominis baptizabatur. Nam secundum divinitatem non super Christum est Spiritus, sed in Christo; quia sicut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita Dei Spiritus et Spiritus Christi et in Patre est et in Filio, quia oris est Spiritus. Manet enim in Deo qui ex Deo est, sicut scriptum est: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est (I Cor. II, 12).* Et manet in Christo, qui a Christo accepit: et in Christo est, quia iterum scriptum est: *Ille de meo accipiet (Joan. XVI, 14)*; et alibi: *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis (Rom. VIII, 2).* Non ergo secundum divinitatem Christi super Christum est, quia non super se est Trinitas, sed supra omnia, supra se autem non est, sed in se est.

7. Quis ergo dubitet quia prophetas et apostolos Spiritus misit, cum dicat Dei Filius: *Spiritus Domini super me (Luc. IV, 18)*? Et alibi: *Ego sum primus, et ego in æternum: et manus mea fundavit terram, et dextera mea solidavit cælum: et astabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient. Quis illis hæc denuntiavit? Diligens te, feci voluntatem tuam adversus Babylonem, ut tollatur semen Chaldæorum. Ego locutus sum, et ego vocavi: adduxi eum, et prosperum iter ejus feci. Accedite ad me, et audite hæc. Non ab initio in occulto locutus sum: cum fierent, illic eram. Et nunc Dominus Deus misit, et Spiritus ejus (Esaï. XLVIII, 12 et seq.).* Quis est, qui dicit: *Misit me Dominus Deus, et Spiritus ejus*; nisi qui venit a Patre, ut salvos faceret peccatores? Quem ut audis, et Spiritus misit; ne cum legis quia Filius Spiritum mittit, inferioris esse Spiritum crederes potestatis.

8. Ergo et Pater Filium misit, et Spiritus: Spiritum quoque et Pater misit, et Filius: Pater misit, quia scriptum est: *Paraclitus autem ille Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo (Joan. XIV, 26).* Filius misit, quia dixit: *Cum venerit autem ille paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum sam; desinit enim post illa verba num. 1, dubitare non possint: deinde loco tituli ponuntur, quæ sequuntur in textu, nimirum Quod Spiritus super Christum, et quod sicut ille Spiritum misit, et Filium Dei Spiritus misit.* Quæ quidem verba cum in aliis aliquot mss. desiderentur, et in reliquis non secus ac in edit. convenient cum titulo supra memorato, suspecta nobis sunt haud mediocriter.

^b Quinque mss., *dicit enim Joannes.*

^c Mss. aliquot, *Ille de me accipiet.* Sed sive de me, sive de meo legas perinde est; cum Græce habeatur *ἐκ τοῦ*.

veritatis (Joan. xv, 26). Si ergo se invicem Filius et Spiritus mittunt, sicut Pater mittit, non subjectionis injuria, sed communitas potestatis est.

CAPUT II.

Filium perinde ac Spiritum dari; unde non subiectio, sed una divinitas operatione demonstratur.

9. Nec solum misit Pater Filium, sed etiam dedit, sicut ipse se Filius dedit. Lectum est enim nobis: *Gratia vobis a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo, qui se dedit pro peccatis nostris (Galat. 1, 3, 4).*

667 Si subjectum in eo putant fuisse, quia missus est; gratiæ esse negare non possunt, quia datus est. Datus est autem a Patre, ut Esaias dixit: *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis (Esai. ix, 6)*; datus est autem, audeo dicere, et ab Spiritu qui missus ab Spiritu est. Cum enim non definiere prophetæ a quo datus sit, ostendit datum gratia Trinitatis: cum autem ipse se Filius dederit, utique non potuit ipse sibi secundum divinitatem esse subiectus. Ergo non potuit divinæ subjectionis esse quod datus est.

10. Datus est autem et Spiritus sanctus, quia lectum est: *Rogabo Patrem, et alium pariter dabit vobis (Joan. xiv, 16)*. Et Apostolus ait: *Quapropter qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui dedit Spiritum suum in nobis (1 Thess. iv, 8)*. Esaias quoque et Spiritum datum ostendit et Filium: *Sic, inquit, dicit Dominus Deus, qui fecit caelum, et finxit illud: qui solidavit terram, et quæ in ea sunt: et dicit populo qui est super eam Spiritum, et Spiritum calcantibus eam (Esa. xlv, 8)*. Et ad Filium: *Ego Dominus Deus, qui vocavi te in requie, et tenebo manum tuam, et confortabo te: et dedit te in testamentum generis mei, in faciem gentium, aperire oculos caecorum, educere de vinculis alligatos (Ibid. 6, 7)*. Cum ergo Filius et missus et datus sit, Spiritus quoque missus et datus sit; habent utriusque unitatem divinitatis, qui habent operis unitatem.

CAPUT III.

Eandem quoque unitatem inde cognosci, quod Spiritus digitus dicatur, et Filius dexteræ; humani enim sermonis consuetudine jvari divinum intelligentiam. Hoc digito scriptas fuisse legis tabulas, quæ postea fractæ sunt, et qua de causa? denique Christum scripsisse eodem digito: nec ullam tamen e corporea comparatione in Spiritu admittendam, esse inferioritatem.

11. Unde etiam et digitus Dei appellatus est Spiritus, eo quod et Pater et Filius et Spiritus sancto incommutabili, inseparabilisque communio. Nam sicut Filium Dei Scriptura dexteram Dei dixit, sicut scriptum est: *Dextera tua, Domine, glorificata est in virtute, dexteram manus tua, Domine, confregit inimicis (Exod. xv, 6)*; ita Spiritus sanctus appellatus est digitus Dei, sicut ipse Dominus dicit: *Quod si in digito Dei ego ejicio demonia (Luc. xi, 20)*.

^a Thuan. cod., et Spiritus, qui missus a Christo est.

^b Rom. edit., et finxit illud. Est quidem in Græco idiomate, καὶ τῆς αὐτῶν, sed in Hebræo et vers. Syriaca, et vulg. Latina legitur, et extendens; in Arabica vero, et erigens: ut hinc pateat variam esse

Hunc enim digitum in alio libro Evangelii eodem loco Dei Spiritum nominavit, sicut habes: *Quod si in Spiritu Dei ego ejicio demonia (Marc. xii, 28)*.

12. Quid igitur expressius ad significandam divinitatis vel operationis dei potuit unitatem, quæ secundum divinitatem est Patris, vel Filii, vel Spiritus sancti, quam ut intelligamus multo magis quam corpus hoc nostrum æternæ plenitudinem divinitatis secundi videri, si quis unitatem substantiæ separet, multiplicet potestates; cum una sit ejusdem divinitatis æternitas?

668 13. Plerumque enim ex nostris sermonibus ea quæ supra nos sunt, convenit æstimari: et quia illa videre non possumus, ex his quæ videre possumus, colligamus: *Invisibilia enim ejus, ait Apostolus, a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur (Rom. i, 20)*. Et subdidit: *Sempiterna quoque virtus ejus et divinitas (Ibid.)*. Quorum aliud de Filio, aliud de Spiritu sancto dictum videtur; ut quemadmodum sempiterna virtus Patris dicitur Filium, ita etiam Spiritus quia divinus est, sempiterna divinitas esse credatur. Nam et Filius quia semper vivit, vita sempiterna est. Hic ergo digitus Dei et sempiternus est, et divinus. Quid enim Dei proprium, quod non sempiternum sit et divinum?

14. Hoc digito, sicut legimus, tabulas filas lapideas Deus inscripsit, quas Moyses accepit (Exod. xxxi, 18). Non enim æterna digito Deus harum litterarum, quas legimus, apices et elementa formavit: sed Spiritu suo dedit Legem. Et ideo Apostolus dixit: *Lex enim spiritalis est, quæ utique non atramento inscripta est, sed Spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus (1 Cor. iii, 3)*. Nam si Apostoli epistola scribuntur in Spiritu, quid obstat quominus etiam Legem Dei non atramento, sed Spiritu Dei scriptam credere debeamus: quæ utique cordis nostri mentisque secreta non maculat, sed illuminat?

14. Scripta est autem in tabulis lapideis (Exod. xxxii, 19), quia in typo scripta est: sed tabule fractæ primo sunt, et abjectæ de Moysis manibus; quia Julia a propheticis operibus exciderunt. Et bene tabule fractæ sunt, non scriptura deleta. Et tu vide ne frangatur tabula tua, ne mens tua et animus dividatur. Numquid divisus est Christus? Non divisus est, sed unum est cum Patre: et te nemo ab eo separet. Si fides deficiat, tabula cordis tui frangitur. Comminuitur animi firmitudo, si unitatem divinitatis in Trinitate non credas. Scripta est et fides tua, scripta est et culpa tua, sicut Hieremias dixit: *Scripta est, Juda, culpa tua graphio ferreo et ungue adamantino. Et scripta est, inquit, in loci istius lectionem.*

^c Ms. nonnulli, magis corpus hoc nostrum, quam æternæ, etc.

^d Rom. edit. sola, graphio ferreo in ungue adamantino. At licet ita legat versio Vulg. melius reliquæ edit. ac ins. Anbr. cum vers. Chald. et

pectore et in corde tuo (Jerem. xvii, 1). Ibi igitur A culpa est, ubi gratia: sed culpa graphio scribitur, gratia Spiritu designatur.

15. Hoc digito mystice etiam Dominus Jesus, inclinato capite, scribebat in terra, cum a Judæis adultera esset oblata (Joan. viii, 6): significans per figuram, quando de peccatis alterius judicamus, nostri nos debere meminisse peccati.

16. Ac ne rursus quia Legem Deus Spiritu suo scripsit, inferius aliquid tamquam de ministerio Spiritus crederemus, vel ex corporis nostri estimatione portionem quamdam exiguam Dei Spiritum putarem, ^a ait alibi Apostolus (II Cor. ii, 13) non se humanæ scientiæ verbis loqui, sed doctis Spiritus, et spiritualibus spiritualia comparare: animale autem hominem non percipere quæ sunt Spiritus Dei; sciebat enim quod is, qui divina carnalibus compararet, inter animalia esset, non inter spirituales homines computandus: **669** Stultitia enim, inquit, illi est (Ibid. 14). Et ideo quia sciret has futuras esse animalium hominum quæstiones, præ-sagus futuri ait: *Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum (Ibid. 16)?* Nos autem sensum Christi habemus.

CAPUT IV.

Spiritu propterea quod digitus vocatur, minorem esse contendentibus, regebat hoc quoque in Filii, qui dextra dicitur, injuriam converti. Hæc ergo nomina non nisi ad unitatem divinitatis referenda; unde Moyses totam Trinitatem in maris rubri transitu cecinit operatam. Nec sane mirum ibi Spiritus exaltasse operationem, ubi baptismi figura fuit; siquidem in hoc tres personas ex æquo operari, sanctificareque Scriptura docet.

17. [Alias cap. III.] Sed si quis adhuc carnalibus inhæret ambiguis, et corporalibus vacillat exemplis, consideret quia non potest bene sentire de Filio, qui potest male sentire de Spiritu. Nam si ideo portionem quamdam exiguam putant esse Spiritum Dei, ^b quia digitus Dei dicitur; iidem utique et portionem exiguam dicunt esse in Filio Dei, quia dextera Dei dicitur.

18. Sed Filius et dextera et virtus dicitur: itaque si verba nostra pendamus, nulla potest sine virtute esse perfectio; et ideo caveant ne putent, quod nefas dictu est, semiperfectum in sua substantia Patrem perfectionem accepisse per Filium, et desinant cœternum Filium Patri negare. Quando enim non fuit Dei virtus? Quod si aliquando putant non fuisse Dei virtutem, aliquando plenitudinem in Deo Patre negabunt fuisse, cui putant aliquando defuisse virtutem.

19. Sed hæc, ut dixi, scripta sunt, ut ad unitatem divinitatis ista referamus, et credamus quod

Syriaca, ... et ungue adamantino; unguis enim, ut observat Grotius ad eandem locum, est ipsum acumen adamantis, quod ad scribendum sculpendumve adhiberi solet. Porro hic textus in Græco idiomate desideratur.

^a Nonnulli mss., ait tibi Apostolus.

^b Mss. nonnulli, quia Spiritus Dei dicitur, iidem, etc.

Apostolus dixit (Coloss. ii, 9), quia plenitudo divinitatis corporaliter habitat in Christo, et habitat in Patre, et habitat in Spiritu sancto: et quod sicut unitas divinitatis, ita et unitas operationis sit.

20. Quod etiam ex Cantico Moysis colligi potest; ipse enim cum per maria traduxisset populum Judæorum, et Dei Patris operationem et Filii est confessus et Spiritus dicens: *Dextera manus tua, Domine, glorificata est in virtute: dextera manus tua, Domine, confregit inimicos (Exod. xv, 6).* Habes quia et Filium sit confessus et Patrem, cujus est dextera. Et infra, ne Spiritum sanctum præteriret, adjecit: *Misisti Spiritum tuum, et cooperuit eos mare: et Spiritu iracundiæ tuæ divisa est aqua (Ibid. 10).* Quo significatur unitas divinitatis, non inæqualitas Trinitatis.

21. [Alias cap. IV.] Vides igitur quia et Spiritus sanctus cooperatus Patri et Filio ait, ut tamquam congelascentibus fluctibus in medio mari, squaram quidam muros insurgeret ad transitum Judæorum, et rursus Ægyptiorum populum per Spiritum refusus obrueret (Exod. xiv, 22). Inde et columnam nobis plerique præcessisse in die populo Judæorum, et columnam ignis in nocte arbitrantur, quo protegeret plebem suam gratia spiritualis (Exod. xiii, 21).

670 22. Hanc autem operationem Dei, quam totus orbis jure miratur, sine sancti Spiritus opere non fuisse etiam Apostolus declaravit, dicens in figura illa præcessisse spiritualis mysterii veritatem; sic enim habes: *Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari: et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt (I Cor. x, 1 et seq.).*

23. Nam quemadmodum typus sacramenti potuit esse sine operatione Spiritus sancti, cujus veritas omnis in Spiritu est? Quod et Apostolus docuit dicens: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri (I Cor. vi, 11).*

24. Vides igitur quia et Pater operatur in Filio, et Filius ^d operatur in Spiritu. Et ideo secundum seriem Scripturarum noli dubitare in figura fuisse, quod in veritate esse ipsa etiam veritas declaravit. Quis enim operationem ejus abnuat in lavacro, in quo operationem ejus, sentimus et gratiam?

25. [Alias cap. V.] Nam sicut sanctificat Pater, ita sanctificat et Filius, sanctificat et Spiritus sanctus. Sanctificat Pater, secundum quod scriptum est: *Deus pacis sanctificet vos, ut integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela in die Domini nostri Jesu Christi servetur (I Thess. v, 23).* Et alibi Filius dicit: *Pater, sanctifica eos in veritate (Joan. xvii, 17).*

^c Ita mss. aliquot, et Amerb. atque Eras. cum eis: Gill. vero cum aliis mss. pluribus quidquid sequitur illa verba, eos mare, usque ad *Vides igitur*, prætermittunt: at posteriorem partem, nempe ab istis verbis, *Quo significatur unitas*, edit. Rom. restituit: sed cur priorem repudiaverit, nihil causæ est.

^d Mss. nonnulli, operatur et Spiritus.

26. De Filio autem idem Apostolus dixit : *Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio* (I Cor. 1, 30). Vides quia factus est sanctificatio? Sed factus est nobis; non ut ille mutaret quod erat, sed ut nos sanctificaret in carne.

27. Spiritum quoque sanctum sanctificare Apostolus docet. Sic enim dicit : *Gratias agere debemus Deo semper pro vobis, fratres dilectissimi a Domino; quia elegit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione Spiritus, et fide veritatis* (II Thess. 1, 12).

28. Ergo sanctificat Pater, sanctificat et Filius, sanctificat et Spiritus sanctus : sed una est sanctificatio, quia unum est baptisma, et una gratia sacramenti (Ephes. 1, 5).

CAPUT V.

Colligit ceptum argumentum, et unitatem per digitum atque dexteram significari inde confirmat, quod eadem opera Dei sint, quæ sunt manuum; et quæ manuum, eadem etiam sint digitorum: ac demum quod manus Filio et Spiritui perinde conveniat, ac Spiritui et Filio digitus.

29. [*Alias cap. VI.*] Sed quid mirum si sanctificat singulos ipse sanctificatione non indigens, sed redundans; quando tantam, ut dixi, majestatem ejus accepimus, ut tamquam digitus a corpore, ita a Deo Patre inseparabilis videatur Spiritus sanctus?

30. Quod si quis ad diminutionem, non ad unitatem potestatis putat esse referendum, is profecto in eam amentiam cadet, ut tamquam in unam velut corporis formam Patrem et **671** Filium et Spiritum sanctum videatur effingere, et distinctiones quasdam figurare membrorum.

31. Sed accipiant, ut sæpius dixi, non inæqualitatem, sed unitatem potestatis hac testificatione signari; quandoquidem quæ opera Dei sunt, eadem sint opera manuum, eadem etiam legerimus opera esse digitorum. Scriptum est enim : *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmitermentum* (Psal. xviii, 1); et alibi : *Initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cæli* (Psal. ci, 26). Eadem igitur sunt opera manuum, quæ sunt opera Dei. Non ergo aliqua pro membrorum corporalium qualitate discretio operationis, sed unitas potestatis est.

32. Quæ autem opera sunt manuum, eadem opera digitorum; quia æque scriptum est : *Quoniam vi-
debo cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas quas tu fundasti* (Psal. viii, 4). Quid hic igitur digiti minus quam manus fecisse produntur; cum idem fecerint digiti, quod manus; sicut scriptum est : *Quoniam delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum delectabor* (Psal. xci, 5).

^a Tres mss., quia unum legimus, etc.

^b Omnes edit. ac mss. nonnulli, ut quæ sunt quasi: alii mss. qui et plures potioresque concinnius, ut quasi, etc.

^c Ita omnes edit. ac plures mss. nonnulli tamen, per Spiritum sanctum istud munus emicuit; Alb. unus, Spiritus sancti munere doctus est. Iterum sequenti sententia ubi omnes edit. ac mss., aliqua nisi..... penetrasset; Rom. edit., aliqua potuit; nisi..... dete-

33. Et tamen quia ^a manum legimus Filium scriptum est enim : *Nonne manus mea fecit hæc omnia* (Esai. lxxvi, 2)? et alibi : *Panam te in foranine petrae, et protegam manum meam super te. Posui manum meam sub tegumento petrae* (Exod. xxxiii, 22); quod ad incarnationis mysterium spectat, quia in tegumentum corporis virtus Dei sempiterna suscepit) utique liquet manus et de Filio Dei et de Spiritu sancto Scripturam locutam.

34. Et rursus quia digitum Dei Spiritum legimus (Luc. xi, 20), ideo appellatos digitos æstimamus, ut Filium Spiritumque signaret. Denique ut et Filii et Spiritus sanctificationem se habere memoraret, ait quidam sanctus : *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me* (Job. x, 8).

CAPUT VI.

B *Spiritum perinde ac Patrem et Filium arguere; immo vero judicare non posse judices absque ipso, ut Salomonis Danielisque judiciis, quæ obiter paucis explicantur, ostenditur; neque alium Danieli aspirasse, quam Spiritum sanctum.*

35. [*Alias cap. VII.*] Cur enim verborum similitudinem recusamus, ubi unitatem potestatis asserimus; cum eousque unitas potestatis sit, ut et arguat Spiritus, sicut arguit Pater, et arguit Filius? Sic enim scriptum est : *Domine, ne ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me* (Psalm. vi, 1). Deinde in quadragesimo nono psalmo sic dicit Dominus : *Arguam te, et statuam ante faciem tuam peccata tua* (Psal. xlix, 21); ita etiam de Spiritu sancto **C** Filius dixit : *Cum autem abiero, mittam paraclitum ad vos : et ille veniens arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio* (Joan. xvi, 7, 8).

36. Sed quo nos perfidorum hominum deducit amentia, ^b ut quasi de ambiguo quod Spiritus sanctus arguat, **672** videamur astruere; cum judices ipsi non queant nisi per Spiritum judicare? Denique nobile illud Salomonis iudicium, quod inter dubia certantium; cum una, oppresso parvulo, quem ipsa susceperat, vindicare sibi vellet alienum, altera proprium filium defensaret; et fraudem in ipsis cogitationibus occultis, et pietatem in maternis visceribus deprehendit, utique ^c per Spiritus sancti munus emicuit (III Reg. iii, 16). Neque enim latentem conscientiam feminarum alia aliqua penetrasset nisi Spiritus sancti machæra, de qua ait Dominus : *Non veni pacem mittere, sed machæram* (Matth. x, 34); quia non ferro, sed Spiritu mens interna penetrabilis : *Est enim Spiritus intelligentiæ sanctus, unicus, multiplex, subtilis, mobilis* (Sap. vii, 22); et infra : *Omnia prospiciens* (Ibid., 25).

37. Vide propheta quid dicat, quia omnia prospigere. Postremo paucis interjectis pro mens interna penetratur. Penetrabilis est, quod legitur in cunctis edit. et mss. uno aut altero excepto; in reliquis omittitur verbum penetratur, et penetrabilis refertur ad voces mens interna. Melius id quidem; nec enim penetrabilis habetur in loco Sapientiæ citato, neque etiam ad probandum Ambrosii propositum requiritur; cum satis ex eo probetur, quod subtilis mobilisque Spiritus nominatur.

cit. Et ideo etiam Salomon prospexit, ut machæram illam juberet afferri (III Reg. III, 24); quia simulato quod dividere vellet infantem, consideravit quod vera mater plus consuleret filio quam solatio; et gratiam juri, non gratiæ jura præferret. At vero illa quæ matris simularet affectum, vincendi studio cæca, a parvi duceret ejus exitium, in quo nesciret pietatis dispendium. Itaque vir ille spiritalis, qui dijudicaret omnia (Spiritalis enim (I Cor. II, 15) dijudicat omnia) naturam in affectibus quæsivit, quæ latebat in vocibus: et pietatem interrogavit, ut proderet veritatem. Vicit itaque mater charitatis affectu, quæ fructus est Spiritus.

38. Dijudicat in propheta, quia per Spiritum datur sermo sapientiæ: quomodo ergo negatur quod arguere possit Spiritus sanctus mundum de judicio, B qui judicii tollit ambiguum, largitur eventum?

39 et 40. Daniel quoque nisi accepisset Dei Spiritum, numquam potuisset deprehendere adulterium libidinis, mendaciam fraudis. Nam cum Susanna presbyterorum conjurationibus appetita, inflexam populi mentem videret contemplatione seniorum; et omnibus destituta subsidiis, sola b inter homines pudicitæ suæ conscia Deum arbitrum precaretur: *Exaudivit, inquit, Dominus vocem ejus, cum duceretur, ut periret: et excitavit Dominus Spiritum sanctum pueri adolescentis, cui nomen Daniel (Dan. XIII, 44, 45)*. Itaque secundum accepti Spiritus sancti gratiam vacillantia perfidorum testimonia deprehendit; neque enim alia nisi divinæ fuit operatio potestatis, ut eos vox sua proderet, quorum latebat C testatis.

41. Percipite igitur Spiritus sancti sacrum et cœleste miraculum. Illa quæ maluit sibi casta esse, quam populo: illa quæ maluit innocentæ subire periculum, quam pudoris: quæ cum accusaretur, tacebat: cum damnaretur, silebat, conscientia suæ contenta judicio: quæ reverentiam pudoris etiam in periculis reservabat; ne extorsisse petulantiam viderentur, qui extorquere non potuerant castitatem: ubi 673 Dominum invocavit, Spiritum meruit qui latentem presbyterorum conscientiam revelavit.

42. Discant pudicæ calumniam non timere. Nam quæ castimoniam vitæ prætulit, nec vitæ dispendium pertulit, et gloriam retulit castitatis. Sic et D Abraham quondam ju-sus c adire peregrina, nec uxoriæ periculo pudicitia, nec mortis propositæ terrore revocatus, et vitam suam, et castimoniam servavit uxoris. Nullum itaque d Deo credidisse poenituit: et castitas devotionem cumulavit in Sara, et devotio castitatem.

43. Ac ne quis forte existimet, quia dicente Scriptura: *Excitavit Deus Spiritum sanctum pueri ado-*

a Mss. aliquot, parvi duceret ejus exitum.

b Eras. et seq. edit., inter hostes: Amerb. et mss. magno consensu, inter homines.

c Amerb., adire peregrinam; Eras. et seq. edit., adire peregrinam terram; omnes mss. ut in textu.

d Tres mss., Domino credidisse poenituit.

lescentis (Dan. IV, 21), spiritum in eo putet fuisse hominis, non Spiritum sanctum; legat e in posterioribus, et inveniet quia Spiritum sanctum accepit Daniel, et ideo prophetavit. Denique et rex eum prætulit, quia habebat gratiam spiritalem. Sic enim dicit: *Tu autem, Daniel, potes; quia Spiritus sanctus Dei in te est. Et infra Scriptura dicit: Et fuit Daniel præpositus illis; quoniam Spiritus erat superans in eo (Dan. VI, 3)*. Sed etiam Moysis Spiritus judicatoris divisus est (Num. XI, 25).

CAPUT VII.

Filium ipsum non judicare aut vindicare sine Spiritu; unde idem Spiritus Verbi gladius appellatur. Sed cum vicissim Verbum dicatur Spiritus gladius, summam in utroque potentia unitatem inde cognosci.

44. Sed quid de cæteris loquamur? f ipsum Dominum Jesum in Spiritu non solum judicare accepimus, sed etiam vindicare. Neque enim vindicaret in Antichristum, nisi ante de ejus meritis judicaret, quem (sicut legimus) *Dominus Jesus interficiet Spiritu oris sui (II Thess. II, 8)*. [Alias cap. VIII]. Sed hic non acquisita gratia est, sed individua manet unitas; quia neque Christus sine Spiritu, neque Spiritus potest esse sine Christo. Non enim potest divinæ naturæ unitas separari.

45. Et quia in medium id venit exemplum quod Dominus Jesus interficiet Spiritu oris sui, gladius quidam Verbi Spiritus intelligitur (Ephes. VI, 17). Denique et in Evangelio dicit ipse Dominus Jesus: *Non veni pacem mittere, sed gladium (Math. X, 34)*. Venit enim ut Spiritum daret, ideoque et in ore ejus gladius bis acutus, utique gratia spiritalis (Apoc. XIX, 15). Spiritus ergo Verbi gladius est.

46. Et ut scias inæqualitatem non esse, sed unitatem naturæ, Verbum quoque gladius est Spiritus sancti; scriptum est enim: *Accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia tela maligni ignita extinguere, et galeam salutis assumite, et gladium Spiritus, quod est Verbum Dei (Ephes. VI, 16, 17)*.

47. Cum igitur Verbi gladius Spiritus sanctus sit, et Spiritus sancti gladius Verbum Dei sit; utique unitas est potentia.

674 CAPUT VIII.

Prædictam unitatem eo probari, quod sicut Pater, ita etiam Filius contristari ac tentari legitur. Tentatum etiam Filium in deserto, ubi erecta fuit in æneo serpente figura crucis: sed Spiritum quoque ibidem tentatum dici ab Apostolo. Hinc Israelitas ab eodem Spiritu directos in terram promissam, ipsique unani esse cum Patre et Filio voluntatem ac potentiam colligit Ambrosius.

48. [Alias cap. IX.] Quam unitatem licet etiam aliis Scripturarum locis considerare. Nam cum dicit Ezechiel ad populum Judæorum: *Et contristastis*

e Rom. edit. sola, in superioribus. Infra vero eadem edit. Rom. cum mss. non paucis, præpositus illius.

f Mss. aliquot, Per ipsum Dominum Jesum Spiritum non solum, etc.

me in omnibus his, dicit Dominus (Ezech. xvi, 43); Paulus novo populo in epistola sua dicit: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis* (Ephes. iv, 30). Rursus cum Esaias dicat de ipsis Judæis: *Ipsi autem non crediderunt, sed exacerbaverunt Spiritum sanctum* (Esai. lxiii, 10); David de Deo dicit: *Et exacerbaverunt alissimum in siccitate, et tentaverunt Deum in cordibus suis* (Psal. lxxvii, 17, 18).

49. Accipe etiam quia cum alibi dixerit Scriptura tentatum Spiritum, tentatum etiam Deum, eadem dicat et Christum esse tentatum; habes enim ad Corinthios Apostolum: *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt* (I Cor. x, 9). Justa vindicta, ut adversarii venena sentirent, qui non venerantur auctorem.

50. Et bene Dominus, æreo serpente suspensus, jussit curari vulnera sauciorum (Num. xxi, 9); inago enim crucis æreus serpens est; nam etsi in carne sua suspensus est Christus, tamen in eo et ipse crucifixus est mundo, et ipsi crucifixus est mundus: *Mihi enim, inquit, mundus crucifixus est, et ego mundo* (Galat. vi, 14). Crucifixus est ergo in suis mundus illecebris; et ideo non verus, sed æreus suspensus est serpens; quia in veritate quidem corporis, sed sine veritate peccati suscepit Dominus speciem peccatoris; ut per lubricum infirmitatis humanæ simulando serpentem, depositis carnis exuviis, veri destrueret serpentis astutiam. Per crucem itaque Domini, quæ in tentationis ultione subvenit, offensam in perfidis Trinitatis agnosco, qui medicinam Trinitatis accipio.

51. Ergo cum habeas in libro Moysi, quia Dominus tentatus serpentes immiserit populo Judæorum (Num. xxi, 6), necesse est aut unitatem in majestate divina fatearis Patris et Filii et Spiritus sancti: aut certe ^a cum Spiritum dicat apostolica Scriptura tentatum, Domini nomine Spiritum utique designavit. Tentatum autem Spiritum sanctum ad Hebræos scribens apostolus dicit; sic enim habes: *Quia hæc dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in irritatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt et viderunt opera mea. Quadraginta annis proximus fui generationi huic, et dixi: Semper isti errant corde; ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibant in requiem meam* (Hebr. iii, 7 et seq.).

675 52. Ergo secundum Apostolum tentatus est Spiritus. Si et ipse tentatus est, et ipse utique in terram repromissionis Judæorum populum dirigebat, sicut scriptum est: *Quia adduxit eos per abyssum, sicut equum per desertum, et non laboraverunt, et sicut pecora per campum. Descendit Spiritus a Domino, et direxit eos* (Esai. lxiii, 13, 14). Et ipse utique se-

^a Rom. edit. et cõd. Flor., cum Dominum. Haud bono sensu. Namque apostolica Scriptura quæ indicant, non alta est quam quæ subjicitur, ubi scilicet dicit Spiritus sanctus tentaverunt me patres vestri.

renam cœlestis alimonie pluviam ministrabat, ipse quotidianam messem, quam terra non parturiera, agricola non severat, imbre fertili fecundabat.

53. Nunc spectemus singula. Requiem Judæis promiserat Deus, eam requiem Spiritus suam dicit (Exod. xvi, 12). Tentatum se a perfidis Deus Pater memorat, tentatum ab iisdem se dicit et Spiritus; quia una tentatio est, qua tentata est a sacrilegis una divinitas Trinitatis. Condemnat Deus populum Judæorum (Num. xiv, 8); ut in terram fluentem lac et mel, hoc est, ad resurrectionis requiem pervenire non possit: eadem sententia condemnat et Spiritus dicens: *Si introibunt in requiem meam* (Psal. xciv, 11). Unius ergo sententia voluntatis, unius excellentia potestatis est.

B CAPUT IX.

Spiritum sanctum exacerbari confirmatur ex Petri verbis; ubi unum et idem esse Spiritum Dei, ac Spiritum Domini, cum ex aliis locis, tum e memorata ejusdem apostoli sententia in Ananiam ac Sappiram ostenditur: unde Spiritus sancti vel cum Patre ac Filio conjunctionem, vel propriam divinitatem evinci contenditur.

54. Fortasse tamen aliquis diceret hoc exemplum non posse ad proprietatem sancti Spiritus derivari, nisi alio loco etiam Petrus apostolus nos docuisset peccatis nostris etiam Spiritum posse tentari, sic enim habes ad Ananiæ conjugem dictum: *Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini* (Act. v, 9)? Etenim Domini Spiritus ipse est Dei Spiritus; quia unus sanctus est Spiritus, ut etiam Paulus apostolus docuit dicens: *Vos autem in carne non estis, sed in Spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii, 9). Præmisit Spiritum Dei, et statim subdidit eundem esse Spiritum Christi. Et cum dixisset de Spiritu, ut intelligeremus quia ubi Spiritus sanctus, ibi Christus est, addidit: *Si autem Christus in vobis* (Ibid., 10).

55. Deinde quomodo hic intelligimus quia ubi Spiritus, ibi et Christus; ita etiam alibi ostendit quia ubi Christus, ibi etiam Spiritus sanctus sit. Nam cum dixisset: *Numquid experimentum ejus quaeritis, qui in me loquitur Christus* (II Cor. xiii, 3); alibi ait: *Puto enim et ego Spiritum Dei habeo* (I Cor. vii, 40). Inseparabilis ergo 676 est unitas, quia ubi aut Pater, aut Christus, aut Spiritus, Scriptura testificante, signatur; ibi omnis plenitudo est Trinitatis.

56. [Alias cap. X.] Sed et ipse Petrus in eo, quod proposuimus, exemplo præmisit Spiritum sanctum, et postea dixit Spiritum Domini; sic enim habes: *Anania, cur implevit Satanas cor tuum ad mentiendum Spiritui sancto, ut fraudem faceres de pretio agri? Ita nonne manens tibi manebat, et venditus in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hoc scelus? Non*

Hinc enim aperte conficitur eundem a Paulo Spiritum dici, qui a Moyse in lib. Numer. Dominus appellatur.

es hominibus mentitus, sed Deo (Act. v, 3 et seq.). Et A locum ita expresse, Ariani, testificamini esse de Spiritu; ut enim de vestris codicibus auferatis; atque utinam de vestris, et non etiam de Ecclesiae codicibus tolleretis! Eo enim tempore quo e impiæ infidelitatis Auxentius Mediolanensem 677 Ecclesiam armis exercituque occupaverat, vel a Valente atque Ursatio, nutantibus sacerdotibus suis, incur-sabatur Ecclesia Sirmiensis, d falsum hoc, et sacrilegium vestrum in Ecclesiasticis codicibus deprehensum est. Et fortasse hoc etiam in Oriente fecistis.

57. Primum intelligimus quia Spiritum sanctum Spiritum Domini dixit. Deinde cum præmiserit Spiritum sanctum, et addiderit: *Non es hominibus mentitus, sed Deo*; necesse est in Spiritu sancto aut unitatem divinitatis intelligas; quoniam cum Spiritus tentatur, Deus fallitur: aut si unitatem divinitatis conaris excludere, secundum Scripturæ verba ipse utique a Spiritum Deum credis.

58. Si enim et de Spiritu expressum intelligimus et de Patre, in Deo utique Patre et Spiritu sancto veritatis et scientiæ advertimus unitatem; quia similiter a sancto Spiritu sicut a Deo Patre mendacium deprehenditur. Quod si utrumque de Spiritu accipimus, cur quod legis, perfide, negare conaris? Aut igitur unitatem divinitatis b Patris et Filii et Spiritus sancti, aut divinitatem sancti Spiritus consistere. Utrum dixeris, in Deo utrumque dixisti; quia et unitas divinitatem astruit, et divinitas unitatem.

CAPUT X.

Spiritus sancti divinitatem astrui ex Joannis loco. Hunc quidem deletum fuisse ab hæreticis, at inani conatu; cum inde facilius eorum perfidia convinci possit. Ut ostendatur hic idem locus esse de Spiritu, contextus series expenditur. Eum de Spiritu sancto nasci, qui renascitur de eodem Spiritu, de quo Christus ipse natus ac renatus creditur. Iterum ex duobus Joannis testimoniis colligitur Spiritus divinitas, ac denuo quomodo Spiritus, aqua et sanguis testes dicantur, exponitur.

59. [Alias cap. XI.] Nec solum hoc loco evidenter sancti Spiritus θεόγνητα, hoc est, deitatem Scriptura testatur; sed etiam ipse Dominus dixit in Evangelio: *Quoniam Deus Spiritus est* (Joan. III, 6). Quem

a Omnes edit. ac mss. aliquot, *Spiritum Domini credis*; melius reliqui mss., *Spiritum Deum credis*. Nam hæc clausula respondet inferiori illi, aut divinitatem sancti Spiritus consistere; cum utrobique colligatur contra hæreticos, si divinitatis unitatem in tribus personis consistere noluerint, eos saltem coactum iri, ut Spiritus sancti non inficerentur divinitatem.

b Edit. Rom. sola, *Patris et Filii in Spiritu sancto*. Consequenter autem eadem Rom. cum ant. edit. et mss. nonnullis, aut divinitatem sancti Spiritus in Patre et Filio consistere. At mss. plures potioresque non agnoscunt, in Patre et Filio.

c Mss. aliquot, *impia infidelitas Auxentii*. Cæterum hanc ejusdem Auxentii intrusionem, quæ contigit anno 355 factam esse a Constantio imperatore eodem armorum terrore ac violentia, qua sanctum Dionysium e sede sua deturbatum in exilium expulit, discimus ex epist. Athanasii ad Solitarios, et libro Hilarii contra eundem Constantium. Quod vero ad vexationem Sirmiensis Ecclesiae, non dubium est Sirmiensa indicari concilia. Quandoquidem in primo quod celebratum fuit anno 351. Photinum eadem sede abdicarunt, fideique formulam ediderunt, quæ speciem orthodoxi dogmatis ita præferebat, ut ipsam veri conatus fuerit Hilarius in libro de Synodis, licet eundem Athanasius in libro de Synodis Arim. et Seleuc. damnarit. At vero iidem illi, qui deposito hæresiarcha, de Ecclesia videbantur bene meriti, ut in vacua sede Germinius sive

locum ita expresse, Ariani, testificamini esse de Spiritu; ut enim de vestris codicibus auferatis; atque utinam de vestris, et non etiam de Ecclesiae codicibus tolleretis! Eo enim tempore quo e impiæ infidelitatis Auxentius Mediolanensem 677 Ecclesiam armis exercituque occupaverat, vel a Valente atque Ursatio, nutantibus sacerdotibus suis, incur-sabatur Ecclesia Sirmiensis, d falsum hoc, et sacrilegium vestrum in Ecclesiasticis codicibus deprehensum est. Et fortasse hoc etiam in Oriente fecistis.

60. Et litteras quidem potuistis abolere, sed fidem non potuistis auferre. Plus vos illa litura prodebat, plus vos illa litura damnabat; neque enim vos poteratis oblinire veritatem, sed illa litura de libro vitæ nomina vestra radabat. Cur auferebatur: *Quoniam Deus Spiritus est*; si non pertinebat ad Spiritum? Si enim de Deo Patre vultis expressum, ergo et Deum e Patrem negatis, qui putatis esse delendum. Utrum vultis, eligit: in utroque vos laqueus vestræ impietatis astringet, si gentiles vos esse fateamini vel Patrem Deum negando, vel Spiritum. Tenetur igitur vestra confessio, qua delestis oraculum, dum formidatis exemplum.

61. Delestis quidem in pectoribus animisque vestris: cæterum divinum non deletur oraculum, non deletur Spiritus sanctus, sed aversatur impias mentes: non deletur gratia, sed iniquitas; quia scriptum est: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas* (Esai. XLIII, 25). Denique Moyses pro populo petens: *Dele, inquit, me de libro tuo, si non parcis huic populo* (Exod. xxxii, 32). Nec tamen deletus est; quia non habebat iniquitatem, sed gratiam proflebat.

62. Vestra igitur estis confessione convicti, quod sapienter factum non potestis dicere, f sed astute. Astute enim cognovistis loci istius vos attestatione convinci, nec argumenta vestra adversus id posse

Germinius Ariarum partium hæreticus constitueretur, a Constantio impetrare; atque in secunda Synodo ibidem anno 357 habita formulam illam proposuerunt, quam cum magnus Hosius terrore, tædio et fatiscentis ætatis infirmitate victus subscripsisset, ingentem hoc suo casu catholicis omnibus peperit doloris materiem. In tertia denique, anno 359, coacta formulam aliam promulgarunt, quam dictavit Marcus Arethusius, fidei catholice hæud minus infestam exitiosamque. Hinc intelligat *nutantibus sacerdotibus* hic idem esse ac episcopis in proposito veræ fidei parum firmis. Quod si quis contra Petavium, Valensium et alios recentiores non tria Concilia, sed unicum tantum fuisse velit, ex quo variæ illæ tres formulæ profectæ sint, nihil tamen secius ad illud referri ea poterunt, quæ hic dicuntur ab Ambrosio.

d Omnes edit., *falsum hoc et sacrilegium stimularum*: contra vero mss. prope ad unum, *falsum hoc et sacrilegium vestrum*. Minime male; idem enim est ac si legamus, falsitas seu corruptio et adulteratio, hæc simul et sacrilegium vestrum deprehensum est. *Sacrilegium vero simulacrum* quid significat?

e Rom. edit., *Patrem negastis, quem putastis esse delendum*. Et continuo post mss. non pauci, *Utrum velitis eligere, etc.*

f Mss. aliquot, *sed astute actum. Cognovistis, etc.* Infra etiam iidem cod., *Quo enim possit vestra argumentatio alio intellectum loci illic derivare?*

testimonium convenire. Quo enim possit alio intellectus loci istius derivari, cum series lectionis tota de Spiritu sit?

63. Nicodemus quærit de regeneratione, respondet Dominus: *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit^a per aquam et Spiritum, non potest introire in regnum Dei* (Joan. III, 5). Et ut ostenderet aliam generationem secundum carnem esse, aliam secundum Spiritum, addidit: *Quod natum est ex carne caro est; quia de carne natum est; et quod natum est de Spiritu, Spiritus est; quia Deus Spiritus est* (Ibid., 6). Pro sequere ergo totam seriem lectionis, et invenies quod Dominus impietatem vestram plenitudine assertionis excluserit. *Noli, inquit, mirari quia dixi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis: sed nescis unde veniat, aut quo vadat; sic est omnis qui natus est de Spiritu* (Ibid., VII, 8).

64. Quis est qui nascitur de Spiritu, et qui efficitur Spiritus, nisi qui renovatur Spiritu mentis suæ? Hic est utique qui per aquam regeneratur **678** et Spiritum sanctum; quoniam per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti spem vitæ capimus æternæ. Et alibi Petrus apostolus ait: *Vos autem Spiritu sancto baptizabimini* (Act. XI, 16). Quis est autem qui baptizatur Spiritu sancto, nisi qui renascitur per aquam et Spiritum sanctum? Ergo de sancto Spiritu Dominus dixit: *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit per aquam et Spiritum, non potest introire in regnum Dei*. Et ideo de ipso nasci nos in posterioribus definivit, per quem renasci nos in superioribus est locutus. Hæc Dominica sententia est: ^b scripto nitor, non argumento.

65. Quæro tamen cur si non dubitatur per Spiritum sanctum^c nos renasci, dubitetur de Spiritu sancto nos nasci; cum ipse Dominus Jesus de Spiritu sancto et natus sit et renatus? Quem si natum de Spiritu sancto confitemini (Math. I, 20), quia non potestis negare: renatum autem (Math. III, 16) negatis; magna insipientia, ut quod singulare Dei est, constitemini: quod commune est hominum, denegetis. Et ideo bene vobis dicitur quod Judæis dictum est: *Si terrena vobis dixi, et non creditis; quomodo si dixero vobis cælestia credetis* (Joan. III, 12)?

66. Sed tamen utrumque locum ita scriptum invenimus in Græco, ut non per Spiritum dixerit, sed de Spiritu. Denique sic habet: *Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω σοι, ἵνα μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος*, hoc

^a Non pauci mss., *ex aqua et Spiritu sancto*. Et infra, *de carne caro est*. Porro sequentes voces, *quia de carne natum est*, non minus absunt ab omnibus omnium idionatum bibliis, quam illæ de quibus hic disputatur, *quoniam Deus Spiritus est*. Atqui ut dubitate nequaquam licet, quin hæc ultimæ ab hæreticis fuerint ex albo sacrarum paginarum erasæ, ita satis mirum est easdem nusquam in proprium locum fuisse restitutas. Forte quærat aliquis cur e cap. III, hæc verba expuncta sint, cum eadem in capite IV, vers. 21, integra perseverent? Sed rationem satis indicat Ambrosius noster, videlicet quod verba, cap. IV ad Patrem detorqueri possent putarent hæretici.

A est, *de aqua et Spiritu*. Ergo cum dubitari non debeat de sancto scriptum esse Spiritu, *quod natum est de Spiritu*; non est dubium quin Deus sit et sanctus Spiritus, secundum quod scriptum est, quia *Deus Spiritus est*.

67. Alibi quoque ut hoc de sancto Spiritu scripsisse se idem evangelista reseraret: *Per aquam, inquit, et Spiritum venit Christus Jesus, non solum in aqua sed per aquam^d et sanguinem. Et spiritus testimonium dicit, quoniam Spiritus est veritas; quia tres sunt testes, Spiritus, aqua, sanguis: et hi tres unum sunt* (I Joan. V, 6 et seq.).

68. Audi quomodo testes: Spiritus mentem renovat, aqua proficit ad lavacrum, ^e sanguis spectat ad pretium. Spiritus enim nos per adoptionem filios Dei fecit, sacri fontis unda nos abluit, sanguis Domini nos redemit. Alterum igitur invisibile, alterum visibile testimonium sacramento consequimur spiritali; quia *Spiritus testimonium reddit spiritui nostro* (Rom. VIII, 16). Etsi in utroque plenitudo sit sacramenti, distinctio tamen muneris est: ergo ubi distinctio est muneris, non est utique testificationis æqualitas.

679 CAPUT XI.

Objiciebatur Joannis verba, nimirum, Spiritus est Deus, ad Deum Patrem referenda esse; quando postea Deum adorandum in Spiritu et veritate prædicat Christus. Respondetur primo voce spiritus interdum gratiam spiritalem significari: deinde si personam Spiritus sancti per voces in spiritu intelligendam velint, proptereaque ipsi deberi negent adorationem, ostenditur argumentum æque pugnare in Filium: quem tamen cum adorandum innumera probent exempla, hinc de Spiritu quoque idem statuendum intelligitur. Quid adorari præcipitur scabellum pedum? Hoc designari Domini corpus, cujus cum auctor sit Spiritus, ipsum sequitur adorandum esse, nec tamen proinde Mariam adorandam. Non ergo abrogari Spiritus adorationem, sed ejus cum Patre conjunctionem exprimi, cum Pater in Spiritu dicitur adorandus: quod similibus locutionibus confirmatur.

69. [Alias cap. XII.] Sed fortasse referatur quia in posterioribus istius ipsius libri iterum Dominus Deum Spiritum dixit, sed de Patre Deo sensit. Sic enim babes in Evangelio: *Nunc est quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est*

^b Scripto nitor, non argumento propterea dicit Ambrosius, quod etiam humanis testimoniis argumenta cedere soleant, ut ipse scribit lib. I de Fide cap. 11, num. 70. Vide similiter quæ notavimus ad lib. III, cap. 3, num. 24.

^c Pauci mss., *nos nasci, dubitetur de Spiritu sancto nos renasci*.

^d Vet. edit. et quidam mss., et sanguinem, et Spiritus testimonium: quoniam Spiritus est veritatis... unum sunt in Christo Jesu. Mss. vero cæteri nobiscum faciunt, excepto quod pro, *Spiritus est veritas*, nonnulli habent cum Vulg. vers. sola, *Christus est veritas*.

^e Mss. nonnulli, *sanguis expiat ad pretium*.

Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare (Joan. iv, 23, 24). Non solum enim hoc exemplo divinitatem sancti Spiritus vultis negare; sed etiam in Spiritu adorari Deum tamquam ad subjectionem Spiritus derivatis.

70. Cui loco respondebo breviter, quia spiritus plerumque ponitur pro gratia spiritali, sicut et Apostolus dixit: *Quia ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus (Rom. viii, 26)*, hoc est, gratia spiritalis; nisi forte gemitus vos sancti Spiritus audire potuistis. Ergo et hic adoratur Deus, non in malitia cordis, sed in gratia spiritali. *In animam enim malevolam non intrat sapientia (Sap. i, 4)*; quia nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (1 Cor. xii, 3). Statimque subdidit: *Divisiones vero gratiarum sunt (Ibid., 4)*.

71. Non igitur hoc ad plenitudinem, nec ad portionem Spiritus potest pertinere, quia neque humana mens ejus plenitudinem capit, neque in ulla sui dividitur sectiones: sed donum gratiæ spiritalis infundit, in quo adoratur Deus, sicut adoratur etiam in veritate; non enim adoratur, nisi qui veritatem divinitatis ejus pio haurit affectu. Nec utique velut personaliter Christum, aut sanctum personaliter Spiritum comprehendit.

72. Aut si putas quod velut personaliter dictum de Spiritu videatur et de Christo: ergo Deus similiter adoratur in veritate, sicut adoratur in Spiritu. Aut similis igitur subjectio, quod absit ut credas; et nec Filius adoratur: aut, quod verum est, similis unitatis est gratia, et Spiritus adoratur.

680 73. Colligamus hic ergo et concludamus Arianorum impias quæstiones. Si enim ideo negant adorandum Spiritum, quia Deus adoratur in Spiritu; negent ergo adorandam veritatem, quia Deus adoratur in veritate. Nam licet plurimæ veritates sint, quia scriptum est: *Diminutæ sunt veritates a filiis hominum (Psal. xi, 1)*; donatæ tamen sunt a veritate divina, quæ est Christus qui ait: *Ego sum via, veritas et vita (Joan. xiv, 6)*. Ergo si hoc loco veritatem ex usu intelligunt, intelligant etiam gratiam spiritalem, et nihil est offensionis: aut si veritatem Christum accipiunt, adorandum negent.

74. Sed refelluntur factis piorum, serie Scripturarum. Adoravit enim Christum Maria, et ideo prænuntia resurrectionis ad apostolos destinatur, solvens hæreditarium nexum, et feminei generis immane delictum. Hoc enim operatus est in mysterio

Dominus; ut ubi superabundaverat peccatum, superabundaret et gratia (Rom. v, 20). Meritoque ad viros femina destinatur; ut quæ culpam viro prima nuntiaverat, prima Domini gratiam nuntiaret.

75. Adoraverunt et apostoli (Matth. xxviii, 17); et ideo quia detulerunt fidei testimonium, acceperunt fidei magisterium. Adoraverunt et angeli, de quibus scriptum est: *Et adorent eum omnes angeli ejus (Hebr. i, 6)*.

76. Adorant autem ^a non solum divinitatem ejus, sed etiam scabellum pedum ejus, sicut scriptum est: *Et adorete scabellum pedum ejus; quoniam sanctum est (Psal. xcvi, 5)*. Aut si negant quia in Christo etiam incarnationis adoranda mysteria sint, in quibus velut vestigia quædam divinitatis expressa, et vias B quasdam Verbi cœlestis advertimus; legant quia et apostoli adorabant eum in carnis gloria resurgentem (Matth. xxviii, 17).

77. Ergo si nihil derogat Christo, quod Deus adoratur in Christo; quia adoratur et Christus: nihil utique derogat etiam Spiritui, quia Deus adoratur in Spiritu; quia adoratur et Spiritus, sicut Apostolus dixit: *Spiritui Dei servimus (Philip. iii, 3)*. Qui enim servit, et adoratur, sicut supra dictum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies (Deut. vi, 13)*.

78. Sed ne forte propositum aliquis præterfugere videatur exemplum, qua ratione ad incarnationis Dominicæ sacramentum spectare videatur, quod ait Propheta: *Adorate scabellum pedum ejus (Ps. xcvi, C 5)*, consideremus; non enim ex usu hominum æstimare debemus scabellum. Nam neque corporalis Deus, aut non immensus; ut tamquam fulcrum pedibus ejus scabellum subjectum putemus. Neque adorandum quidquam præter Deum legimus; quia scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies (Deut. vi, 13)*. Quomodo ergo adversus Legem Propheta præciperet, sub Lege nutritus, et eruditus in Lege. Non mediocris igitur quæstio, et ideo diligentius consideremus quid sit scabellum. Legimus enim alibi: *Cælum mihi thronus, terra autem scabellum pedum meorum (Esa. lxvi, 1)*. Sed nec terra adoranda 681 est nobis, quia creatura est Dei.

79. Videamus tamen ne terram illam dicat adorandam Propheta, quam Dominus Jesus in carnis assumptione suscepit. Itaque per scabellum terra intelligitur: per terram autem ^b caro Christi, quam

carn. Christi, et epist. ad Adelph., Epiphanius Ancor. num. 51, Leo Byzant., Ambrosius hic et lib. de Incarn. Sacram., atque alii. Christum porro secundum utramque naturam una et eadem adoratione colendum post synodum Chalced. statuit Constantin. v, can. 8.

^b Mirum est quantum torserit hic locus neotericos heterodoxos. Eum proposuerunt cardinales Bellarminus lib. iii, cap. 12, et Perronius lib. etiam iii de Euchar. cap. 14. tamquam ad probandum summam et, ut vocant, patriæ adorationem Christo in eucharistica liturgia deberi, et re vera jam inde a felicibus illis florentis Ecclesiæ temporibus deferri consue-

^a Quæstionem de adoratione Christi etiam secundum humanitatem non sine causa hic paulo diligentius tractat sanctus Doctor. Etenim Apollinaristæ, ut impium suum dogma de unica in Christo natura statuerent, ex adulterina Julii Pont. Rom. epistola dictitabant, siquidem non unius sed duplicis naturæ Christus esset, a catholicis unam adorari, alteram non adorari oportere, ipsosque in divinam baptizari, non autem in humanam. Hinc erat, quod orthodoxos invidiose ἀθροιστάρας appellare solebant, et januis suis inscribebant *adorandum esse non hominem Deiferum, sed Deum carniferum*. Horum errores acerrime confutarunt Athanasius lib. de In-

hodieque in mysteriis adoramus, et quam apostoli in Domino Jesu, ut supra diximus, adorant; neque enim divisus est Christus, sed unus (1 Cor. 1, 13): neque cum adoratur tamquam Dei Filius, natus ex Virgine denegatur. Cum igitur incarnationis adorandum sit sacramentum, incarnatio autem opus Spiritus, sicut scriptum est: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. 1, 35): haud dubie etiam sanctus Spiritus adorandus est; quando adoratur ille, qui secundum carnem natus ex Spiritu sancto est.

80. Ac ne quis hoc derivet ad Mariam virginem: Maria erat templum Dei, non Deus templi. Et ideo ille solus adorandus, qui operabatur in templo.

81. Nihil ergo officit, quod Deus adoratur in Spiritu; quia et Spiritus adoratur. Quamquam si ipsa verba consideremus, quid aliud in Patre et Filio et Spiritu sancto, nisi ejusdem potestatis unitatem intelligere debemus? Quid est enim: *In Spiritu et veritate adorare oportet* (Joan. 14, 24)?^a si tamen hoc non ad gratiam spiritalem referas, nec ad veram conscientiae fidem: sed, ut diximus, personaliter (si tamen dignum hoc verbum est majestatis expressione divinæ) de Christo accipias et de Spiritu.

82. Quid est ergo adoratur in Christo Pater, nisi quia est in Christo Pater, et loquitur in Christo Pater, et manet in Christo Pater? Non utique quasi corpus in corpore; non enim Deus corpus: nec quasi confusus in confuso; sed quasi verus in vero, Deus in Deo, lumen in lumine, quasi Pater sempiternus

visse, validissimum. Contra vero Plessæus et Albertinus ejusdem vim responsis suis sin minus frangere, saltem debilitare conati sunt. Prior siquidem duo respondet: Ambrosium de adoratione eodem sensu loqui, quo de manducatione; eodem autem de manducatione, quo de tactu seu palpatione: atqui, ait ille, Ambrosius in Expos. Lucæ agens de Magdalena, Christum jam non corporaliter, sed per fidem contingi asseverat. Verum nihil ea responsione ineptius. Namque adeo non negat sanctus Doctor Christum tangi posse post resurrectionem, ut Mariam alteram Christi pedes amplexam tenuisse clare affirmet. Deinde ut maxime Christum in eucharistia corporeo tactu palpare nequeamus, sed tantummodo, quibus vestitur, accidentia; quid vetet ne quem vere presentem esse, licet lateat, per fidem cognoscimus, vera et externa adoratione veneremur. Secunda ejusdem responsio est Christum quidem in mysteriis adorari, sed non adorari mysteria in sacramento, non adorari ipsummet sacramentum. Quod quidem eo maxime probare nititur, quia quibusdam locis a Patribus et ab Ambrosio ipso sacramentum creatura dicitur: sed cum illic sacramentum sumatur vel pro materia sacramenti nondum consecrata, vel pro typis seu speciebus sacramentalibus, ex hac etiam parte nihil promovet. Neque vero felicius est, cum Christum adorari in mysteriis ita explicat, ut non de adoratione singulari, quæ Christo presenti exhibeatur, sed de communi illa qua in quolibet religionis actu, puta in baptismatis aut alio simili, sedentem ipsum ad paternam dexteram veneramur. Verum frustra captantur hujusmodi effugia et diverticula. Clarum quippe est hoc unum esse Ambrosii nostri consilium, nempe ut adorationem Spiritui negari non posse exinde probet, quod Christi caro, cuius auctor est idem Spiritus, vere adoretur: id au-

tem ita habere uti doceat, asserit eandem carnem in resurrectione adorari esse ab apostolis, et etiamnum a nobis in mysteriis adorari. Quis igitur non intelligat ideo adorari in mysteriis, quia ibidem nobis præsens est, quemadmodum propterea eum in resurrectione adoraverunt apostoli, quia presentem ipsum intuebantur. Attamen urget Albertinus nihil hic esse, cur per mysteria eucharistiae potius, quam baptismatis sacramentum intelligamus; cum multi Patres nos in baptismum eundem cultum Christo deferre præcipiant. At qui locorum quos iste offert, verba expenderit, facile advertet non illic agi de peculiari veneratione, quæ carni Dominicæ exhibetur, sed tantum de communi illa, qua Christum ubicumque positi possumus adorare. Quod vero loquitur hic de sola eucharistia interpretandus sit, præter illa quæ jam diximus, Augustinus fidelissimus Ambrosii discipulus plane confirmat; is enim exponens supra citatum ab Ambrosio psalmi xcviii versum *Adoratus scabellum pedum ejus*, ut eum sacramento altaris accommodaret, non solum Ambrosianas sententias, sed et verba ipsa motuatus est.

83. Adhuc verbi istius vim atque sermonis diligentius pertractemus, et proprietatem ejus ex aliis colligamus: *Omnia, inquit, in Sapientia facti sunt* (Ps. ciii, 24). Quid hic igitur intelligimus exsortem factorum esse Sapientiam? Sed *omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1, 3). Et David ait: *Verbo Domini cæli firmati sunt* (Psal. xxxii, 6). Ergo^b ipse qui Dei Filium etiam cælestium dicit auctorem, ita utique dixit in Filio facta omnia, ut in operum instauratione Filium a Patre minime separaret, sed Patri jungeret.

84. Paulus quoque ait: *Quoniam in ipso condita sunt omnia in cælis et in terra, visibilia et invisibilia* (Coloss. 1, 16). Numquid cum dicit, *in ipso*, negavit per ipsum? Non negavit utique, sed asseruit. Denique et alibi dixit: *Unus Dominus Jesus, per quem omnia* (1 Cor. viii, 6). Ergo cum dicit, *per ipsum*, negavit in ipso condita esse omnia, per quem dicit esse omnia? Hanc vim habent verba hæc: *In ipso, et cum ipso* (Coloss. 1, 16); ut unum in his atque consimile, non contrarium intelligatur. Quod etiam in inferioribus manifestavit dicens: *Omnia per ipsum, et in ipso creata sunt* (Ibid.); hæc enim tria in Christo unum esse: *cum ipso, et per ipsum, et in ipso*, sicut supra diximus (Lib. II, cap. 8, 9), Scriptura

tem ita habere uti doceat, asserit eandem carnem in resurrectione adorari esse ab apostolis, et etiamnum a nobis in mysteriis adorari. Quis igitur non intelligat ideo adorari in mysteriis, quia ibidem nobis præsens est, quemadmodum propterea eum in resurrectione adoraverunt apostoli, quia presentem ipsum intuebantur. Attamen urget Albertinus nihil hic esse, cur per mysteria eucharistiae potius, quam baptismatis sacramentum intelligamus; cum multi Patres nos in baptismum eundem cultum Christo deferre præcipiant. At qui locorum quos iste offert, verba expenderit, facile advertet non illic agi de peculiari veneratione, quæ carni Dominicæ exhibetur, sed tantum de communi illa, qua Christum ubicumque positi possumus adorare. Quod vero loquitur hic de sola eucharistia interpretandus sit, præter illa quæ jam diximus, Augustinus fidelissimus Ambrosii discipulus plane confirmat; is enim exponens supra citatum ab Ambrosio psalmi xcviii versum *Adoratus scabellum pedum ejus*, ut eum sacramento altaris accommodaret, non solum Ambrosianas sententias, sed et verba ipsa motuatus est.

^a Amerb. et Eras., *Nisi ut hoc nunquam ad gratiam spirituales referas*; mss. aliquot, *Nisi ut hoc non aliter quam ad gratiam*, etc. Gill. vero, et Rom. cum mss. multo pluribus, ut in textu. Quod autem voci *personaliter* adjicit, *si tamen dignum hoc verbum*, etc., indicat homines cum divina humani verbis explicare cogantur, nihil quod majestate Dei dignum sit, eloqui posse. Nec vero minus caute atque timide eodem persone vocabulo usum reperies Augustinum lib. vii de Trin. cap. 4, Vincentium Lyria. a que alios.

^b Ita Gill. et Rom. edit. cum majori numero mss.: Amerb. vero et Eras. cum aliis mss., *ipse quidem Filium... auctorem. Ita utique*, etc.

tatur. Habes enim per ipsum et in ipso condita esse omnia.

85. Accipe etiam quia cum ipso Pater, et ipse cum Patre erat; cum omnia conderentur. Sapientia dicit: *Cum pararet cælos, cum illo eram; cum faceret fontes aquarum* (Prov. viii, 27). Et in veteri Testamento dicendo Pater, *Faciamus* (Gen. i, 26), ostendit: Filium secum adorandum, quasi omnium conditorem. Sicut ergo in Filio ^a creati dicuntur, quorum Filius creator accipitur; ita etiam cum in veritate adorari Deus dicitur, verbi ipsius proprietate in eundem modum frequenter expressa debet intelligi, quod et Filius adoretur. Similiter itaque adoratur et Spiritus; quia Deus adoratur in Spiritu. Ergo Pater et cum Filio adoratur, et cum Spiritu, quia Trinitas adoratur.

683 CAPUT XII.

Ex eo quod in Trinitate divinitatis lucem, quam in Christo tres apostoli adoraverunt, inesse Paulus significaverit, adorandus etiam Spiritus declaratur. Ostenditur ex ipsis verbis Spiritum designatum ab Apostolo. Ejusdem Spiritus divinitas inde probatur, quod templum habeat, in quo non ut sacerdos habitat, sed ut Deus: nec non cum Patre ac Filio adoratur; unde in eisdem naturæ unitas intelligitur.

86. An vero negat aliquis adorandam divinitatem Trinitatis æternæ? cum et Scripturæ divinæ inexplicabilem majestatem expriment Trinitatis, sicut alibi Apostolus dicit: *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ* ^b *claritatis Dei in facie Jesu Christi* (II Cor. iv, 6).

87. Nempe hanc claritatem viderunt apostoli, cum Dominus Jesus divinitatis suæ luce in monte fulgeret: *Viderunt, inquit, apostoli, et in faciem procederunt* (Matth. xvii, 6). Putasne illos vel cum proci-derent, adorasse; cum fulgorem divini luminis corporalibus oculis sustinere non posseut, et splendor lucis æternæ aciem visus mortalis abduceret? Aut quid aliud tunc temporis dixerunt illi videntes gloriam ejus, nisi: *Venite adoremus, et proci-damus ante eum* (Psal. xciv, 6)? [*Alias cap. XIII.*] *Illuxit enim Deus in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Jesu Christi* (II Cor. iv, 6).

88. Quis est ergo qui illuxit, ^c ut cognoscamus Deum in facie Christi Jesu? Dixit enim, *Illuxit Deus*, ut cognoscatur claritas Dei in facie Christi Jesu: quem putamus alium præter Spiritum declaratum? Aut quis est alius præter Spiritum sanctum, cui divinitatis potentia deferatur? Qui enim Spiritum excludunt, necesse est inducant alium, qui cum Patre et Filio gloriam divinitatis accipiat.

89. Eadem igitur verba repetamus: *Deus est qui illuxit ad illuminationem claritatis Dei in facie Jesu*

Christi. Habes Christum evidenter expressum. Cujus ergo claritas illuminare dicitur, nisi Spiritus? Ipsam ergo Deum expressit, quia claritatem Dei dixit: si Patris, auperest ut qui dixit de tenebris lumen splendescere, et illuxit in cordibus nostris, Spiritus sanctus intelligatur; alium enim non possumus cum Patre Filioque venerari. Si igitur Spiritum intelligis, et huic Apostolus Deum dixit; necesse est igitur deitatem Spiritus etiam vos fateamini, qui negatis.

90. Sed quam impudenter negatis, cum legeritis quia templum habet Spiritus sanctus! Scriptum est enim: *Templum Dei vos estis, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (I Cor. iii, 16). Deus ergo templum habet, creatura templum non habet verum. Spiritus autem habet templum, qui habitat in nobis. Nam ^b scriptum est: *Quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti* (I Cor. vi, 15).

91. In templo autem non quasi sacerdos, nec quasi minister, sed quasi Deus inhabitat; quoniam ipse Dominus dixit Jesus: *Inhabitabo in illis, et inter eos ambulabo; et ero illorum Deus*, **684** *et ipsi erunt mihi populus* (Levit. xxvi, 12). Et David dicit: *Dominus in templo sancto suo* (Psal. x, 5). Ergo Spiritus habitat in templo sancto suo, sicut habitat Pater, habitat et Filius, qui ait: *Ego et Pater venimus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. xiv, 23).

92. Advertimus igitur quod Pater et Filius et Spiritus sanctus in uno eodemque per naturæ ejusdem maneat unitatem. Ergo divinæ est potestatis, qui habitat in templo; sicut enim Patris et Filii, ita et Spiritus sancti sumus templum: non multa templa, sed unum templum; quia unius templum est potestatis.

93. Manet autem in nobis Pater per Spiritum, quem dedit nobis. Quomodo igitur potest simul dispar manere natura? Utique non potest. Manet autem cum Patre et Filio Spiritus sanctus. Unde et Apostolus cum gratiâ Jesu Christi et charitate Dei communicationem sancti Spiritus copulavit dicens: *Gratiâ Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti cum omnibus vobis* (II Cor. xiii, 13).

CAPUT XIII.

Objectionibus catholicos, dum Spiritui attribuunt divinitatem, tres deos inducere, retorquetur ab ipsis ob eandem causam induci duos deos, nisi divinitatem Filio negaverint. Deinde orthodoxa doctrina exponitur.

92. [*Alias cap. XIV.*] Sed quid veremini, an illud quod oblatrare consuevis, ne tres faciat deus? Absit; ubi enim una deitas intelligitur, unus Deus dicitur. Neque enim cum Filium Deum dicimus, duos deos dicimus. Nam si cum deitatem Spiritus

^a Amerb. et Eras., *creatura discutitur*; aliæ edit, et cuncti mss., *creata dicuntur*. Iterum vero ubi omnes edit. ac plures mss., *cum in veritate adorari*; alii aliquot legunt, *cum in Filio, in veritate*, etc.

^b Bigot. cod., *charitatis Dei*. Sed contra non solum aliorum omnium, atque edit.: verum etiam Apostolici textus auctoritatem.

^c Mss. aliquot, *ut cognoscamus Dominum*.

^a confitemini, putatis tres deos dici : ergo et cum deitatem Filii dicitis, quia non potestis eam negare, duos inducitis deos. Necesse est igitur juxta sententiam vestram, si Deum personæ unius, non unius naturæ nomen putatis, aut duos deos dicatis, aut Deum Filium denegatis.

¶ 93. Sed excusemus vos ab inscientia, etsi non excusamus a culpa. Etenim secundum nostram sententiam quia unus Deus, una divinitas, et unitas intelligitur potestatis. Sicut unum Deum dicimus, et Patrem vero deitatis nomine confitentes, nec Filium denegantes; ita etiam Spiritum sanctum a deitatis non excludimus unitate, et tres deos non asserimus, sed negamus; quia pluralitatem non unitas facit, sed divisio potestatis. Quomodo enim pluralitatem recipit unitas divinitatis; cum pluralitas numeri sit, numerum autem non recipiat divina natura?

CAPUT XIV.

Præter superiora testimonia, alios locos ad probandum trium personarum imperium afferri posse. Afferuntur duo ex epistolis ad Thessalon. et iisdem Spiritui dominatum sicut et aliis personis arrogari, aliorum Scripturæ textuum collatione ostenditur. Demum citato alio ex altera ad Corinth. adhuc expressiore loco, et Dominum Spiritum esse, et ubi sit Dominus, Spiritum esse colligitur.

94, [*Alias cap. XV.*] Unus ergo Deus, salva majestate Trinitatis æternæ, sicut proposito **685** declaratur exemplo. Nec eo tamen solo Trinitatem videmus nomine divinitatis expressam, sed cum plerisque locis, sicut et supra diximus, tum maxime in his epistolis quas ad Thessalonicenses ^b Apostolus scripsit, divinitatem atque dominatum Patris et Filii et Spiritus sancti evidentissime declaravit. Sic enim habes : *Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat in charitate invicem et in omnes, sicut et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctificatione coram Deo et Patre nostro in adventu Domini Jesu (I Thess. III, 12, 13).*

95. Quis est igitur Dominus, qui multiplicet nos, et abundare faciat coram Deo et Patre nostro in adventu Domini Jesu? Patrem dixit, et Filium dixit: quem ergo cum Patre et Filio præter Spiritum junxit? Quis est Dominus qui corda nostra in sanctificatione confirmet? Sanctificatio enim ^c gratia spiritalis est, sicut et infra dixit: *In sanctificatione Spiritus, et fide veritatis (II Thess. II, 12).*

96. Quem putatis ergo hic Dominum, præter Spiritum nuncupatum? ^d Nec Deus Pater docere vos potuit, qui ait : *Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto (Joan. I, 33)*? Descendit enim Spi-

^a Ita mss. plures ac probatiores : nonnulli autem alii et omnes edit., *confitemur, putatis nos tres deos dicere.*

^b Nonnulli mss., *Apostolus direxit.*

^c Mss. aliquot non inferioris notæ, *gratiæ spiritalis est.*

^d Gill. et Rom. cum mss. nonnullis; *Hoc Deus Pater*; Atherb. et Eras. cum aliis multo pluribus,

ritus in specie columbæ (*Luc. III, 22*); ut et sapientiæ testimonium ferret, et sacramentum laværi spiritalis impleret, et unius se cum Patre et Filio operationis ostenderet.

97. Ac ne per imprudentiam aliquid excidisse Apostolo judicetis, sed scientem prudentemque et sancto infusum Spiritu significasse Dominum, quem Deum sentiebat, etiam in secunda ad Thessalonicenses epistola hoc idem reperiit dicens : *Dominus autem dirigat corda vestra in dilectione Dei, et patientia Christi (II Thess. III, 5).* ^e Si dilectio Dei est, et Christi patientia, quis est dominus qui dirigat, debet ostendi, si directionem sancti Spiritus denegamus.

98. Sed negare non possumus, quoniam de ipso Dominus dixit : *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem (Joan. XVI, 12, 13).* Et David de ipso dicit : *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam (Psal. CXLII, 10).*

99. [*Alias cap. XVI.*] Vide quid de Spiritu sancto vox Dominica resultaverit. Filius Dei venit, et quia nondum infuderat Spiritum, parvulos quosdam ^f nos degere sine Spiritu declaravit. Spiritum dixit esse venturum, qui faceret ex parvulis fortiores, incremento videlicet spiritalis ætatis. Quod ideo posuit, non quo virtutem Spiritus anteferet, sed ut in cognitione Trinitatis ostenderet plenitudinem esse virtutis.

100. Necesse est igitur aut quartum aliquem dicatis, quem sentire præter Spiritum debeatis : aut certe non alium Dominum judicetis, nisi Spiritum designatum.

101. Quod si evidentem conceptionem verborum exigitis, quibus Dominum Spiritum Scriptura memoraverit, nec id latere vos potuit; **686** quia scriptum est : *Dominus autem Spiritus est (II Cor. III, 17).* Quod utique dictum de Spiritu sancto totius series lectionis ostendit. Et ideo Apostolica consideremus eloquia : *Quoties legitur Moyses, inquit, velamen positum est super cor eorum : cum vero conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est : ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas (Ibid., xv, 16).*

102. Non solum itaque Spiritum dominum dixit, sed etiam addidit : *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos itaque omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, ad eandem imaginem reformamur a gloria in gloriam, sicut a Domini Spiritu (Ibid., 18),* hoc est, qui ad Dominum sumus ante conversi, ut spiritali intellectu quasi in quodam speculo Scripturarum Domini gloriam videremus, nunc ab

Nec Deus Pater. Non male, est enim interrogatio quæ cum stomachatione quadam et objurigatione conjuncta est.

^e Nonnulli mss., *Si directio Dei est ea, et Christi... qui diligat, debet ostendi, si dilectionem, etc.*

^f Thuan. cod., *nos degeneres sine Spiritu declaravit.*

hac gloria quæ nos convertit ad Dominum, in illam A
cœlestem gloriam reformamur. Ergo cum Dominus
sit ad quem convertimur, Dominus autem Spiritus
sit, a quo reformamur, qui conversi ad Dominum
sumus, Dominus utique Spiritus sanctus est designa-
tus; ipse enim conversos suscipit, qui reformat.
Nam ^a quomodo quos non susceperat, reformaret?

103. Quamquam quid expressionem quærimus
vocis, ubi expressionem cernimus unitatis? Nam
etsi Dominum Spiritumque distinguas; negare tamen
non potes quia ubi Dominus, ibi et Spiritus: et qui
fuerit conversus ad Dominum, erit conversus ad
Spiritum. Si litteram calumniaris, unitatem non
inficiaris: si unitatem vis secernere, potestatis Do-
minum ipsum Spiritum confiteris.

CAPUT XV.

*Etsi Spiritus Dominus appelletur, tres tamen Dominos
hinc non induci; cum ex eo quod Filius non secus
ac Pater in variis Scripturæ locis Dominus appella-
tur, non inducantur duo Domini: dominationem
enim in divinitate esse, et in dominatione divinitatem,
quæ tribus personis indivisim congruant.*

104. [Alias cap. XVII.] Sed fortassis iterum dicas:
Si Dominum Spiritum dixero, tres Dominos decla-
rabo. Numquid cum Dominum Filium dicis, aut Fi-
lium negas, aut duos Dominos confiteris? Absit;
ipse enim Filius dixit: *Nolite duobus dominis servire*
(*Math. vi, 24*). Sed non utique aut se aut Patrem
Dominum denegavit; nam et Patrem Dominum dixit,
sicut habes: *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et*
terre (*Math. xi, 25*). Et se memoravit Dominum, C
sicut in Evangelio legimus: *Vocatis me Dominum et*
magistrum, et bene facitis; sum etenim (*Joan. xiii,*
13). Sed non duos Dominos dixit; immo ostendit se
non duos Dominos dixisse, ^c cum præmonet: *No-*
lite duobus dominis servire. Non sunt enim duo do-
mini, ubi dominatus unus est; quia Pater in Filio,
et Filius in Patre; ^d et ideo Dominus unus.

105. Sic et Lex docuit: *Audi, Israel, Dominus*
Deus tuus Dominus unus est (*Deut. vi, 4*): hoc est,
immutabilis, 687 semper in unitate permanens po-
testatis, semper idem, nulla accessione, nulla di-
minutione mutatur. Ergo unum dixit Moyses, et
idem tamen Dominum a Domino pluisse memoravit
(*Gen. xix, 14*). ^e Apostolus quoque: *Det, inquit,*
Dominus misericordiam invenire a Domino (*II Tim. i,*
18). Dominus pluit a Domino, Dominus dat a Do-
mino misericordiam: Dominus nec ibi discernitur,
ubi pluit a Domino; nec hic separatur, ubi misere-

^a Mss. aliquot, *quomodo quis quod non susceperat, reformaret.*

^b Rom. edit. cum uno aut altero mss., *et bene dicitis.*

^c Unus mss., *cum pariter moneat. Infra vero ubi nos cum ant. edit. et iuss. non paucis, ubi dominatus unus est; Rom. edit. et quidam mss., ubi dominus unus est; alii paulo plures, ubi dominator, etc.*

^d Mss. non pauci, *et ideo Dominator unus.*

^e Mss. aliquot, *Apostolus quoque distinguit: Det vobis Dominus misericordiam, etc.*

^f Ita vet. edit. et mss. nonnulli, a quibus edit.

tur a Domino, sed utroque in loco unitas domina-
tionis exprimitur.

106. In psalmis quoque habes: *Dixit Dominus Do-*
mino meo (*Psal. cix, 1*). Nec ideo Patrem suum Do-
minum denegavit, quia Filium Dominum suum esse
memoravit: sed ideo Filium Dominum suum dixit,
ne crederes Filium prophetæ fuisse, sed Dominum:
quod in Evangelio ipse Dominus manifestavit dicens:
Si enim David in spiritu vocat eum Dominum, quomo-
do Filius ejus est (*Math. xxii, 43*)? In spiritu dicit
David Dominum, non Spiritus dicit. Aut si hinc ca-
lumniantur, quia Dominum Spiritus dixit, necesse
est pari sacrilegio Filium Dei etiam Spiritus sancti
Filius videantur asserere.

107. Ergo quemadmodum duos non dicimus Do-
minos, cum et Patrem et Filium designamus; ita nec
tres Dominos dicimus, cum dominum Spiritum con-
fitemur. Sicut enim sacrilegium est tres Dominos
aut Deos dicere, ita etiam hoc plenum sacrilegii est
duos Dominos aut Deos dicere; quia unus Deus,
unus Dominus, unus est Spiritus sanctus: et qui
Deus, Dominus: et qui Dominus, Deus; quia et in
dominatione divinitas, et in divinitate dominatus est.

108. Denique et Dominum et Deum legisti Patrem:
Domine Deus meus, et clamabo ad te, exaudi me (*Psal.*
cxl, 1). Et Dominum et Deum habes Filium, sicut in
Evangelio legisti, quia cum tetigisset Thomas latus
Christi, ait: *Dominus meus et Deus meus* (*Joan. xx,*
28). Ergo sicut Pater Deus, et Filius Dominus: ita
et Filius Deus, et Pater Dominus. Alternatur pia
significatio, non alternatur divina natura, sed immu-
tabilis manet gratia. Non enim largitatis collativa,
sed naturalis ^e placita charitatis sunt, quia et unitas
proprietas habet, et proprietas unitatem.

688 CAPUT XVI.

*Patrem sanctum esse, ac similiter Filium et Spiritum,
atque hinc trisagio eodem celebrari: nec posse a nobis
Deum prædicari dignius, quam si eundem sanctum dica-
mus; unde clarum fit Spiritui sancto non derogandum.
Eidem inesse omnia quæ Dei sunt, cum in baptismo una
cum Patre et Filio nominetur, eique Pater dederit quod
majus omnibus est, nec quisquam ipsi valeat eripere. Igitur
e loco Joannis unde calumniam constabant hæretici,
Trinitatis æqualitatem unitatemque astrui delectis. Tan-
dem ubi expositum est quo pacto Filius a Patre accipiat,
quemadmodum citato loco jugulentur varii hæretici, ape-
ritur.*

109. (Alias cap. XVIII.) Ergo sanctus Pater, san-
ctus Filius, sanctus et Spiritus: sed non ^h tres sancti;

Rom. et ad Colb. hoc solo recedunt, quod pro cla-
mabo præferunt, *clamavi*: reliqui autem scripti cod.
habent, *clamabo ad te, et exaudisti me.*

^g Thuan. codex, *placita veritatis sunt.*

^h Eadem prorsus ratione in Symbolo quod Athanasio tribuitur, *Non tres æterni, non tres increati, non tres immensi. Neque etiam aliter August. lib. xi, de Civit. Dei cap. 24: Unus Deus, inquit, propter inseparabilem divinitatem sicut unus omnipotens propter inseparabilem omnipotentiam; ita tamen ut cum de singulis quæritur, unusquisque eorum et Deus et omnipotens esse respondeatur: cum de omnibus simul non tres dii,*

quia unus est Deus sanctus, unus est Dominus. Una est enim vera sanctitas, sicut una est vera divinitas, una illa vera sanctitas naturalis.

110. Ideo omnia hæc quæ sancta nos credimus, illam solam prædicant sanctitatem. Cherubim et Seraphim indefessis vocibus laudant et dicunt: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* (Esai. vi, 3). Non semel dicunt, i.e. singularitatem credas: non bis dicunt, ne Spiritum excludas: non sanctos dicunt, ne pluralitatem aestimes: sed ter repetunt, et idem dicunt, ut etiam in hymno distinctionem Trinitatis, et divinitatis intelligas unitatem: hoc cum dicunt, Deum prædicant.

111. Nos quoque nihil pretiosius invenimus quod Deum prædicare possimus, nisi ut sanctum appellemus. Quodlibet aliud inferius Deo, inferius est Domino. Ergo hæc quoque considerate utrum aliquid sancto Spiritui derogandum sit, cujus nomen Dei laus est. Sic enim laudatur Pater, sic laudatur et Filius, quemadmodum et Spiritus nominatur et laudatur. Seraphim laudat, omnis beatorum chorus laudat, ut sanctum Deum dicat, sanctum Filium, sanctum Spiritum.

112. Quomodo igitur non omnia habet quæ Dei sunt, qui cum Patre et Filio a sacerdotibus in baptisate nominatur et in oblationibus invocatur cum Patre et Filio a Seraphim in cælestibus prædicatur cum Patre et Filio habitat in sanctis, insauditur justis, inspiratur prophetis. Unde et in Scriptura divina *θεοπνευματος* omnia ex hoc dicitur, quod Deus inspiret quæ locutus est Spiritus (II Tim. iii, 16).

113. Aut si nolunt omnia habere quæ Dei sunt, et posse omnia Spiritum sanctum, dicant quid non habeat, quidve non possit. Nam sicut omnia habet Filius, nec invidet Pater quominus omnia naturaliter det Filio, qui dedit **689** quod majus est omnibus, quemadmodum Scriptura testatur dicens: *Pater quod dedit mihi, majus est omnibus* (Joan. x, 29); ita etiam Spiritus Christi habet, quod majus est omnibus, quia justitia nescit invidiam.

114. Itaque si diligenter advertamus, etiam hic divina: potestatis comprehendimus unitatem. Pater, inquit, *quod dedit mihi majus omnibus est: et nemo potest rapere ea de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus* (Ib., 30). Nam si recte supra ostendimus (Lib. iii, cap. 3) manum Dei esse Spiritum sanctum, eadem utique manus Patris est, quæ Filii est manus; quoniam idem Spiritus Patris, qui Spiritus Filii est. Ideo sicut non rapitur Patri, ita non rapitur Filio, ita non rapitur et Spiritui, quicumque de nobis

vel tres omnipotentes, sed unus Deus omnipotens. Tanta est ibi in tribus inseparabilis unitas, quæ sic se voluit prædicari. Quibus verbis cum Ambrosii sententia nihil congruentius. Etenim quemadmodum causam cur tres sanctos dicere non liceat, hæc reddit Sanctus noster, quod nempe una vera et naturalis sit sanctitas; sic Augustinus eo quod una sit omnipotentia, tres dici posse omnipotentes negat. Ubi apparet voces omnipotens et sanctus, ab eis sumptas in sensu concreto, ut vocant theologi, id est, pro re ipsa quæ sancta sit atque omnipotens. Et forte non a nobis multum discrepent, qui post D. Thom. 1 p., q. 39, a

in hoc nomine Trinitatis vitam accepit æternam.

115. Ex ipso autem quod et dedisse Filio Pater, et accepisse a Filio Spiritus dicitur; quia scriptum est (Joan. xvi, 14): *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (quod de munere magis dispensationis videtur, quam de potestatis divinæ jure dixisse, quia quos Filius redemit, Spiritus quoque sanctificaturus accipit); ex istis ipsis, inquam, verbis, de quibus caute innotuit, unitas divinitatis advertitur, non indigentia largientia.

116. Dedit Pater per generationem, non per adoptionem: dedit quasi id quod esset in ipso divinæ jure naturæ, non quasi liberalitatis gratia, quod desset. Et ideo quia sic acquirat Filius populos ut Pater, sic vivificat Filius ut Pater, æqualitatem suam ad Patrem unitate potestatis expressit dicens: *Ego et Pater unum sumus*. Cum enim dicit: *Ego et Pater*, revelatur æqualitas: cum dicit: *Unum sumus*, unitas declaratur. Æqualitas confusionem excludit, unitas separationem: æqualitas Patrem Filiumque distinguit, unitas Patrem Filiumque non separat.

117. Ergo cum dicit, *Ego et Pater*, Sabellianum repellit; quia alium se, alium Patrem dixit: repellit Photinianum, quia se cum Deo Patre junxit. Illos superioribus repellit, quia dixit, *Ego et Pater*: inferioribus Arianos, quia dicit: *Unum sumus*; tamen et in superioribus et in inferioribus hæreticam jugulat sævitatem Sabellianorum; quia unum dixit sumus, non unus sumus: Arianorum; quia ego et Pater, non Pater et ego dixit. Quod utique non contumaciæ, sed pietatis et præscientiæ fuit; ne nos errorem in ordine putaremus. Nescit enim unitas ordinem, gradum nescit æqualitas: nec cadit in Dei Filium, ut per contumaciam pietatem læderet magister ipse pietatis.

690 CAPUT XVII.

Ubi ad intelligentiam verborum Domini loca, in quibus verba illa dicta fuerint, juvare exemplis ostendit Ambrosius, Christum sententiam ex Joanne citatam locutum esse in porticu Salomonis, per quam sapientis anima significatur, docet; eum enim hæc in corde stulti aut turbulenti negat fuisse prolaturum, et quamobrem. Addit ab iis qui fidem non habent iisdem verbis, Christum lapidari: et quemadmodum Petro, quod illa sit confessus, claves cæli date fuerunt; ita Ieremotem, quod hæc ipsa non crederet, male perisse. Per hanc occasionem in Judæos, qui Dei Filium exierunt, ac vendiderunt Josephum, irrochitur. Mystice utriusque pretia odisserit, ac murrure proditoris de unguento Magdalene eadem ratione expositio, subijcti alio modo Christum emi ab hæreticis, alio a catholicis, illosque nequicquam sibi nomen usurpare christianorum, si Spiritum a Patre diviserint.

3, substantive accipi tradunt eadem vocabula: quæ de re vide Commentatores in eundem locum.

^a Nonnulli mss., æqualitate sua cum Patre unitate potestatis expressit.

^b Mss. aliquot, jugulat cæcitatem. Minus commode; nam præter quam quod jugulare cæcitatem, parum elegans est, sævitas Ambrosii, ubi de hæreticis agitur, vox familiaris est. Verum haud scimus an ubicumque apud hunc sævitas exaratur, non potius scriptum oporteat sævitas; ut non tam significetur, crudelis et fera mens hæreticorum, quam sinistra atque infausta.

118. Refert itaque advertere quo loci hæc Dominus disputaverit; frequenter enim ejus oracula ex locorum in quibus diversatus est, qualitatibus æstimantur. Jejunaturos, ab Spiritu, sicut legimus (*Math. iv, 1*), ducitur in desertum, ut evacuaret diaboli tentamenta. Nam etsi in abundantia copiarum continenter vixisse laudandum est; tamen in divitiis et amœnitatibus frequentior tentationis illecebra est. Denique tentator ut tentet, copias pollicetur: et Dominus ut vincat, famem nutrit. Nec ego diffiteor in divitiis esse posse continentiam: sed etsi qui mare navigat, frequenter evadit; magis tamen obnoxius est periculo, quam qui navigare noluerit.

119. Videmus cætera. Promissurus regnum cœlorum Jesus montem ascendit (*Math. v, 1*). Alibi per sata ducit discipulos (*Math. xii, 1*), seminaturus in eorum affectibus cœlestium segetem præceptorum; ut messis animarum fecunda flavesceret. Consummatoras susceptæ carnis officia, cum perfectionem in discipulis jam videret, quos verborum suorum radice fundaverat, hortum ingreditur (*Joan. xviii, 1*), ut olearum novellas in domo Domini plantaret, et justam palmæ florentem modo, vitemque secundam rivo sui sanguinis irrigaret (*Psal. cxxvii, 3*).

120. Hoc quoque loco in porticum Salomonis deambulabat dedicationis, et legimus (*Joan. x, 23*), die, hoc est, in pectore sapientis atque pacifici deambulabat Christus, ejus sibi dedicaturus affectum. Quæ ista porticus: it, docet Prophetæ dicens: *Deambulabam in innocentia cordis mei in medio domus tuæ* (*Psal. c, 2*). Habemus ergo in nobis domum Dei, habemus atriâ, habemus et porticum, habemus et plateas; quia scriptum est: *Inque plateis tuis superfluant aquæ tuæ* (*Prov. v, 16*). Ditata ergo hanc porticum tui cordis Dei Verbo, quod tibi dicit: *Ditata os tuum et adimplebo illud* (*Psal. lx, 11*).

121. Ergo deambulans in corde sapientis atque pacifici Dei Verbum, audiamus quid loquatur: *Ego et Pater unum sumus* (*Joan. x, 30*). Non dicit hoc in pectore perturbatoris et stulti; quia *Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim illi est* (*I Cor. ii, 14*). Non capiunt fidei magnitudinem angustia impiorum pectora. Denique Judæi audientes: *Ego et Pater unum sumus; tulerunt lapides, ut lapidarent eum* (*Joan. x, 31*).

122. Qui hoc audire non potest, Judæus est: qui hoc audire non potest, lapidat Christum superioribus omni carne perfidiæ suæ saxis; et si mihi creditis, vulnerat Christum. Nam etsi ille jam nunc vultus sentire non possit: *Nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum* (*II Cor. v, 16*); tamen Arianorum impietate lapidatur, qui Ecclesie pietate lætatur.

^a Hand præci mss. ut olearum novellas... plantaret; unus. plantasset; duo, plantatas; quidam, palmæ florentis.

^b Ita mss. plerique: alii vero nonnulli, et omnes edit.. domus meæ. Sed hanc lectionem tametsi præferant sacri codices, tamen alii postponendam videntur ostendere, quod statim sequitur: *Habemus ergo in nobis domum Dei*.

123. Bonum mihi est, Domine, lex oris tui (*Psal. cxviii, 72*); servo præceptum tuum. Unum te esse cum Patre ipse divisti. Quia hoc credidit Petrus, claves regni cœlorum accepit (*Math. xvi, 19*), et sui securus peccata donavit; quia hoc non credidit Judas, impietatis suæ se laqueo strangulavit (*Math. xxvii, 5*). O dura infidelium saxa verborum! O iniformem laqueum proditoris, sed deformius pretium Judæorum! O argentum improbum, quo aut emitur ad necem justus, aut venditur! Joseph venditus (*Gen. xxxvii, 28*), emptus Jesus Christus (*Math. xxvi, 15*): alter ad servitum, alter ad mortem. Detestabilis hæreditas, feralis auctio, quæ aut fratrem vendit injuriæ, aut Dominum licitatur exitio, salutis omnium redemptorem.

124. Duo igitur quæ præstantiora sunt omnibus, Judæa violavit, fidem atque pietatem; sed in utroque Christum fidei et pietatis auctorem. Nam et in patriarcha Joseph typus Christi fuit, et in veritate sui corporis Christus: *Qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed formam servi accepit* (*Phil. ii, 6, 7*); propter lapsus videlicet nostros suscipiens servitum, nec fugiens passionem.

125. ^d Alibi viginti aureis emitur, alibi triginta. Quomodo enim poterat verum ejus pretium comprehendere, cujus non potest meritum definire? Erratur in pretio, quia erratur in studio. Viginti aureis in veteri Testamento venditur, triginta in Evangelio; pretiosior enim typo veritas, largior gratia, quam disciplina: opimior Lege præsentia; quia Lex promissit adventum, Legem adventus implevit.

126. Viginti aureis emunt Ismaelitæ, triginta Judæi. Nec hic figura mediocris. Ad sacrilegium perfidi largiores, quam ad salutem fideles sunt. Utriusque tamen contractus considerare convenit qualitatem. Viginti aurei pretium servitutis, triginta aurei crucis sunt. Quamvis enim simili modo assumptionis et passionis sint admiranda mysteria; plenitudo tamen fidei in sacramento est passionis. Non minoris quidem æstimo sanctæ Virginis partum: sed gratius sumo benedicti corporis sacramentum. Quid clementius quam quod mihi suas donavit injurias? **692** Plenius tamen est, quod tantum contulit nobis; ut qui moriturus non erat, quia Deus erat; nostra ille morte moreretur, ut nos ejus Spiritu viveremus.

127. Denique non otiose et Judas Iscariothi unguentum illud trecentis denariis contulit (*Joan. xii, 5*): quod utique ipsius preffi definitione crucem videretur Domini declarare. Unde et Dominus ait: *Hæc enim mittens hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit* (*Math. xxvi, 12*). Cur igitur Judas hoc charius æstimavit? Quia peccatoribus plu-

^c Quidam mss., non rapina arbitratus est. Et ita semper.

^d De venditione Christi Ambrosius lib. vi in Lucam num. 31, alibi se plura dixisse commemorat, quo loco credibile est eum vel hoc ipsum cepit indicasse, vel cap. 3 de Josephi Patriarcha, n. 14, ubi multa habentur his, quæ hic legimus, perquam similia.

ris constat remissio peccatorum, et indulgentia videtur esse pretiosior. Denique habes scriptum: *Quia cui multum dimittitur, plus diligit* (Luc. vii, 47). Ergo et ipsi peccatores Dominicæ passionis, quam perdidit, gratiam confitentur, et testimonium ferunt Christo, qui Christum sunt persecuti.

128. Aut quis in malevolam animam non intrat sapientia (Sap. i, 4); etiam hoc loquebatur proditoris affectus, charius æstimabat Dominici corporis passionem; ut omnes a fide pretii enormitate revocaret. Ideoque Dominus gratis se obtulit, ne quem revocaret a Christo paupertatis necessitas; Patriarchæ eum vili vendiderunt, ut omnes emerent. Esaias dixit: *Quicumque non habetis argentum^a, ite, emite, et bibite: manducate sine argento* (Esa. lv, 1); ut eum acquireret, qui non habebat argentum. O B Juda proditor, unguentum passionis ejus trecentis denariis æstimas, et passionem ejus triginta denariis vendis (Math. xxvi, 15)! Dives in æstimatione, vilis in scelere.

129. Ergo non omnes eodem pretio emunt Christum. Alio emit Photinus, qui ad mortem emit: alio Arianus, qui emit ad injuriam: alio catholicus, qui emit^b ad gloriam. Sed emit sine pecunia, secundum quod scriptum est: *Qui non habet pecuniam, emat sine pretio* (Esa. lv, 1).

130. *Non omnes*, inquit, *qui dicunt mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum cælorum* (Math. vii, 21). Etsi multi se nominent christianos, nomen usurpant, non tamen omnes mercedem habent. Et Cain obtulit sacrificium (Gen. iv, 3), et Judas accepit osculum (Luc. xxii, 48), sed audivit: *Juda, osculo Filium hominis tradis?*^c hoc est, amoris pignore scelus imple, ac pacis instrumento odia seris, et charitatis officio mortem irrogas.

131. Ergo nec Ariani sibi usurpato nomine blandiantur, quia christianos esse se dicunt. Respondebit eis Dominus: *Nomen meum prætenditis, et substantiam denegatis: sed non agnosco nomen meum, ubi non est mea sempiterna divinitas. Non est nomen meum, quod a Patre dividitur, ab Spiritu separatur: non agnosco nomen meum, ubi non agnosco doctrinam meam: non agnosco nomen meum, ubi non agnosco Spiritum meum. Nescit enim se Spiritus Patris comparare servitiis, quæ creavit. De quo multa jam diximus* (Lib. i, cap. 1 et seq.).

693 CAPUT XVIII.

Spiritus sancti divinitatem ex iis quæ hactenus disputata sunt, confirmaturus, nonnulla iterum tractanda sumit, nimirum peccata eum non habere, sed condonare: creatu-

^a Amerb. et Eras., *venite, emite et bibite* Et manducaverunt, et satiati sunt in deserto; Gill. et Rom., *venite, emite et bibite: manducate* (Rom., *emite*) *sine argento*; Mss. aliquot, *venite, et bibite, et manducate*, etc.; plures vero et probatioris, ut in textu.

^b Floriac. cod., *ad gloriam; eo quod aliis sit odor mortis in mortem, aliis odor vite in vitam. Sed emit.* etc.

^c Lib. x, in Lucam, n. 63, *hoc est, amoris pignore vulnus infligis, et charitatis officio sanguinem fundis, et instrumento pacis mortem irrogas.*

^d Mss. nonnulli, *manifestæ divinitatis.*

ram non esse, sed creatorem: ac demum non adorare, sed adorari.

132. [Alias cap. XIX.] Ad summam tamen, ut in fine quæ disperse dicta sunt, expressius colligamus; cum ex cæteris, tum ex quatuor istis præ cæteris manifesta divinitatis gloria comprobatur: Deus enim ex eo cognoscitur, aut quia sine peccato est, aut quia peccata condonat: aut quia creatura non est, sed creator est: aut quia non adorat, sed adoratur.

133. Sine peccato itaque nemo est, nisi unus Deus; quia nemo sine peccato, nisi unus Deus. Peccata quoque nemo condonat, nisi unus Deus; quia æque scriptum est: *Quis potest peccata donare, nisi solus Deus* (Luc. v, 21)? Creator quoque omnium non potest esse, nisi qui creatura non est: qui autem creatura non est, sine dubio Deus est: quia scriptum est: *Servierunt creature potius quam creatori, qui est Deus benedictus in sæcula* (Rom. i, 25). Deus quoque non adorat, sed adoratur; quia scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deuter. vi, 13).

134. Consideremus ergo utrum horum aliquid habeat Spiritus sanctus, quæ testimonium afferat divinitatis. Primum igitur de eo tractemus, quia nemo sine peccato nisi unus Deus: et exigamus ut doceant quod peccatum habeat Spiritus sanctus.

135. Sed docere non possunt, et auctoritatem requirunt, ut lectione doceamus, quia non peccavit Spiritus sanctus, sicut de Filio lectum est, quia peccatum non fecit (I Petr. ii, 22). Et hoc accipiant C Scripturarum auctoritate nos docere; scriptum est enim: *Quia in Sapientia est Spiritus intelligentis, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, bene mobilis, disertus, immaculatus* (Sap. vii, 22). Immaculatum dicit Scriptura: numquid mentita est de Filio, ut de Spiritu credas esse mentitam? Dixit enim propheta in eodem loco de Sapientia, quia nihil maculosum in illam incurrit. Ipsa immaculata est, et immaculatus ejus est Spiritus. Ergo si peccatum non habet Spiritus, Deus est.

136. Sed quomodo reus potest esse peccati, qui donat ipse peccata? Ergo peccatum non fecit: et quia sine peccato est, creatura non est. Omnis enim creatura peccatorum capacitati obnoxia est: sola autem est a peccato immunis et immaculata sempiterna divinitas. D

137. Nunc videamus utrum peccata donet Spiritus. Sed hic dubitari non potest, cum ipse Dominus dixerit: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remissa erunt* (Joan. xx, 22). Ecce

^e Omnes edit., *itaque nemo est, quia nemo sine peccato, nisi, etc.*, ex quibus verbis nonnulli mss. extiterunt, *quia nemo sine peccato: reliqui autem magno numero et antiquitate nobiscum faciunt. Et sane verba illa, quia nemo sine peccato, etc.*, videntur citari tamquam ipsius Scripturæ textus, et in superiorum afferri probationem. Cum autem secundum apices non exstent in Bibliis, credibile est respexisse ad locum illum Matt. xix, 17, *nemo bonus nisi, solus Deus.*

quia per Spiritum sanctum peccata donantur. Homines autem in remissionem peccatorum ministerium suum exhibent, non jus alicujus potestatis exercent. Neque enim in suo, sed in Patris et Filii et Spiritus sancti nomine peccata dimitunt. Isti rogant, divinitas donat; humanum enim obsequium, sed munificentia supernæ est potestatis.

138. Per baptismum quoque peccata donari non est ambiguum: in baptismo autem operatio Patris et Filii et Spiritus sancti est. Ergo si ^a peccatum donat Spiritus, cum scriptum sit: *Quis potest dimittere peccata, nisi unus Deus* (Marc. II, 7); utique qui non potest ab unitate naturalis nominis separari, non potest etiam a Dei potestate secerni. Si autem a Dei non secernitur potestate, quomodo a Dei appellatione secernitur?

139. Videamus nunc utrum creatura sit, an creator? Sed cum supra (Lib. II, cap. 5, 6) creatorem evidentissime probaverimus, quia scriptum est: *Spiritus divinus qui fecit me* (Job. xxxiii, 4): et innovari faciem terræ per Spiritum (Psal. ciii, 30), et sine Spiritu fatiscere omnia declaratum sit; apparet Spiritum esse creatorem. Sed quis hoc dubitet, quando, sicut supra ostendimus, ne Domini quidem ex Virgine assumpta generatio, quæ præstantior omnibus creaturis est, operationis exsors sit spiritalis?

140. Non ergo creatura Spiritus, sed creator est: qui autem creator, non utique creatura. Et quia creatura non est, sine dubio ^b creator est, qui Patri et Filio cooperatur est omnium. Si autem creator, utique dicendo Apostolus in condemnationem gentilitatis: *Quia servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est Deus benedictus in sæcula* (Rom. I, 23): suadendo quoque, ut supra (Lib. II, cap. 5, 6) docuimus, serviendum esse Spiritui sancto; et creatorem ostendit, et quia creator est, Deum appellari debere monstravit. Quod etiam in epistola quæ ad Hebræos scripta est, comprehendit dicens: *Quoniam qui omnia creavit, Deus est* (Hebr. III, 4). Aut dicant igitur quid sit quod sine Patre et Filio et Spiritu sit creatum, aut Spiritum quoque unius cum Patre et Filio deitatis esse fateantur.

141. Adorandum quoque docuit, quem Dominum et Deum dixit. Qui enim Deus universitatis et dominus, utique ab omnibus adorandus est; sic enim ^d scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies* (Deut. VI, 13).

142. Aut dicant ubi legerint quia adorat Spiritus. Dictum est enim de Dei Filio: *Adorent eum omnes angeli ejus* (Hebr. I, 6): non lectum est, adoret Spiritus. Quomodo enim potest adorare, qui non inter famulos et ministros est, sed cum Patre et

^a Omnes edit. ac multo plures mss., *peccatum non habet*; cod. Ebrul. et Aud., *peccatum donat*. Optime sane; licet enim in eo non est Ambrosius, ut probet Spiritum peccata non habere, sed ipsum peccata dimittere jam disputat.

^b Ita mss. plerique: nonnulli tamen, et cunctæ

A Filio servitia habet subjecta justorum; quia scriptum est: *o Spiritui Dei servimus* (Phil. III, 5). Adorandum igitur est nobis, cui serviendum a nobis Apostolus docuit: cui autem servimus, hunc et adoramus, juxta quod scriptum est, ut eadem sæpe repetamus: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*.

143. Quamquam nec hoc prætermiserit Apostolus, quin et Spiritum diceret adorandum. ^c Cum enim docuerimus quia Spiritus in prophetis est, nec hoc quisquam possit ambigere, quia per Spiritum prophetia datur, ^d utique cum adoratur qui in prophetis est, idem Spiritus adoratur. Itaque sic habes: *Si conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intret autem idiota aut infidelis, nonne dicet quod insanitis. Sin autem prophetent omnes, intret autem quis idiota aut infidelis, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta etiam cordis ejus manifesta fiunt; et ita cadens in faciem, adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus sit in vobis* (I Cor. XIV, 23 et seq.). Deus est ergo qui adoratur, Deus qui manet, et qui loquitur in prophetis: manet autem et loquitur Spiritus; ergo et Spiritus adoratur.

CAPUT XIX.

Ex eo quod supra probatum et Spiritum manere et loqui in prophetis, colligit ab eo cognosci omnia, quæ Dei sunt; atque adeo unum esse cum Patre et Filio. Hoc ipsum exinde iterum confirmat quod omnia habet, quæ habet Deus, nempe divinitatem, cordis cognitionem, veritatem, nomen super omne nomen, potestatem mortuos suscitandi, quod ultimum eidem adjudicat ex Ezechiele, in quo et ipsum Filio æqualem probat.

C 144. Itaque sicut Pater et Filius unum sunt; quia Filius omnia habet, quæ Pater habet (Joan. XVI, 15): ita et Spiritus unum est cum Patre et Filio; quia et ipse omnia Dei novit (I Cor. II, 10). Non enim extorsit, ne sit amittentis injuria: non rapuit, ne damnum sit ejus, cui videtur ereptum. Neque enim aut per indigentiam rapuit, aut per excellentiam virtutis validioris extorsit, sed per unitatem possidet potestatis. Ergo si hæc omnia operatur, quia omnia operatur unus atque idem Spiritus (I Cor. XII, 11); quomodo non Deus, qui omnia habet, quæ Deus habet?

145. Aut consideremus quid habeat Deus, quod non habeat Spiritus sanctus. Habet Deus Pater divinitatem, habet et Filius, in quo habitat plenitudo divinitatis: habet et Spiritus; quia scriptum est: *Spiritus divinus qui est in naribus meis* (Job. XVII, 3).

146. Habet Deus ut scrutetur corda et renes; quia scriptum est: *Deus scrutans corda et renes* (Psal. VII, 10). Habet et Filius, qui dicebat: *Quid cogitatis in cordibus vestris mala* (Matth. IX, 4)? Sciebat enim Jesus cogitationes eorum. Habet et Spiritus, qui etiam prophetis alieni cordis occulta manifestat, si-

edit., *creator est omnium, Patri et Filio qui cooperatus est in omnibus*.

^c Ult. edit., *Spiritui Deo servimus*.

^d Nonnulli mss., *utique cum Deo servimus; adoratur qui in prophetis est, id est, Spiritus adoratur*.

cut supra diximus (*Lib. II, c. 13*), quia occulta cordis ejus manifesta fiunt. Et quid miramur si hominum scrutatur occulta, qui scrutatur etiam alta Dei (*I Cor. II, 10*)?

147. Habet Deus ut verax sit; quia scriptum est: *Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax (Rom. III, 4)*. Et alibi scriptum est: *Fidelis Deus, qui non mentitur (Tit. I, 2)*. Numquid mentitur Spiritus, qui est Spiritus veritatis; immo quem docuimus veritatem dictum; quia et ipsum Joannes veritatem sicut Filium nuncupavit (*Joan. XVI, 13*)? Et in psalmo ait David: *Emitte lucem tuam, et veritatem tuam; ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua (Psal. XLII, 3)*. Si lucem **686** hic Filium putas, ergo Spiritus veritas est: aut si Filium putas veritatem, ergo Spiritus lux est.

148. Habet Deus nomen super omne nomen, et dedit Filio nomen; sicut legimus (*Phil. II, 9*), ut omnes in nomine Jesu genua flectant. Hoc nomen utrum habeat Spiritus consideremus. Sed et scriptum est: *Ita, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Marc. XVI, 15)*. Habet ergo nomen super omne nomen. Quod ergo habet Pater et Filius, habet et Spiritus per naturalis nominis unitatem.

149. [*Alias cap. XX.*] Habet Deus quod suscitatur mortuos: *Sicut enim Pater suscitatur mortuos et vivificat: sic et Filius quos vult, vivificat (Joan. V, 21)*. Suscitatur autem etiam Spiritus, per quem Deus suscitatur, quia scriptum est: *Vivificabit et mortalia corpora vestra per habitantem Spiritum ejus in vobis (Rom. VIII, 11)*. Tamen ne infirmam gratiam putes, audi quia et Spiritus suscitatur; dicit enim propheta Ezechiel: *Veni, Spiritus, et insuffla in mortuos istos, et vivent. Et prophetavi sicut mandavit mihi, et intravit in eos Spiritus vitæ, et vixerunt, et steterunt in pedibus suis^a congregatio nimis multa (Ezech. XXXVII, 9, 10)*. Et infra Deus dicit: *Sciatis quod ego sum Dominus, cum aperiam sepulcra vestra; ut educam de sepulcris populum meum: et dabo Spiritum meum in vos, et vivetis (Ibid., 13, 14)*.

150. Utique cum Spiritum suum dixerit, numquid alium præter Spiritum sanctum nuncupavit? Neque enim flatilem spiritum suum diceret, nec hic spiritus a quatuor mundi posset venire cardinibus; quia ventorum flatus hic, quem videmus, partis non universalis est: et hic spiritus quo vivimus, singulorum non universorum est: Spiritus autem sanctus est, ut et super omnes, et in omnibus sit. Itaque ex verbis prophetis spectare licet quemadmodum ossa, dudum resolutorum membrorum compage dispersa, in formam redivivi corporis, vivificante Spiritu, revertantur; et in suos artus favilla concresecat, sensu prius animata cœundi, quam specie reformata vivendi.

151. Nonne in facti similitudine unitatem divinæ

A recognoscimus potestatis? Sic suscitatur Spiritus, sicut et Dominus in passione propria suscitavit; cum subito in momento oculi defunctorum sepulcra patuerunt, et rediviva corpora surrexere de tumulis (*Matth. XXVII, 52*), mortisque fetore deterso, ac vite odore reparato, expirantium favillæ spirantium faciem receperunt.

152. Habet ergo Spiritus, quod habet Christus: habet igitur quod habet Deus; quia omnia quæ habet Pater, habet et Filius; ideoque dixit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt (Joan. XVI, 15)*.

CAPUT XX.

In flumine de sede Dei promanante figuram fuisse Spiritus sancti; per aquas vero quas David memorat, cœlestes virtutes designari. Regnum Dei opus esse Spiritus: nec mirum, si hic idem conregnat cum Filio, quando nos etiam Filio conregnaturos promittit Paulus.

153. [*Alias cap. XXI.*] Nec illud mediocre, quod de throno Dei exire fluvium legimus. Sic enim habet, **687** dicente Joanne evangelista: *Et ostendit mihi flumen aquæ vivæ, splendidum tanquam crystallum, procedens de sede Dei et agni: in medio plateæ ejus, et ex utraque parte lignum vitæ, faciens fructus duodecim, per singulos menses reddens fructum suum, et folia ligni ad medicinam omnium gentium (Apoc. XXII, 1, 2)*.

154. Hic est utique fluvius de Dei sede procedens, hoc est, Spiritus sanctus, quem bibit qui credit in Christum, sicut ipse ait: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu (Joan. VII, 37, 38)*. Ergo flumen est Spiritus.

155. Hic igitur est in Dei sede; neque enim aqua abluit Dei sedem. Denique David non supra sedem Dei dixit, sed supra celos esse, quantumlibet illam intelligas aquam; quia scriptum est: *Et aquæ quæ super celos sunt, laudent nomen Domini (Psal. CXLV, 4)*. *Laudent*, dixit, non laudet. Nam si aquæ elementum voluisset intelligi, laudet utique dixisset: dicendo autem pluraliter, virtutes voluit estimari.

156. Et quid mirum, si in sede Dei Spiritus sanctus est, cum ipsum regnum Dei operatio Spiritus sit, sicut scriptum est: *Quia non est regnum Dei^b esca et potus, sed justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto (Rom. XIV, 17)*? Et ipse cum dicit Salvator: *Omne regnum in se ipsum divisum destructur (Matth. XII, 25)*. Deinde subjiciendo: *Quod si in Spiritu Dei ego ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei (Ibid., 28)*; ostendit regnum Dei individuam sibi esse cum Spiritu.

157. Quid autem dementius, quam ut neget quisquam Christo conregnare Spiritum sanctum; cum etiam nos in Christi regno conregnaturos Christo Apostolus dicat: *Si enim commortui sumus, et convenimus; si sustinemus, et conregnabimus (II Tim. II, 11,*

^a Mss. aliquot, *congregationes multæ.*

^b Mss. haud pauci, *caro et potus.*

149) : sed nos per adoptionem, ille per potestatem : A nec finem habet, omnis ab hac cognitione principii ejus et finis cursus temporum feriat. Stant ergo nos gratia, ille natura.

158. Habet igitur consortium regni cum Patre et Filio etiam Spiritus sanctus, qui unius naturæ, unius dominationis, unius etiam potestatis est.

CAPUT XXI.

Missum a Spiritu fuisse Esaiam, proindeque eundem Spiritum ab eo visum. Quid per currentes rotas, alasque diversas intelligendum, et qua ratione cum Spiritu a Seraphim prædicetur Deus Sabaoth, hoc ei nomen negari nisi ab impiis neutiquam possit.

159. [Alias cap. XXIII.] Itaque cum habeat consortium regni, quid obstat quominus Spiritum sanctum intelligamus, a quo Esaias missus est? Neque enim Paulo possumus auctore dubitare, cujus sententiam in Actibus apostolorum Lucas evangelista sic probavit, ut scriberet. Denique sic habes, dicente Paulo : Bene locutus est Spiritus sanctus per Esaiam ad patres nostros, dicens : Vade ad plebem istam, et dic : Aure audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis, et non aspicietis (Act. xxviii, 25, 26).

160. Spiritus ergo est, qui misit Esaiam. Si Spiritus misit, Spiritus est utique quem, mortuo Ozia rege, vidit Esaias, quando dixit : Vidi Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum et elevatum, et plena erat domus majestatis ejus : et Seraphim stabant in circuitu ejus ; sex alæ uni, et sex alæ alteri, et duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant ; et clamabant alter ad alterum, et dicebant : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth : plena est universa terra majestate ejus (Esai. vi, 1 et seq.).

161. Si stabant Seraphim, quomodo volabant? Si volabant, quomodo stabant? Si hoc non possumus comprehendere, quomodo Deum comprehendere volumus, quem non videmus?

162. Sed sicut rotam intra rotam (Ezech. i, 16) vidit propheta currentem (quod utique non ad corporalis refertur speciem visionis, sed ad utriusque gratiam Testamenti ; quia teres vita sanctorum sit, et ita sibi concinens, ut superioribus posteriora respondeant. Rota igitur intra rotam est vita sub Lege, vita sub gratia ; eo quod Judæa intra Ecclesiam sit, Lex intra gratiam. Nam intra Ecclesiam est, qui Judæus est in occulto : et circumcisio cordis intra Ecclesiam sacramentum est. Sed illa Judæa intra Ecclesiam, de qua scriptum est (Psal. lxxxv, 1) : Notus in Judæa Deus : ergo sicut rota intra rotam currit, similiter alæ stabant, et alæ volabant.

163. Similiter et Seraphim duabus alis faciem, et duabus pedes velabant, et duabus volabant. Nam hic quoque spiritalis sapientiæ sacramentum est. Stant tempora, volant tempora : stant præterita, volant futura : et quasi alæ Seraphim, ita faciem Dei, vel pedes velant ; eo quod in Deo qui nec principium

præterita vel futura, præsentia volant. Ne quæras principii ejus, vel finis arcana, quæ non sunt. Habes præsentia : sed laudato, non discute.

164. Seraphim indefessis vocibus laudant, et tu discutis? Quod utique cum faciunt, ostendunt nobis non aliquando discutiendum Deum, sed semper esse laudandum. Ergo Dominus Sabaoth et Spiritus sanctus est. [Alias cap. XXIII.] Nisi forte displicet impiis doctor, quem Christus elegit : aut Dominum virtutum negare possunt Spiritum sanctum, qui donat quas voluerit ipse virtutes.

CAPUT XXII.

Ut regni unitas probetur in tribus personis, citatus Pontus locus expenditur : et in iis a quibus vel de Patre vel de Filio vel de Spiritu expositus sit, nullam sensus diversitatem fuisse declaratur. Ad hæc majestatem Spiritui inde asserta, quod crucifixus dicitur Dominus majestatis, ejus cum Patre ac Filio tanta æqualitas ostenditur, ut ipsum hinc nunquam dejecturi sint Ariani.

165. Nunc unitatem majestatis et regni licet in Patre, Filioque, et sancto Spiritu cognoscere. Nam plerique dicunt Patrem Deum ab Esaiâ hoc tempore visum (Esai. vi, 1), Paulus Spiritum dixit, Lucas probavit (Act. xxviii, 25), Joannes Evangelista ad Filium retulit. Sic enim scriptum est de Filio (Joan. xii, 36) : Hæc locutus est Jesus, et abiit, et abscondit se ab his. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum ; ut sermo Esaiæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est (Esai. lxxxiii, 1)? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias : Excæcavit oculos eorum, et induxit cor eorum, ut non videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanabo eos (Esai. vi, 10). Hæc dicit Esaias, quando vidit majestatem ejus, et locutus est de eo.

166. Ipsa verba dixit Joannes dixisse Esaiam, et majestatem ei Filii apparuisse evidentissimè revelavit : Paulus autem Spiritum hæc dixisse memoravit. Unde igitur ista diversitas?

167. Diversitas quidem verborum, non sensuum est. Nam licet diversa dixerint, nullus erravit ; quia et Pater videtur in Filio, qui dixit : Qui me videt, videt et Patrem (Joan. xiv, 9). Et Filius videtur in Spiritu ; quia sicut nemo dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto (I Cor. xii, 3) ; ita non carnali oculo, sed spiritali gratia Christus videtur. Unde et Scriptura ait : Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illucescet tibi Christus (Ephes. v, 14). Et Paulus cum oculis perdidisset, quomodo nisi in Spiritu Christum videbat (Act. ix, 8)? Unde et Dominus ait : Ad hoc enim tibi visus sum, ut constituerem te ministrum et testem quibus vidiisti me, et in quibus

^a Quidam mss., terra gloria majestatis ejus.

^b Ejus. et seq. edit. cum mss. nonnullis, eo quod in Deo (Rom., in Deum)... cursus temporum feratur : A verb. autem cum aliis mss. multo pluribus ut in

textu, nisi quod pro cognitione in quibusdam legitur, cogitatione. Sensus vero est, in Deo qui æternitate immutabili fruatur, temporum vices locum non habere.

visurus es (Act. xxvi, 16). Nam et prophetæ Spiritum accipiebant, et Christum videbant.

168. Una igitur visio, una præceptio, una majestas. An negamus etiam Dominum majestatis esse Spiritum sanctum (I Cor. ii, 12), cum Dominus majestatis sit crucifixus, qui natus est de Spiritu sancto ex virgine Maria? Quia non alter Christus, sed unus est: et ante sæcula ex Patre, ut Dei filius natus; et in sæculo, ut homo carnis assumptione generatus.

169. Quid autem dicam, quia sicut Pater et Filius, ita etiam Spiritus immaculatus est et omnipotens (Sap. vii, 22); quia Græce παντοδύναμον, πανεπίσκοπον Salo-

^a Omnes edit, et mss. aliquot, *cælos supra te verti*: commodius reliqui, *cælos supra te reverti*, quidam

A mon dixit, eo quod omnipotens et speculator sit omnium, sicut lectum esse in libro Sapientiæ supra est demonstratum (Cap. 18, num. 135). Ergo et Spiritus in honore est et in majestate.

170. Intuere nunc, ne quid eum forte non deceat: aut si tibi displicet, Ariane, detrahe eum de Patris Filiique consortio. Sed si detrahere volueris, ^a cælos supra te reverti videbis; quia virtus eorum omnis ab Spiritu est (Psal. xxxii, 6). Si detrahere volueris, in Deum tibi prius mittenda est manus; quia Deus Spiritus (Joan. iv, 24). Sed quomodo detrahes eum, ^b qui alta scrutatur Dei (I Cor. ii, 10)?

everti, id est, illabi et cadere.

^b Nonnulli mss., *qui scrutator est Dei*.

IN LIB. DE INCARNATIONIS DOMINICÆ SACRAMENTO ADMONITIO.

Hæreticorum solemnis ea consuetudo est, ut quantumvis argumentorum ac veritatis viribus dejecti atque prostrati, numquam tamen pacate agere, nedum se victos fateri, acquiescant. Ambrosius, qui hoc eorum ingenium pulchre noverat, cum Arianorum errores quinque libris de Fide judicaret abunde esse confutatos, illis in posterum nihil addere constituerat (Cap. 7, num. 62). Verumtamen ipsorum dolis atque artibus effectum est, ut quominus cum eis denuo in arenam descenderet, magnis adactus occasionibus, detrectare ac defugere non potuerit.

Induxerunt eum in hanc disputationem Ariani duo (Paulin. in Vit. Ambr.), Gratiani Cæsaris cubicularii, quibus objectiones, quas contra Dominicam incarnationem ambitiose arroganterque proposuerant, postridie in basilica Portiana coram omni fidelium cœtu se soluturum fuerat pollicitus. Angustius videbatur illud spatium, quam ut orationi de rebus adeo gravibus præparandæ sufficeret; maxime cum verisimile admodum esset hæreticos magno numero ad eam, si quid forte minus caute aut cogitate dictum haberet, carpendam et suggillandam advoluturos. Non tamen defuit Ambrosius noster suis promissis; at cum tempori præstituto non convenisse videret memoratos aulicos, quamvis eosdem animo subdolo moram trahere suspicaretur, ut se dicentem inopinato adventu conturbarent; nihilo secius tamen verba facere statim aggressus est (Cap. 1, num. 1).

Verum ut ipsis accedendi facultatem adhuc relinqueret, occasionem ex historia oblata a duobus primis fratribus sacrificii, quæ frequenti Ecclesiæ synaxi perfecta fuerat, nactus (Num. 2), quoniam vitio Caini sacrificium infectum esset, paucis aperit (Num. 3 et seq.). Deinde terribilem hanc sententiam, qua ille ipsomet Dei ore percussus fuit, ad omnes etiam hæreticos protendi docet (Cap. 2, n. 6 et seq.), sed imprimis ad eos, quorum seriem in Apollinaristis perperam de humana Christi anima sentientibus desinentem pertexit. Denique auditores suos, ne se umquam ab Ecclesiæ gremio distrahi patiantur, vehementer hortatus (Num. 13), Christum æternum esse ac vere Deum adversus Arianos eleganter juxta ac valide probat (Cap. 3 et 4). Ab his ad Apollinaristas, quorum tamen nomini parcit, convertitur (Cap. 5); nec non cujusdam libri auctorem, quem Apollinarium ipsum existimamus, presso quoque nomine, blasphemiam arguit (Cap. 6, num. 51). Postea, cap. 6, reliquos eorundem errores urgere pergens, ubi præmonuit inter ea quæ Christi divinitati propria sunt, et ea quæ ad ejus pertinent humanitatem, distinguendum esse diligentius (Cap. 4, num. 23 et seq.); unum e præcipuis eorundem hominum commentis, quo divinitatem Domini et carnem unius esse substantiæ, delirabant, invictissimis rationum momentis destruit (Cap. 6, num. 49 et seq.); quam in rem illum egregie ac perite admodum epistolæ Athanasii (Editæ inter ejus Opera et apud Epiphani. Hæres. 77), ad Epictetum subsidio usum affirmare jure possumus. At nec inferiore ingenii robore alteram illam ipsorum opinionem, quæ rationalem animam Domino abrogabat, evertit (Cap. 7): quem quidem errorem cum Arianorum etiam fuisse perhibeant (August. de Hæres. c. 55, Theodoret. Hæret. fabul. lib. iv, cap. 1), quod isthæc iidem imperatoris cubicularii Arianis partibus addicti atque ascripti objeissent, nullus mirabitur.

Hic finierat sermonem suum beatus Præsul; cum autem librum ex eo concinnaret, placuit difficultatis, quæ post eundem sermonem pronuntiatum sibi fuerat proposita, solutionem ad calcem adjicere (Cap. 8 et seq.). Cum enim Gratiani, qui Ambrosium in Portiana Basilica, uti dictum est, verba facientem